

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
JURIDISKĀ FAKULTĀTE
KRIMINĀLTIESISKO ZINĀTŅU KATEDRA

TIESĪBAS NELIECINĀT KRIMINĀLPROCESĀ

MAĢISTRA DARBS

Autore: Egija Sčucka

Studenta apliecības Nr.: es12092

Darba vadītāja: profesore, Dr.iur. Kristīne Strada-Rozenberga

Rīga 2019

ANOTĀCIJA

Maģistra darbā „Tiesības neliecināt kriminālprocesā” veikta tiesību neliecināt satura analīze, kas izriet no Latvijas Republikas Satversmē, Kriminālprocesa likumā, Eiropas Savienības tiesību aktos un starptautiskajos dokumentos cilvēktiesību jomā nostiprinātajiem pamatprincipiem.

Autore ir raksturojusi tiesību neliecināt subjektus, kā arī sniegusi vērtējums tiesībām neliecināt kā tiesību sevi neapsūdzēt elementam. Autore ir sniegusi vērtējumu atteikšanās liecināt nozīmei, lai panāktu taisnīgu krimināltiesisko attiecību noregulējumu. Veicot juridiskās literatūras, normatīvo aktu un tiesu prakses izpēti, autore ir analizējusi, kādas sekas var iestāties, ja persona ir atteikusies liecināt, kā arī apzinājusi gadījumus, kādos personas tiesības neliecināt var tikt ierobežotas.

Maģistrā darbā iegūtie rezultāti un priekšlikumi ir atspoguļoti gan nodaļu un apakšnodaļu iztirzājumā, gan darba kopsavilkumā.

Atslēgvārdi: cilvēktiesības, kriminālprocess, tiesības neliecināt, tiesības klusēt, tiesības sevi neapsūdzēt, nevainīguma prezumpcija.

ANNOTATION

In Master's Thesis „The right not to testify in criminal procedure” has been performed content analysis, which follows from the basic principles enshrined in the Constitution of the Republic of Latvia, the Criminal Procedure Law, European Union legislation and international documents in the field of human rights.

The author has described the right not to testify to entities and has given an assessment of the right not to testify as a right not to incriminate oneself in criminal procedure. The author has given an assessment of the refusal to show the importance of achieving a fair settlement of criminal relations. In investigating legal literature, legislation and judicial practice, the author has analysed the consequences of which a person has refused to testify, and has identified cases in which a person's rights may not be limited.

The results and proposals of the Master's thesis are reflected in both the discussion of chapters and sub-chapters and in the part of conclusions.

Keywords: human rights, criminal proceedings, the right not to testify, the right to silence, the right not to incriminate oneself, the presumption of innocence.

SATURS

APZĪMĒJUMU SARAKSTS	5
IEVADS	6
1. TERMINA „TIESĪBAS NELIECINĀT” SATURS.....	8
1.1 Termina „tiesības neliecināt” saturs starptautiskajās tiesībās un Eiropas Savienības tiesībās	8
1.2 Termina „tiesības neliecināt” saturs nacionālajās tiesībās.....	15
2. TIESĪBU NELIECINĀT SUBJEKTI.....	30
2.1 Persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, kā tiesību neliecināt subjekts	30
2.2 Pārējās kriminālprocesā iesaistītās personas kā tiesību neliecināt subjekti	42
3. TIESĪBAS NELIECINĀT KĀ TIESĪBU SEVI NEAPSŪDZĒT ELEMENTS	50
4. ATTEIKŠANĀS LIECINĀT	55
4.1 Atteikšanās liecināt nozīme un sekas.....	55
4.2 Atteikšanās liecināt ierobežošana	68
KOPSAVILKUMS	76
IZMANTOTĀS LITERATŪRAS SARAKSTS	79
DOKUMENTĀRĀ LAPA	89

APZĪMĒJUMU SARAKSTS

KL – Krimināllikums

KPL – Kriminālprocesa likums

ANO VCD – ANO Vispārējā cilvēktiesību deklarācija

SPPPT – Starptautiskais pakts par pilsoņu un politiskajām tiesībām

ECTK – Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija

ECT – Eiropas Cilvēktiesību tiesa

IEVADS

Izmeklēšanas iestāžu un tiesas darbā nereti rodas situācijas, kad personas, kurām ir tiesības uz aizstāvību, vai citas kriminālprocesā iesaistītās personas atsakās liecināt par lietām, kas tiek izmeklētas vai iztiesātas. Tajā pašā laikā šo personu informācijai var būt ievērojama nozīme pierādījumu radīšanā, vērtēšanā un lietas taisnīgā iztiesāšanā. Taču likums paredz personas tiesības neliecināt.

Tiesības neliecināt kriminālprocesa dalībnieki un iesaistītās personas bauda dažādā apjomā. Pilnā apjomā minētās tiesības ir noteiktas personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, savukārt lieciniekiem un cietušajiem nav tiesību neliecināt pavisam, bet ir tiesības neliecināt pret sevi un saviem tuviniekiem. Šīm personām ir tiesības neatbildēt uz jautājumiem, ja atbildes rada pamatu atzīt liecinieku vai cietušo par personu, kurai ir tiesības uz aizstāvību.

ECT judikatūra ir viens no galvenajiem tiesību aktu attīstības avotiem Eiropas Savienības valstīs. Līdz ar to autore tiesību neliecināt juridisko analīzi koncentrēs uz ECT judikatūru un Latvijas tiesu praksi.

ECT ir pastāvīgi norādījusi uz to, cik nozīmīgas ir tiesības neliecināt kā tiesības uz taisnīgu tiesu elements, kā arī noteikusi tiesību neliecināt mērķus un darbību, taču Kriminālprocesa likums tikai daļēji atklāj šā tiesību principa nianšes, elementus un robežas.

Temata aktualitāte saistīta ar 2016.gada 9.martā pieņemto Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvu 2016/343 par to, lai nostiprinātu konkrētus nevainīguma prezumpcijas aspektus un tiesības piedalīties klātienē lietas izskatīšanā tiesā kriminālprocesā (turpmāk - Direktīva 2016/343), jo Direktīva 2016/343 paredz, ka līdz 2018.gada 1.aprīlim tās mērķi jāiestrādā nacionālajos normatīvajos aktos. Maģistra darba ietvaros autore sniegusi savu vērtējumu Direktīvas 2016/343 ieviešanai Kriminālprocesa likumā.

Darba mērķis ir raksturot tiesību neliecināt saturu un aktuālos jautājumus, norādot uz atsevišķiem problēmjautājumiem un to iespējamiem risinājumiem.

Maģistra darba mērķa sasniegšanai autore pielieto sekojošas metodes:

1) diskriptīvā (aprakstošā) metode – tiesību neliecināt principa vispārīgs raksturojums starptautiskajās, Eiropas Savienības tiesībās un nacionālajā regulējumā;

2) salīdzinošā metode – salīdzinot tiesību neliecināt saturu un būtību Kriminālprocesa likumā ar starptautiskajiem dokumentiem cilvēktiesību jomā un Eiropas Savienības normatīvajiem aktiem;

3) analīzes metode – analizējot tiesu nolēmumos paustās atziņas par tiesībām neliecināt; juridiskās literatūras, principu un normatīvo aktu analīze.

Maģistra darbs sastāv no četrām nodaļām, kā arī nodaļu apakšnodaļām, veidojot sekojošu saturu:

1) darba pirmajā nodaļā apskatīts tiesību neliecināt saturs starptautiskajos dokumentos, Eiropas Savienības tiesību aktos un Latvijas normatīvajā regulējumā, veidojot divas apakšnodaļas;

2) otrajā darba nodaļā tiek raksturoti tiesību neliecināt subjekti, veidojot apakšnodaļas;

3) trešajā darba nodaļā tiek apskatītas tiesības neliecināt kā tiesību sevi neapsūdzēt elements;

4) ceturtnā darba nodaļa veltīta atteikšanās liecināt analīzei, vērtējot atteikšanās liecināt nozīmi un sekas, kā arī atteikšanās liecināt ierobežošanu; ir divas apakšnodaļas.

1. TERMINA „TIESĪBAS NELIECINĀT” SATURS

Latvijas tiesību sistēma kopā ar Eiropas Savienības un starptautiskajām tiesību normām veido vienotu tiesisku sistēmu. Tāpēc tiesības neliecināt ir saistītas gan ar Latvijas Republikas Satversmē, Kriminālprocesa likumā, gan Eiropas Savienības tiesībās un starptautiskajos dokumentos cilvēktiesību jomā nostiprinātajiem principiem.

Nacionālajā līmenī pamattiesību aizsardzība tiek nodrošināta ar valsts konstitūciju un nacionālajiem likumiem, taču Eiropas līmenī pamattiesību aizsardzība tiek nodrošināta, pirmkārt, Eiropas Savienības tiesā, pamatojoties uz Eiropas Savienības tiesību aktiem, otrkārt, Eiropas Cilvēktiesību tiesā, pamatojoties uz Eiropas Cilvēktiesību un pamattiesību aizsardzības konvenciju.¹

Šajā nodaļā autore aplūkos tiesību neliecināt saturu, aplūkojot Latvijas, Eiropas Savienības un starptautisko regulējumu caur principu, no kuriem izriet tiesības neliecināt, prizmu.

1.1 Termina „tiesības neliecināt” saturs starptautiskajās tiesībās un Eiropas Savienības tiesībās

1948.gadā Parīzē tika pieņemta un pasludināta ANO Vispārējā cilvēktiesību deklarācija,² kas atzīstama par pirmo nozīmīgo dokumentu cilvēktiesību jomā. ANO VCD, uz kuru balstās visi citi starptautiskie cilvēktiesību dokumenti, ir visā pasaulē atzīts cilvēktiesību paražu avots, kuru valstis ievēro labprātīgi.

Aizsargājamo tiesību nozīmīgums un valstu vispārējā prakse aizsargāt deklarācijā nostiprinātās tiesības dod pamatu uzskatīt, ka deklarācija vai vismaz daļa tajā aizsargāto tiesību ir kļuvušas par starptautiskajām paražu tiesību normām un tātad kļuvušas juridiski saistošas visām pasaules valstīm.³

ANO VCD 10.pantā ir nostiprinātas tiesības uz taisnu tiesu, savukārt nevainīguma prezumpcija ir nostiprināta atsevišķi neatkarīgi no taisnīgas tiesas garantijas. Tā ANO VCD 11.panta 1.punktā ir ietverts nevainīguma prezumpcijas princips, proti, katram cilvēkam, kuram inkriminēts noziedzīgs nodarījums, ir tiesības tikt uzskatītam par nevainīgu, kamēr viņa vaina

¹ Stefano Ruggeri, Human Rights in European Criminal, Law Developments in European Legislation and Case Law after the Lisbon Treaty, 2015, p. 3;

² ANO Vispārējā cilvēktiesību deklarācija, pieņemta 10.12.1948, [27.04.2018. red.];

³ Asbjorn E., Gudmundur A., The Universal Declaration of Human Rights: A Common standart of Achievement, The Hague, 1999, p. 31-32.;

saskaņā ar likumu nav pierādīta atklātā tiesas procesā, kurā viņam tiek nodrošinātas visas iespējas saņemt aizstāvību. Lai arī ANO VCD tieši neparedz personas kriminālprocesuālās tiesības neliecināt, minētās tiesības ietilpst nevainīguma prezumpcijas tvērumā, līdz ar to svarīgs ir rezultāts - dalībvalstīm jāpieņem likumi un tiesām jāskata lietas atbilstoši deklarācijā nostiprinātajiem principiem.

Būtiska daļa ANO VCD ietverto normu ir kļuvušas saistošas, iekļaujot tās citos cilvēktiesību dokumentos, kā piemēram, Starptautiskajā paktā par pilsoņu un politiskajām tiesībām.⁴ SPPPT kopā ar Starptautisko paktu par ekonomiskajām, politiskajām un kultūras tiesībām kopā ar pašu deklarāciju veido Starptautisko cilvēktiesību hartu (*International Bill of Human Rights*).⁵

SPPPT nosaka procesuālo tiesību minimumu, kas ir jāievēro, lai tiesas spriedums gala rezultātā būtu uzskatāms par taisnīgu.⁶

SPPPT 14.pantā ietverts plašs tiesību uz taisnu tiesu uzskaitījums, kā piemēram, nevainīguma prezumpcija (otrā daļa), vienlīdzības princips (trešā daļa) u.c. SPPPT 14.panta trešās daļas g) punktā noteikts, ka personu nedrīkst piespiest dot liecības pret sevi vai atzīt sevi par vainīgu.

No minētā secināms, ka ANO sistēmā ir nostiprināti tādi principi, no kuriem izriet personas tiesības neliecināt pret sevi, jo sevišķi, kā tas tieši noteikts SPPPT 14. panta trešās daļas g) punktā, - tiesības netikt piespiestam dot liecības pret sevi un atzīt sevi par vainīgu.

Nevainīguma prezumpcija ir iekļauta lielākajā daļā, bet ne visās krimināltiesību sistēmās.

Kā piemēram, ASV Konstitūcijas tiesību bila 5.labojums „Tiesības krimināllietās” paredz, ka nevienu personu nevar piespiest krimināllietā liecināt pret sevi, savukārt 6.labojums „Tiesības uz taisnīgu tiesu” nosaka tiesības uz aizstāvību.⁷

Taču, piemēram, Ķīnas tiesību akti neparedz nevainīguma prezumpciju. Ķīnas sociālistiskā tiesību sistēma izmanto principu „izlemt lietu saskaņā ar faktiem”. Ķīnas tiesību akti dod tiesai ekskluzīvas pilnvaras noteikt apsūdzētā vainu vai nevainību, tomēr neviens nav vainīgs noziegumā, ja tautas tiesa nav pieņēmusi spriedumu saskaņā ar likumu.⁸

Saskaņā ar Ķīnas tiesību aktiem aizdomās turētajam nav tiesību klusēt. Aizdomās turētajam ir pienākums pareizi atbildēt uz jautājumiem, ko pieprasa izmeklētāji, bet var atteikties atbildēt uz jautājumiem, kas nav saistīti ar lietu (93. pants). Ja aizdomās turētais

⁴ ANO Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām, pieņemts 16.12.1996. [01.05.2018 red.];

⁵ Markku S, Raija Hanski eds, Introduction to the International Protection of Human Rights, Institute for Human Rights, 1997. p.65.;

⁶ Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā. I. Ziemeles red. Rīga: SIA „Izglītības solī”, 2000, 75.lpp.;

⁷ ASV Konstitūcija, 04.07.1997., Nr. 171/174 (886/889) Latvijas Vēstnesis;

⁸ Comparative Criminal Law and Enforcement: China. Pieejams: <https://law.jrank.org/pages/648/Comparative-Criminal-Law-Enforcement-China-Fair-trial.html> [aplūkots 17.04.2019.];

atsakās atbildēt, viņam nav nekāda soda, turklāt nav juridiska pienākuma palīdzēt Ķīnai atklāt noziegumu. Tas ir noziedzīgs nodarījums tikai tad, ja persona apzināti sniedz nepatiesu liecību kriminālprocesā, kas ir sodāma. (305. pants).⁹

Eiropas Savienība darbojas, lai nodrošinātu aizdomās turēto un apsūdzēto personu pamattiesību aizsardzību. Kopīgi obligātie standarti ir nepieciešami, lai tiesas lēmumus, ko pieņēmusi viena Eiropas Savienības valsts, atzītu citi. Lai pārvērstu šo tiesiskuma telpu, kuras pamatā ir savstarpēja atzīšana un savstarpēja uzticēšanās, Eiropas Komisija pastāvīgi strādā pie pilsoņu tiesību stiprināšanas kriminālprocesā. Izstrādājot un īstenojot krimināltiesības, ir svarīgi, lai Eiropas Savienība panāktu pareizo līdzsvaru, no vienas puses, no pasākumiem, kas aizsargā aizdomās turēto un apsūdzēto tiesības, un, no otras puses, veicinot noziegumu izmeklēšanu un kriminālvajāšanu.¹⁰

Lai nodrošinātu, ka dalībvalstis ievēro tajā noteiktās cilvēktiesības, 1950.gada 4.novembrī tika pieņemta Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas.¹¹ ECTK veido kopīgu pamatu aizdomās turētu vai apsūdzētu personu procesuālo tiesību aizsardzībai kriminālprocesā. ECTK noteiktais cilvēktiesību standarts kā minimālstandarts ir jānodrošina arī visās Eiropas Savienības dalībvalstīs.¹²

ECTK 6.pants nosaka vispārējo taisnīgas tiesas principu, kā arī konkrētus taisnīgas tiesas elementus. ECTK pirmā daļa nosaka tiesības uz taisnīgu, atklātu un savlaicīgu lietas izskatīšanu; tiesības uz lietas izskatīšanu neatkarīgā un objektīvā ar likumu noteiktā tiesā; tiesības uz publisku tiesas nolēmuma paziņošanu. ECTK 6.panta otrajā un trešajā daļā ietverti pirmajā daļā garantētās taisnīgas tiesas specifiskie aspekti, kas ir piemērojami kriminālprocesā. Proti, ECTK 6.panta otrā daļa nosaka nevainīguma prezumpcijas principu, savukārt tā trešā daļa nosaka šādas tiesības: tiesības tikt informētam par apsūdzību; tiesības uz attiecīgu laiku un līdzekļiem, lai sagatavotu savu aizstāvību; tiesības aizstāvēt sevi pašam un saņemt juridisko palīdzību; tiesības noplatināt lieciniekus un tiesības uz tulka palīdzību.¹³

Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir atzinusi, ka, lai gan ECTK tas nav īpaši norādīts, tiesības neliecināt pret sevi ir vispārēji atzīts starptautisks standarts, kas izriet no „taisnīgas tiesvedības pamatprincipa.”¹⁴ Tas aizsargā apsūdzēto pret valsts varas iestāžu nepiemērotu spiedienu, tādējādi mazinot nepareizas iztiesāšanas risku un īstenojot līdzekļu vienlīdzības principu.

⁹ Criminal Law of the People's Republic of China [Ķīnas tautas Republikas kriminālprocess]. Pieejams: <http://www.oecd.org/site/adboecdanti-corruptioninitiative/46814270.pdf> [aplūkots: 17.04.2019.];

¹⁰ Rights of suspects and accused, European Commission. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/criminal-justice/rights-suspects-and-accused_en [aplūkots: 16.04.2019.];

¹¹ Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija, Parakstīta Romā 04.11.1950. [28.04.2018.red.];

¹² Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā. I. Ziemeles red. Rīga: SIA „Izglītības soļi”, 2000, 180.lpp;

¹³ Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija, Parakstīta Romā 04.11.1950. [28.04.2018.red.];

¹⁴ ECT 25.01.1996. spriedums lietā John Murray pret Apvienoto Karalisti, (iesnieguma Nr. 18731/91). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57980> [aplūkots: 17.05.2018.];

Apsūdzības uzturētājam jāpierāda apsūdzētā vaina, neķeroties pie pierādījumiem, kas iegūti ar spaidiem vai spiedienu. Šīs tiesības nevar atcelt, atsaucoties uz drošību un sabiedrisko kārtību. Tās ir saistītas tiesības; katrs spiediens, lai iegūtu inkriminējošu pierādījumu, aizskar tiesības klusēt. Valsts aizskāra apsūdzētā tiesības, kad tā viņu centās piespiest sniegt kontu izrakstus muitas izmeklētājiem. Spiežot sadarboties ar varas iestādēm pirmstiesas procesā, var tikt ierobežota tiesības neliecināt pret sevi un apdraudēts visas turpmākās iztiesāšanas taisnīgums.¹⁵

Tāpat ECT ir norādījusi, ka nevainīguma prezumpcija ir viens no pamatelementiem, lai kriminālprocesu kopumā varētu atzīt par taisnīgu ECTK 6.panta 1.punkta izpratnē.¹⁶

Autore secina, ka ECTK kontekstā tiesības uz taisnīgu tiesnīgu ir attiecināmas tieši uz personas tiesībām neliecināt pret sevi, nevis neliecināt vispār.

Tomēr Eiropas Komisija uzskatīja, ka ECT nav nodrošinājusi pietiekamu izdomās turēto vai apsūdzēto personu nevainīguma prezumpcijas principa aizsardzību Eiropas Savienībā.¹⁷

Lai nodrošinātu ECTK pilnīgu īstenošanu un tās standartu ievērošanu, un vajadzības gadījumā garantētu konsekventu piemērojamo standartu piemērošanu un paaugstinātu esošos standartus, Eiropas Savienība ir pieņēmusi dalībvalstīm saistošus dokumentus cilvēktiesību stiprināšanai.

1992.gadā tika pieņemts Līgums par Eiropas Savienību¹⁸, kurā pamattiesību ievērošanas princips tiek atzīts par Eiropas Savienības vispārējo tiesību principu, kā arī noteikts, ka Eiropas Savienība respektē pamattiesības atbilstoši ECTK un dalībvalstu kopīgām konstitucionālām tradīcijām (6.p.).

Nākošais lielais solis cilvēktiesību aizsardzībā tika sperts 2000.gadā, pieņemot Eiropas Savienības Pamattiesību hartu (turpmāk – Harta).¹⁹ Lai gan Harta, līdzīgi kā ECTK, tieši nenosaka tiesības neliecināt un sevi neapsūdzēt, tajā pašā laikā minētās tiesības izriet no vispārējā taisnīgas tiesas principa (47.p.), tostarp 48.pantā ietvertajiem principiem (nevainīguma prezumpcija un tiesības uz aizstāvību), kas paredz, ka ikvienu apsūdzēto uzskata par nevainīgu, kamēr vaina nav pierādīta saskaņā ar likumu, un ikvienam apsūdzētajam tiek garantētas tiesības uz aizstāvību. Tiesības uz aizstāvību no vienas puses ietver tiesības nesniegt pierādījumus, lai sevi apsūdzētu, no otras puses, tiesības iesniegt un pārbaudīt pierādījumus.²⁰

¹⁵ Zaļā Grāmata par nevainīguma prezumpciju. Pieņemts 26.04.2006 [18.05.2018. red.];

¹⁶ ECT 10.02.1995 spriedums lietā *Allenet de Ribemont pret Franciju*, (iesnieguma Nr. 15175/89). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57987> [aplūkots: 17.04.2018.];

¹⁷ Commission Staff Working Document Impact Assessment Accompanying the document Proposal for measures on the strengthening of certain aspects of the presumption of innocence and of the right to be present at trial in criminal proceedings /*SWD/2013/0478 final*/, ("Impact Assessment"), p 13. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52013SC0478&from=en> [aplūkots: 13.04.2019.];

¹⁸ Līgums par Eiropas Savienību, 1992. ES Oficiālais vēstnesis;

¹⁹ Eiropas Savienības Pamattiesību harta, Pieņemta 07.12.2000. ES Oficiālais vēstnesis;

²⁰ Ņesterova I. Tiesību sevi neapsūdzēt pamatojums. Juridiskā zinātne, Nr. 4, 2013, 152.lpp.;

2003.gadā, lai īstenotu mērķi noteikt vienotus minimālos standartus visās dalībvalstīs, tika izstrādāta pirmā likumdošanas iniciatīva - Zaļā grāmata par aizdomās turēto un apsūdzēto procesuālajām tiesībām kriminālprocesā Eiropas Savienībā.²¹

Turpinot nostiprināt procesuālās garantijas pierādījumu iegūšanā un izmantošanā, jau 2006.gadā tika pieņemta Zaļā grāmata par nevainīguma prezumpciju.²²

Zaļajā grāmatā par nevainīguma prezumpciju noteikts, ka nevainīguma prezumpcija ietver tiesības neliecināt pret sevi, kas savukārt ietver tiesības klusēt un nebūt spiestam sniegt savas vainas pierādījumus. Piemēro maksimu *nemo tenetur prodere seipsum* (neviens persona nav spiesta liecināt pret sevi). Apsūdzētais var atteikties atbildēt uz jautājumiem un sniegt pierādījumus.

Zaļās grāmatas 2.5. punktā tiek aplūkotas tiesības klusēt, nosakot, ka tiesības klusēt piemēro policijas veiktā iztaujāšanā un tiesā. Apsūdzētajam ir jābūt tiesībām neliecināt un attiecīgos gadījumos tiesībām neatklāt savas aizstāvības raksturu pirms tiesas. Tās ir saistītas tiesības, un katrs spiediens, lai iegūtu inkriminējošu pierādījumu, aizskar tiesības klusēt.

2009.gadā Eiropas Savienības Padomes sanāksmē tika panākta vienošanās²³ par vispārējo pieeju attiecībā uz divām rezolūcijām un pamatlēmumu aizdomās turētu vai apsūdzētu personu procesuālo tiesību stiprināšanai kriminālprocesā. Rezultātā, Eiropas Padome 2009.gada 30.novembrī pieņēma Rezolūciju par ceļvedi aizdomās turētu vai apsūdzētu personu procesuālo tiesību stiprināšanai kriminālprocesā²⁴, kurā, cita starpā, paredzēta pakāpeniska pasākumu pieņemšana attiecībā uz tiesībām saņemt informāciju par personas tiesībām un informāciju par apsūdzību. Minētais ceļvedis tika iekļauts Stokholmas programmā „Atvērta un droša Eiropa tās pilsoņu un viņu aizsardzības labā”²⁵. Tad Eiropas Padome arī uzsvēra, ka ceļvedis ir papildināms, un aicināja Komisiju turpināt pētīt aizdomās turēto un apsūdzēto personu minimālo procesuālo tiesību elementus.

Pirmais pasākums, veiktais saskaņā ar ceļvedi, bija Eiropas Parlamenta un Padomes direktīvas 2010/64/ES pieņemšana 2010.gada 20.oktobrī par tiesībām uz mutisko un rakstisko tulkojumu kriminālprocesā.²⁶ Šajā Direktīvā tika noteiktas tiesības uz informāciju par

²¹ Green Paper from the Commission. Procedural Safeguards for Suspects and Defendants in Criminal Proceedings throughout the European Union. 19.02.2003. point 2.2. Pieejams: http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2003/com2003_0075en01.pdf [aplūkots 18.05.2018];

²² Zaļā grāmata par nevainīguma prezumpciju. Pieņemts 26.04.2006 [18.05.2018. red.];

²³ Eiropas Savienības Padomes 2969. sanāksmes paziņojums preseī 14984/09, Luksemburgā 2009.gada 23.oktobrī. Pieejams: file:///C:/Users/biblioteka/Downloads/ST_14984_2009_ADD_1_LV.pdf [aplūkots 20.05.2018];

²⁴ Padomes Rezolūcija 2009/C295/01 par ceļvedi aizdomās turētu vai apsūdzētu personu procesuālo tiesību stiprināšanai kriminālprocesā. 30.11.2009. ES Oficiālais Vēstnesis. C 295.04.12.2009.;

²⁵ Stokholmas programma – atvērta un droša Eiropa tās pilsoņu un viņu aizsardzības labā, OV C 115, publicēts 04.05.2010; [18.05.2018. red.];

²⁶ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2010/64/ES (2010.gada 20.oktobris) par tiesībām uz mutisko un rakstisko tulkojumu kriminālprocesā. Pieņemta 26.10.2010. [18.05.2018. red.];

procesuālajām tiesībām, kas izriet no ECT judikatūras un pamatojoties uz tiesībām, kas noteiktas Hartā, kā arī balstoties uz ECK 5. un 6.pantu ECT interpretācijā. Tajā tika noteikti kopējie minimālie standarti, kas jāpiemēro attiecībā uz aizdomās turētām vai apsūdzētām personām sniedzamo informāciju par viņu tiesībām. Saskaņā ar šo direktīvu, kompetentām tiesībsargājošām iestādēm būtu nekavējoties mutiski vai rakstveidā jāinformē aizdomās turētās vai apsūdzētās personas par minētajām valsts tiesību aktos paredzētajām tiesībām, kas ir būtiskas, lai nodrošinātu lietas taisnīgu izskatīšanu. Tika akcentēts, ka minēto tiesību īstenošanai informācija procesa gaitā būtu jāsniedz savlaicīgi un ne vēlāk kā pirms aizdomās turētā vai apsūdzētās personas pirmās oficiālās pratināšanas, ko veic policija vai cita kompetenta iestāde.

2012.gada 22.maijā tika pieņemta Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvā Nr. 2012/13/ES par tiesībām uz informāciju kriminālprocesā, kuras 3.panta pirmajā daļā kā viena no minimālajām kriminālprocesuālajām garantijām, kas jānodrošina dalībvalstīm, ir noteiktas tiesības klusēt.²⁷ No kā izriet, ka aizdomās turētās vai apsūdzētās personas nekavējoties būtu jāinformē par viņu tiesībām klusēt. Šādai informācijai būtu jāattiecas arī uz tiesību klusēt saturu un sekām, kādas iestājas, atsakoties no šīm tiesībām vai tās izmantojot.

Nemot vērā to, ka Stokholmas programmā tika paredzēts stiprināt aizdomās turēto un apsūdzēto tiesības, 2013. gada 27. novembrī Eiropas Komisija nāca klajā ar procesuālo tiesību paketi, kas turpmāk stiprinātu iedzīvotāju procesuālās garantijas kriminālprocesā²⁸, proti, priekšlikumi jauno direktīvu izstrādei, tajā starpā direktīvai nevainīguma prezumpcijas un tiesību piedalīties tiesas procesā nostiprināšanai, kas nodrošinātu nevainīguma prezumpcijas ievērošanu attiecībā uz personām, kurus policija vai tiesu iestādes tur aizdomās vai pret kuriem tās ir izvirzījušas apsūdzību par noziedzīgu nodarījumu.

Turklāt, ievērojot to, ka viena no būtiskākajām problēmām, kas aplūkota literatūrā par nevainīguma prezumpciju, ir skaidrības un vienprātības trūkums par to, ko šis princips būtībā nozīmē un kādi standarti ir tā pamatā²⁹, 2016.gada 9.martā tika pieņemta Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvu (ES) 2016/343 par to, lai nostiprinātu konkrētus nevainīguma

²⁷ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva Nr. 2012/13/ES (2012. gada 22. maijs) par tiesībām uz informāciju kriminālprocesā. Pieņemta 22.05.2012. [02.05.2018. red];

²⁸ Informatīvais ziņojums par 2014.gada 23.-24.janvārī neformālajā Eiropas Savienības Tieslietu un iekšlietu ministru padomē izskatāmajiem Tieslietu ministrijas kompetencē esošajiem jautājumiem. 03.07.2015. Pieejams: tap.mk.gov.lv/doc/2015_07/TMZino_030715_JHAC.1405.doc [aplūkots: 03.03.2019.];

²⁹ De Jong F. and Van Lent L. The Presumption of Innocence as a Counterfactual Principle. *Utrecht Law Review*, 2016, p.33. Pieejams: <https://www.utrechtlawreview.org/articles/10.18352/ulr.324/galley/333/download/> [aplūkots: 03.03.2019.];

prezumpcijas aspektus un tiesības piedalīties klātienē lietas izskatīšanā tiesā kriminālprocesā.³⁰ Direktīvas 2016/343 6. un 7.pantā ir tieši paredzētas personas tiesības neliecināt pret sevi, nesadarboties un tiesības klusēt, kas ir nevainīguma prezumpcijas būtisks aspekts.

Direktīva 2016/343 attiecas uz fiziskām personām, kuras ir aizdomās turētie vai apsūdzētie kriminālprocesā.

Saistībā ar Direktīvu 2016/343, Eiropas Savienības tieslietu, patērētāju un dzimumu līdztiesības komisāre Vera Jourova teikusi, ka tiesības uz taisnīgu tiesu ir pamattiesības, un tās ir jāievēro praksē visā Eiropā. Jaunie vienotie noteikumi garantēs to, ka policija un tiesas iestādes ievēro kriminālprocesos iesaistīto pilsoņu tiesības. Godīga tiesa turklāt prasa, lai aizdomās turētajiem būtu tiesības klusēt un piedalīties klātienē lietas izskatīšanā tiesā. Tas palīdzēs izveidot patiesu Eiropas tiesiskuma un pamattiesību telpu, kura balstās uz savstarpēju uzticēšanos.³¹

Direktīvas 2016/343 Priekšlikuma paskaidrojuma raksta 33.apsvērumā ir noteikts, ka tiesības, kas paredz, ka personu nevar piespiest liecināt pret sevi un atzīt vainu, tiesības nesadarboties un tiesības klusēt ir vispārēji atzīti starptautiski standarti, kas saskaņā ar ECTK 6. pantu ir taisnīgas tiesas jēdziena pamatā. To uzdevums ir, *inter alia*, aizsargāt apsūdzēto personu, neļaujot iestādēm izdarīt neatbilstīgu spiedienu, tādējādi palielinot iespējas izvairīties no tiesas kļūdām un izpildīt ECTK 6.panta mērķus. Uz aizdomās turētajām vai apsūdzētajām personām izdarītā „spiediena pakāpe”, lai piespiestu tās sniegt informāciju par apsūdzību, kas celta pret tām, pat drošības apsvērumu un sabiedriskās kārtības dēļ nedrīkst iznīcināt viņu tiesību atteikties liecināt pret sevi un tiesību klusēt būtību. Jebkurā gadījumā būtu jāievēro ECTK 3.pants par spīdzināšanas aizliegumu, kā to interpretējusi ECT.³²

Savukārt Direktīvas 2016/343 Priekšlikuma paskaidrojuma raksta 34.apsvērumā ir norādīts, ka tiesības neliecināt pret sevi galvenokārt ir saistītas ar aizdomās turētās vai apsūdzētās personas vēlmes klusēt ievērošanu, un jo īpaši paredz, ka krimināllietā apsūdzības uzdevums ir vākt pierādījumus par aizdomās turētās vai apsūdzētās personas vainu konkrētajā lietā, nemēģinot iegūt pierādījumus ar spaidu vai piespiedu metodēm pret aizdomās turētās vai apsūdzētās personas gribu. Turklāt tiesību darbības joma neattiecas tikai uz gadījumiem, kad uz apsūdzēto personu ir izdarīts tiešs spiediens vai kad apsūdzētās personas griba kaut kādā

³⁰ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva (ES) 2016/343 par to, lai nostiprinātu konkrētus nevainīguma prezumpcijas aspektus un tiesības piedalīties klātienē lietas izskatīšanā tiesā kriminālprocesā. Pieņemta 09.03.2016.[02.05.2018. red];

³¹ Eiropas Komisija – Paziņojums preseij; “Tiesības uz taisnīgu tiesu – jauni noteikumi nevainīguma prezumpcijas garantēšanai”. Pieejams: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-291_lv.htm, [aplūkots: 05.02.2018];

³² Priekšlikums Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvai par to, lai nostiprinātu nevainīguma prezumpcijas un tiesību piedalīties klātienē lietas izskatīšanā tiesā konkrētus aspektus kriminālprocesā. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/HTML/?uri=CELEX:52013PC0821&from=LV>, [aplūkots 01.05.2018];

veidā ir tieši ignorēt. Saskaņā ar ECT šajā izpratnē attiecīgās tiesības ir cieši saistītas ar nevainīguma prezumpciju, kas ietverta ECTK 6.panta 2.punktā.³³

Respektīvi, Direktīva 2016/343 nodrošina nevainīguma prezumpcijas ievērošanu attiecībā uz visiem iedzīvotājiem, kurus policija vai tiesu iestādes tur aizdomās vai pret kuriem tās ir izvirzījušas apsūdzību par noziedzīgu nodarījumu; 1) vaina nevar izrietēt no jebkādiem oficiāliem lēmumiem vai paziņojumiem pirms galīgā notiesājošā sprieduma; 2) vainas pierādīšana ir prokurora pienākums un jebkuras šaubas tiek interpretētas par labu aizdomās turētajam vai apsūdzētajam; 3) tiesības atteikties liecināt ir nodrošinātas un to izmantošana netiks vērsta pret aizdomās turēto, lai nodrošinātu notiesājošu spriedumu; un 4) apsūdzētajam ir tiesības piedalīties tiesas procesā.

Sniedzot ieskatu starptautiskajā un Eiropas Savienības regulējumā, autore secina, ka tiesības neliecināt izriet no vispārīgi atzītām cilvēktiesībām un ietilpst nevainīguma prezumpcijas, tiesību uz aizstāvību, tiesību uz informāciju un uz taisnīgu tiesu tvērumā, kam ir gan procesuāla rakstura daba, gan kalpo kā tiesiskuma nodrošināšanas garants kriminālprocesā.

1.2 Termina „tiesības neliecināt” saturs nacionālajās tiesībās

1990.gada 4.maijā Latvijas Republikas Augstākā padome pieņēma Deklarāciju par Latvijas Republikas pievienošanos starptautisko tiesību dokumentiem cilvēktiesību jautājumos.³⁴ Ar to tika pasludināta Latvijas pievienošanās piecdesmit vienam starptautiskam cilvēktiesību dokumentam, kā pirmo nosaucot Vispārējo cilvēktiesību deklarāciju. Šajā pašā dienā, pieņemot minēto deklarāciju, Latvija pievienojās arī SPPPT. Līdz ar to Latvija ir pasludinājusi tos sev par saistošiem, turklāt Satversmes tiesa atzinusi Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas normas par juridiski saistošām.³⁵

Satversmes 92.panta pirmais teikums noteic, ka „ikviens var aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses taisnīgā tiesā.”³⁶ Šī norma sasaucas ar ANO Vispārējās cilvēka tiesību deklarācijas 10. pantā deklarētajām tiesībām, ECTK 6.pantā garantētajām tiesībām uz taisnīgu tiesu un SPPPT 14.pantā paredzētajām tiesībām.³⁷

³³ Priekšlikums Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvai par to, lai nostiprinātu nevainīguma prezumpcijas un tiesību piedalīties klātienē lietas izskatīšanā tiesā konkrētus aspektus kriminālprocesā. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/HTML/?uri=CELEX:52013PC0821&from=LV>, [aplūkots 01.05.2018];

³⁴ Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, Nr. 21, 1990;

³⁵ Kučs A., Burbergs M. Vispārējai Cilvēktiesību deklarācijai – 60, Jurista Vārds, 2008, Nr.48 (543). Pieejams: <https://www.juristavards.lv/doc/185384-visparejai-cilvektiesibu-deklaracijai-60/> [aplūkots: 16.03.2019.];

³⁶ Latvijas Republikas Satversme: LV likums. Pieņemts 15.02.1922. [01.05.2018. red];

³⁷ ANO Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām, pieņemts 16.12.1996. Parakstīts 23.03.1976, [01.05.2018. red.];

Ņemot vērā Latvijas tiesību sistēmu, ECTK var tikt piemērota gan kā materiālais tiesību avots, gan kā nacionālo normu interpretācijas līdzeklis.³⁸ Turklāt arī Augstākā tiesa ir atzinusi, ka kasācijas instances tiesas kompetencē ietilpst šādu jautājumu izskatīšana: (..) vai kriminālprocesā tiesa nav pieļāvusi Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas pārkāpumus.³⁹

Satversmes 92.panta otrais teikums noteic, ka ikviens uzskatāms par nevainīgu, iekams viņa vaina nav atzīta saskaņā ar likumu.⁴⁰ Šajā normā tiek nostiprināts viens no svarīgākajiem tiesiskas valsts pamatprincipiem – nevainīguma prezumpcija, kas, kā noskaidrots, iekļauts arī ANO VCD 11.pantā, ECTK 6.panta 2.punktā un SPPPT 14.pantā.

Nevainīguma prezumpcija Latvijas tiesību sistēmā nostiprināta divējādi – Satversmes 92.pantā kā viena no cilvēka pamattiesībām un KPL 19.pantā kā kriminālprocesa pamatprincips, kas paredz, ka tieši valsts apsūdzībai ir jāpierāda personas vainīgums, savukārt, visas šaubas jāvērtē par labu apsūdzētajam, turklāt neliedzot personai pilnvērtīgi izmantot aizstāvībai garantētās procesuālās tiesības.

Kā kriminālprocesa princips nevainīguma prezumpcija paredz, ka nevienu personu nevar uzskatīt par vainīgu kamēr tās vaina noziedzīga nodarījuma izdarīšanā netiek konstatēta Kriminālprocesa likuma noteiktajā kārtībā.⁴¹

Jānorāda, ka Latvijas regulējumā personas tiesības neliecināt nav ietvertas nevainīguma prezumpcijas principā, taču ir noteiktas atsevišķos KPL pantos. Turklāt, kā izriet no Latvijas tiesiskā regulējuma, tiesības neliecināt ir gan personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, gan citām kriminālprocesā iesaistītām personām, kā piemēram, lieciniekiem un cietušajiem, savukārt Direktīvas 2016/343 tvērumā tiesības neliecināt attiecas tikai uz aizdomās turēto un apsūdzēto.

KPL ir noteikti nevainīguma prezumpcijas tiesiskās aizsardzības līdzekļi, taču atbilstoši Direktīvas 2016/343 14.pantam, dalībvalstīm ir pienākums šo Direktīvu ieviest nacionālajos tiesību aktos.

Kā norādīts Likumprojekta „Grozījumi Kriminālprocesa likumā” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojumā (anotācijā)⁴², izvērtējot KPL atbilstību Direktīvas 2016/343 normām, ir secināts, ka ir nepieciešams veikt grozījumus KPL.

³⁸ Mišs M., Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūra Latvijas Republikas Augstākās tiesas nolēmumos, Latvijas Republikas Augstākā tiesa, pētījums, 2012, 3.lpp;

³⁹ LR Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2017.gada 18.oktobra lēmums lietā Nr. SKK-438/2017. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots 16.03.2019.];

⁴⁰ Latvijas Republikas Satversme: LV likums. Pieņemts 15.02.1922. [01.05.2018. red];

⁴¹ Kriminālprocesa likums. LV likums. Pieņemts 21.04.2005. [18.05.2018.red.];

⁴² Likumprojekta "Grozījumi Kriminālprocesa likumā" sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/E6029B526E16BE95C225821F0036067B?OpenDokument#b> [18.05.2018.red.];

2018.gada 25.oktobrī, izpildot Direktīvas 2016/343 prasības, ir stājušies spēkā grozījumi KPL.

Turpmāk autore aplūkos veiktos grozījumus KPL saistībā ar nevainīguma prezumpcijas aspektiem – tiesībām klusēt un tiesībām neliecināt pret sevi, tostarp sniedzot savu vērtējumu par veikto grozījumu efektivitāti tiesību piemērošanai Latvijā un sniedzot savus priekšlikumus pilnīgākai Direktīvas 2016/343 prasību nostiprināšanai KPL.

Pirmkārt, jāpiemin, ka likumprojekta „Grozījumi Kriminālprocesa likumā” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojumā (anotācijā) norādīts, ka Direktīvas 2016/343 izstrādes laikā tika secināts, ka šaubas vai nu pastāv vai nepastāv. Ja šaubas pastāv, tad tās ir pamatotas, proti, tās ir balstītas uz objektīvi pastāvošiem faktiem un apstākļiem, nevis izdomājumiem. Līdz ar to šaubas nevar būt nesaprātīgas. Tādējādi jāsecina, ka KPL lietotais formulējums „saprātīgas” ir lieks, jo šaubas, ja tādas ir, ir jātulko par labu personai. Līdz ar to, ievērojot Direktīvas 2016/343 prasības, KPL 19.panta trešajā daļā, 43.panta pirmās daļas 1.punktā, 59.panta otrās daļas 5.punktā, 124.panta piektajā daļā un 356.panta otrās daļas 2.punktā, ir paredzēts izslēgt vārdu „saprātīgas”.⁴³

Vērtējot, vai minētā likumprojekta anotācijā norādītās neatbilstības Direktīvas 2016/343 paredzēto mērķu sasniegšanai ir novērstas, un KPL veikti atbilstoši grozījumi, autore secina, ka KPL 19.panta trešajā daļā, 43.panta pirmās daļas 1.punktā, 59.panta otrās daļas 5.punktā, 124.panta piektajā daļā un 356.panta otrās daļas 2.punktā nav izslēgti vārdi „saprātīgas”.

Minētajos KPL pantos lietotais termins „saprātīgas šaubas” neatbilst Direktīvas 2016/343 noteiktajam, taču, autores ieskatā, tā ir vienīgi formāla prasība, jo arī šobrīd tiesību normu piemērotāji personas vainīgumu nevar pierādīt, pamatojoties uz „nesaprātīgām” šaubām.

Kā iepriekš noskaidrots, Direktīvas 2016/343 7.panta 1.punkts noteic, ka ir jānodrošina, ka aizdomās turētajiem un apsūdzētajiem ir tiesības klusēt attiecībā uz noziedzīgo nodarījumu, par kura izdarīšanu tos tur aizdomās vai apsūdz. Savukārt Direktīvas 2016/343 7.panta 2.punkts noteic, ka ir jānodrošina, ka aizdomās turētajiem un apsūdzētajiem ir tiesības neliecināt pret sevi.

Līdz grozījumiem KPL tiesības klusēt bija noteiktas tikai KPL 265.panta pirmajā daļā, proti, aizturot personu pēc savas iniciatīvas vai procesa virzītāja uzdevumā, valsts policijas darbinieks vai izmeklēšanas iestādes darbinieks, vai arī prokurors nekavējoties šai personai paziņo, par ko tā tiek aizturēta, un brīdina, ka tai ir tiesības klusēt, ka visu, ko šī persona teiks, var izmantot pret to.

⁴³Likumprojekta "Grozījumi Kriminālprocesa likumā" sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/E6029B526E16BE95C225821F0036067B?OpenDocument#b> [18.05.2018.red.];

No minētā izriet, ka tiesības klusēt ir no brīža, kad persona tiek pratināta kā aizdomās turētā persona. Tiesības klusēt nodrošina aizdomās turētajam brīvību izvēlēties – runāt vai klusēt, kad viņu pratina policija.

Ievērojot Direktīvas 2016/343 7.panta 1.punkta prasības, KPL 60.² panta pirmās daļas 8.punkts tika papildināts ar vārdu „klusēt”, nosakot, ka personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, ir tiesības klusēt, sniegt liecību vai atteikties liecināt.

Lai izprastu KPL lietoto terminu „klusēt” un „atteikties liecināt” atšķirību un konstatētu tās atbilstību saturam, autore sniegs īsu skaidrojumu atbilstoši tiesību literatūrā un ECT praksē paustajiem viedokļiem.

Tiesības klusēt principā varētu skaidrot kā tiesības nesniegt nekāda veida informāciju - tiesības nerunāt, neizpaust informāciju mutvārdos. Tātad to var attiecināt gan kā ziņu neizpaušanu attiecībā pret sevi, gan arī attiecībā pret citām personām.

Direktīvas 2016/343 tvērumā tiesības klusēt izriet no nevainīguma prezumpcijas, kas kā tiesību garants attiecas tikai uz personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību. Līdz ar to var secināt, ka tiesības klusēt nevar attiecināt uz visām kriminālprocesā iesaistītajām personām, un ir atbilstoši paredzētas KPL 60.² panta pirmajā daļā, kurā iekļautas personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, pamattiesības kriminālprocesā.

Tiesības klusēt ir attiecināmas arī uz jebkurām nekriminālprocesuālajām procedūrām, piemēram, resoriskām pārbaudēm, disciplinārlietām, nodokļu auditiem u.tml., kas var rezultēties ar kriminālprocesu pret konkrētu personu. To ECT ir secinājusi, piemēram, lietā Saunders pret Apvienoto Karalisti, kurā konstatēts, ka persona sadarbojusies ar valsts pārvaldes iestādi un sniegusi tās amatpersonām izsmeļošu informāciju, tostarp grāmatvedības dokumentāciju par konkrētiem apstākļiem, kas vēlāk tika izmantota pret viņu jau kriminālprocesa ietvaros. ECT secinājusi, ka publiskās intereses nevar attaisnot tās informācijas izmantošanu pret personu, ja tā iegūta no šīs personas ārpus kriminālprocesuālās kārtības.⁴⁴

Turklāt no ECT judikatūras izriet, ka tiesības klusēt ir attiecināmas ne vien uz liecību sniegšanu, bet arī uz jebkādiem pierādījumiem, it īpaši tādiem, kuri nepastāv neatkarīgi no personas gribas vai par kuru eksistenci izmeklēšanai nav viennozīmīgi zināms. Lietā John Murray pret Apvienoto Karalisti ECT atzinusi, ka klusēšana nevar būt pierādījums personas vainīgumam.⁴⁵

I. Nesterova savā promocijas darbā par tiesībām sevi neapsūdzēt kriminālprocesā ir secinājusi, ka jēdziens „tiesības neliecināt” ietver tiesības vispār nesniegt jebkādas liecības un

⁴⁴ ECT 17.12.1996 sprieduma lietā Saunders pret Apvienoto Karalisti (iesnieguma Nr. 19187/91) 340. punkts. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58009> [aplūkots: 11.02.2019.];

⁴⁵ ECT 25.01.1996. spriedums lietā John Murray pret Apvienoto Karalisti (iesnieguma Nr. 18731/91). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57980> [aplūkots: 11.02.2019.];

atbilst jēdzienam „tiesības klusēt”, kas savukārt var tikt saprastas ne tikai kā tiesības klusēt vispār, bet arī kā tiesības neatbildēt uz konkrētiem jautājumiem.⁴⁶

Arī prof. K.Strada-Rozenberga ir sniegusi vērtējumu, ka faktiski, ja skatām Latvijā pastāvošo krimināltiesību normu kontekstā, tad tiesības klusēt un tiesības neliecināt pēc būtības ir identiskas. Līdz ar to šāda termina lietošana neatklāj patieso Direktīvas 7.panta būtību un nenosdz „right not to incriminate oneself”, kas pēc būtības ir tiesības sevi neatmaskot, nesniegt apsūdzošus datus u. tml. Līdz ar to Direktīvas 7.pantā iekļautās prasības nosacīti varam iedalīt divās lielās grupās: 1) tiesības neliecināt un 2) tiesības citādā veidā nesniegt sevi inkriminējošo (atmaskojošu) informāciju (datus, objektus utt.).⁴⁷

Vērtējot jēdzienu skaidrojumus, no otras puses tomēr rodas jautājums, vai tiesības neliecināt neietver arī tiesības klusēt, jo tiesības neliecināt var realizēt klusējot. Tādā gadījumā 2018.gada 25.oktobra grozījumiem KPL ir vien formāla nozīme, lai izpildītu starptautiskos standartus atbilstoši ECTK 6.pantā noteiktajām prasībām, Direktīvai 2016/343 un atbilstoši ECT atziņām.

Atbilstoši KPL 503.panta pirmajā daļā noteiktajam, proti, pēc šā likuma 500.pantā minētās pierādījumu pārbaudes tiesas sēdes priekšsēdētājs jautā apsūdzētajam, vai viņš vēlas sniegt liecību, tiesības neliecināt attiecinātas tika uz liecību sniegšanu.

Vērtējot grozījumu praktisko dabu, varētu teikt, ka ar tiesībām klusēt aizsargā to apsūdzēto tiesības, kuras, piemēram, izdarījušas noziedzīgu nodarījumu personu grupā, un kāda no personām nevēlas liecināt, jo baidās par iespējamu ietekmi vardarbības veidā no citu noziedzīgu nodarījumu izdarījušo personu puses.

Piemēram, M. Leja, atsaucoties uz ECT viedokli, norādījis, ka privilēģija neliecināt pret sevi attiecas tikai uz pašapsūdzošām liecībām, bet ne liecībām par labu sev vai liecībām, kas atbilst patiesībai, apstiprinot aizstāvības pozīciju.⁴⁸ Tomēr autore norāda, ka kriminālprocesa raksturs ir ļoti dinamisks, nevis statisks, un agrīnā posmā var būt grūti saprast, vai konkrētajām liecībām ir apsūdzošs raksturs, vai nē.

No minētā secināms, ka aizdomās turētajam vai apsūdzētajam nav pienākuma liecināt pret citām noziedzīgajā nodarījumā iesaistītajām personām (ja vien šo liecību saturs neliecina arī pret pašu personu, kurai ir tiesības uz aizstāvību).

⁴⁶ Nesterova I. Tiesības sevi neapsūdzēt kriminālprocesā. Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte. Promocijas darbs. Rīga, 2013., 22.lpp. Pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/5200> [aplūkots 13.05.2018.];

⁴⁷ Strada-Rozenberga K. Nevainīguma prezumpcija – ES minimālie standarti un Latvijas kriminālprocess. Grām.: Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 6. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Konstitucionālās vērtības mūsdienu tiesiskajā telpā I. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 202.lpp;

⁴⁸ Leja M., Tiesības neliecināt pret sevi, Jurista vārds, 2013, Nr.32 (783). Pieejams: <https://www.juristavards.lv/doc/258738-tiesibas-neliecinat-pret-sevi/> [aplūkots: 11.04.2019.];

I. Ņesterova sniegusi viedokli, ka pamatā „tiesības neliecināt” ir attiecināmas uz personu, kurai ir tiesības uz aizstāvību. Taču jānorāda, ka tiesības neliecināt pilnā apjomā jeb tiesības klusēt, piemīt tikai personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, jo citām kriminālprocesā iesaistītām personām kā lieciniekiem un cietušajiem, tiesības neliecināt ir ierobežotā apjomā, jo saskaņā ar KPL 97.¹ panta pirmās daļas 3.punktu un 110.panta trešās daļas 1.punktu šīm personām ir tiesības neliecināt pret sevi un saviem tuviniekiem, nevis tiesības neliecināt vispār.

No minētā secināms, ka termins „tiesības neliecināt” pilnā apmērā attiecas uz personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, jo tiesības nesniegt liecības tiek garantētas, ņemot vērā apstākli, ka jebkādas personas sniegtās liecības var vēlāk tikt izmantotas pret personu. Savukārt attiecībā uz citiem, iepriekš minētajiem, kriminālprocesa dalībniekiem „tiesības neliecināt” ir tikai attiecībā pret sevi un saviem tuviniekiem.

Līdz ar to autore secina, ka saskaņā ar KPL termins „tiesības neliecināt” nav analogs terminam „tiesības klusēt”, jo „tiesības neliecināt”.

Ievērojot minēto, „tiesības neliecināt” KPL nav lietotas konsekventi, jo ir lietotas gan attiecībā uz personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, gan lieciniekiem, cietušajiem un citām personām.

Termins „tiesības neliecināt”, tiek lietots, kā piemēram, KPL 97.¹panta pirmās daļas 3.punktā, 110.panta trešās daļas 2.punktā, 111.panta pirmajā daļā, 121.pantā, 309.pantā, kuros noteiktas liecinieku, cietušo un citu personu, kas nav kriminālprocesa dalībnieki, tiesības. Savukārt KPL 150.panta pirmās daļas 4.punktā, kurā paredzēta personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, pratināšanas kārtība, arī tiek lietots termins „tiesības neliecināt”. KPL 501. un 503.pantu kontekstā, termins „tiesības neliecināt” attiecas gan uz jebkuru personu, gan konkrēti – apsūdzēto.

Tiesību doktrīnā ir vērtēts jautājums, vai tiesības neliecināt ietver arī tiesības melot. Ne KPL, ne arī KL personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, atšķirībā no citiem subjektiem, nav paredzēta atbildība par nepatiesu liecību sniegšanu jeb melošanu. Prof. K.Stradas-Rozenbergas vērtējumā aizstāvība tāpat kā privilēģija uz pašneapsūdzēšanu būtu attiecināma tikai uz tiesībām klusēt, bet apsūdzētajam nevajadzētu paredzēt tiesības melot, tādējādi pieļaujot apzinātu normālas tiesvedības traucēšanu.⁴⁹ I. Ņesterova ir paudusi viedokli, ka noziedzīgu nodarījumu atklāšanas interesēs nav atceļamas personu, kurām ir tiesības uz aizstāvību, tiesības melot un tās ietilpst tiesību neliecināt saturā.⁵⁰ Savukārt, kā norādījis A.Liede, viens no

⁴⁹ Strada-Rozenberga K. Pierādīšanas teorija kriminālprocesā. Vispārīgā daļa. Rīga: Turība, 2002, 198.-199.lpp

⁵⁰ Ņesterova I. Tiesības sevi neapsūdzēt kriminālprocesā. Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte. Promocijas darbs. Rīga, 2013, 164.lpp. Pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/5200> [aplūkots: 13.05.2018.];

nepatiesu liecību veidiem ir apruna, kas ir personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, sniegtā informācija par citas personas vainu viņam inkriminētajā noziedzīgā nodarījumā.⁵¹

Personas liecības var uzskatīt par aprunu vienīgi gadījumā, ja tās attiecas uz viņai inkriminēto noziedzīgo nodarījumu, nevis uz citas personas vainu citā noziedzīgā nodarījumā un pēdējā gadījumā viņa teiktais ir jākvalificē kā liecinieka liecības. Apruna var būt gan patiesa, gan nepatiesa un procesuāla pierādījuma nozīme tai ir tikai gadījumā, ja tā ir pamatota ar noteiktām ziņām par faktiem, kas ir jāpārbauda. Tāpēc, ja izrādās, ka apruna ir patiesa, tā var iegūt nozīmi citā kriminālprocesā.⁵²

Autores ieskatā, nav apstrīdams fakts, ka personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, nepatiesas liecības vai apruna, ja nepatiesas liecības tiek sniegtas tikai attiecībā uz pašai personai inkriminēto noziedzīgo nodarījumu, traucē atklāt noziedzīgu nodarījumu, taču šobrīd autore neredz saprātīgu iespēju, kā varētu ierobežot personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, tiesības izvēlēties savu aizstāvības pozīciju – tostarp, sniegt nepatiesas liecības. Kriminālatbildības iestāšanās personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, nepatiesu liecību sniegšanas gadījumā, autores ieskatā, būtu pārāk nesamērīgas sekas, ņemot vērā, ka neatkarīgi no personas aizstāvības pozīcijas, personas vainīgums ir jāpierāda valsts apsūdzības uzturētājam.

KPL ir paredzētas arī tiesības „atteikties liecināt”, tostarp pieminētajā KPL 60.² panta pirmās daļas 8.punktā, kura tvērumā, cita starpā, paredzētas personas, kurai tiesības uz aizstāvību, tiesības klusēt vai sniegt liecību.

KPL tiek lietots arī termins „atteikties sniegt liecības” (KPL 94.panta 1.daļas 12.punkts, 131.panta trešā daļa).

Autores ieskatā, termini „tiesības neliecināt”, tiesības „atteikties sniegt liecību” un tiesības „atteikties liecināt” gramatiski ir identiski un ietver sevī tiesības nesniegt jebkādas liecības. Vienlaikus, autores ieskatā, šāda daudzveidīga terminu lietošana KPL rada nevajadzīgu liekvārdību un personai bez juridiskajām zināšanām var traucēt izprast savu tiesību „apjomu”.

Turpinot par KPL lietotās terminoloģijas atbilstību tās saturam un konsekventu lietošanu, autore norāda, ka KPL 60.² panta pirmās daļas 8.punktā lietotie termini „atteikties liecināt” un „klusēt” pēc sava satura ir tik līdzīgi, ka minētā panta jaunā redakcija ir kļuvusi liekvārdīga. Būtībā abi šie termini paredz personas tiesības par sevi un kriminālprocesā nozīmīgiem faktiem un apstākļiem neko neteikt.

⁵¹ Liede A. Latvijas PSR kriminālprocess (vispārīgā daļa) un tiesu pierādījumi. Rīga: Zvaigzne, 1970. Atkārtoti izdots Rīga: Zvaigzne ABC, 2010, 355.lpp.;

⁵² Liede A. 2010, 356.-357.lpp.;

Kā atzīts juridiskajā literatūrā, jēdzienam ir jāatbilst juridiskās tehnikas galvenajām prasībām, kas ir: 1) precizitāte; 2) skaidrība; 3) vienkāršība; 4) īsums.⁵³

Aplūkojot jēdzienu saturisko atbilstību un atbalstot mērķi dalībvalstīs izveidot vienotu izpratni par konkrētiem krimināltiesību institūtiem, tajā skaitā vienotu terminoloģiju, autore ieskatā, KPL 60.² panta pirmās daļas 8.punktā būtu izslēdzami vārdi „atteikties liecināt”, paredzot personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, tiesības klusēt un sniegt liecības.

Ņemot vērā iepriekš minēto un ievērojot konsekvenci KPL terminoloģijas lietojumā, būtu pārskatāmi arī citi KPL panti, kuros ir norāde uz personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, un citu personu „tiesībām neliecināt”.

KPL 150.panta pirmās daļas 4.punktā noteikts, ka personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, pirmās pratināšanas sākumā izskaidro tās tiesības neliecināt un brīdina, ka visu, kas tiks teikts, var izmantot pret šo personu.

Atbilstoši autores piedāvātajam risinājumam KPL 60.² panta pirmās daļas 8.punktā lietot tikai vienu „neliecināšanas” terminu, respektīvi, „tiesības klusēt”, autore ieskatā, arī KPL 150.panta pirmās daļas 4.punktā būtu nepieciešams izslēgt terminu „tiesības neliecināt”, aizstājot to ar „tiesības klusēt”.

KPL 265.panta pirmajā daļā noteikts, ka, aizturot personu, to brīdina par tās tiesībām klusēt. Šajā pantā redakcionālas izmaiņas autore nerekomendē, jo terminoloģija tiek lietota atbilstoši Direktīvā 2016/343 noteiktajai.

Attiecībā uz pārējiem kriminālprocesa dalībniekiem un citām personām, autore ieskatā, lietotā terminoloģija ir atbilstoša.

Autore pievienojas I.Ņesterovas viedoklim, ka tiesības sevi neapsūdzēt ir plašākas un ietver gan tiesības neliecināt, gan tiesības klusēt.⁵⁴

Vērtējot KPL lietoto terminoloģiju un ņemot vērā, ka personas tiesības neliecināt ir piepildītas ar neviennozīmīgu saturu, autore izvirza priekšlikumu likumdevējam izvēlēties plašāko personai noteikto tiesību jēdzienu „Tiesības sevi neapsūdzēt”, kas aptvertu gan tiesības klusēt, gan nesniegt pašapsūdzošus pierādījumus, atstājot telpu minēto tiesību piepildīšanai ar saturu tiesību normu interpretācijas ceļā, veidojot judikatūru.

Turklāt jāņem vērā fakts, ka minētās tiesības ir viens no cilvēktiesību aspektiem un ir plaši analizēts praksē – kā vietējā praktiskās tiesību zinātnes telpā, gan Eiropas Savienības līmenī, gan pasaules mērogā. Tādēļ jēdziena sašaurināšana, mēģinot to iztulkot tikai gramatiski,

⁵³ Kusiņš G. Normatīvo aktu jaunrade. Juridisko jēdzienu un normu abstraktums kā tiesību sistēmu veidojošs elements. Grām.: Mūsdienu tiesību teorijas atziņas. Meļķesis E. Meļķesis E. (Zin.red.) Rīga: Tiesu namu aģentūra, 1999, 122.lpp.;

⁵⁴ Ņesterova I. Tiesības sevi neapsūdzēt kriminālprocesā. Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte. Promocijas darbs. Rīga, 2013, 20.lpp. Pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/5200> [aplūkots: 15.05.2018.];

varētu rasties iespējamība, ka personas tiesības klusēt, neliecināt pret sevi tiek nepamatoti sašaurinātas.

Līdz ar to, autores ieskatā, būtu apsverama iespēja KPL 2.nodaļā „Kriminālprocesa pamatprincipi” paredzēt pamattiesību „Tiesības sevi neapsūdzēt”, atklājot minēto tiesību saturu, taču atstājot vietu arī minēto tiesību plašākai interpretācijai normas piemērošanas brīdī.

Turpinot par Direktīvas 2016/343 prasību ieviešanu KPL, autore norāda, ka atbilstoši Direktīvas 2016/343 25.apsvērumam tiesības neliecināt pret sevi ir viens no būtiskiem nevainīguma prezumpcijas aspektiem, līdz ar to, nostiprinot šo aspektu KPL, bija nepieciešams veikt grozījumus.

Lūdzot aizdomās turēto vai apsūdzēto izteikties vai atbildēt uz jautājumiem, viņu nedrīkstētu piespiest sniegt pierādījumus, dokumentus vai informāciju, kas varētu novest pie tā, ka persona liecina pret sevi. Atbilstoši Direktīvas 2016/343 27.apsvērumam tiesības klusēt un neliecināt pret sevi nozīmē arī to, ka kompetentajām iestādēm nevajadzētu aizdomās turētajiem vai apsūdzētajiem likt sniegt informāciju, ja minētās personas nevēlas to darīt.

Savukārt atbilstoši Direktīvas 2016/343 29.apsvērumam tiesību neliecināt pret sevi izmantošanai nebūtu jātraucē kompetentajām iestādēm vākt pierādījumus, kuri var tikt likumīgi iegūti no aizdomās turētā vai apsūdzētā, izmantojot tiesiskus piespiedu līdzekļus, un kuri pastāv neatkarīgi no aizdomās turētā vai apsūdzētā gribas, piemēram, materiālus, kas iegūti saskaņā ar tiesas rīkojumu, materiālus, attiecībā uz kuriem ir spēkā juridiskas saistības tos glabāt un sniegt pēc pieprasījuma, izelpas, asins un urīna paraugus un ķermeņa audu paraugus DNS analīzes veikšanai.

Saistībā ar minēto prof. K.Strada-Rozenberga ir sniegusi viedokli, ka, lūdzot aizdomās turēto vai apsūdzēto izteikties vai atbildēt uz jautājumiem, viņu nedrīkstētu piespiest sniegt pierādījumus, dokumentus vai informāciju, kas varētu novest pie tā, ka persona liecina pret sevi. Proti, tiesības neliecināt pret sevi nozīmē tiesības citādā veidā nesniegt sevi inkriminējošu (atmaskojošu) informāciju (datus, objektus utt.). Tiesības nesniegt sevi inkriminējošu (atmaskojošu) informāciju vai cita veida pierādījumus pamatā tiek skatītas kā aizliegums kompetentajām personām piespiešanas vai citā neatbilstošā veidā iedarboties uz personas gribu, tādējādi piespiežot viņu sadarboties savas apsūdzības pierādīšanā. Šī situācija nošķirama no tādu materiālu iegūšanas, kas pastāv neatkarīgi no personas gribas, jeb kuru izveidē nav nepieciešama viņa aktīva piedalīšanās (gribas izpaušme), piemēram, bioloģiskā materiāla ieguve. Attiecībā uz šādu materiālu (piemēram, asins paraugi) ieguvi, arī piespiedu kārtā, netiek saskatīts pašam sevis neapsūdzēšanas tiesību pārkāpums. Tā tiek atzīta par cilvēktiesībām atbilstošu, ja vien ir samērīga ar tiesību uz personiskās dzīves neaizskaramības aizsardzības nepieciešamību saskaņā ar ECTK 8.pantu. Tādējādi uzskatāms, ka KPL būtu saglabājama

iespēja iegūt paraugus, kuru izveidē nav nepieciešama aktīva personas gribas izpausme, t.sk., nepieciešamības gadījumā arī piespiedu kārtā.⁵⁵

Vienlaikus tiesības pašam sevi neatmaskot neliedz dalībvalstīm likumīgi, tai skaitā izmantojot piespiedu līdzekļus, iegūt pierādījumus, kuri pastāv neatkarīgi no apsūdzēto gribas. Tādējādi paraugu izsniegšana salīdzināmai pētīšanai ir attiecīgo personu pienākums neatkarīgi no paraugu veida.⁵⁶

Ņemot vērā Direktīvas 2016/343 prasības un ievērojot prof. K.Stradas-Rozenbergas pamatos apsvērumus, KPL 64.panta otrajā daļā un 67.panta pirmās daļas 4.punktā veikti grozījumi, nosakot, ka aizturētā vai aizdomās turētā pienākums ir ļaut, lai viņš tiek pakļauts eksperta izpētei, un izsniegt paraugus, kuru izveide nav atkarīga no personas gribas, salīdzinošajai izpētei.

Līdz ar to aizturētā vai aizdomās turētā pienākums nav izsniegt paraugus, kuru izveide ir atkarīga no personas gribas, salīdzinošajai izpētei vai ļaut, lai tie tiek iegūti. Tādā veidā nodrošinot aizturētā vai aizdomās turētā tiesības neliecināt pret sevi un tiesības citādā veidā nesniegt sevi inkriminējošu (atmaskojošu) informāciju.

Grozījumi veikti arī KPL 209.panta pirmajā daļā, nosakot, ka salīdzinošajai izpētei nepieciešamos paraugus piespiedu kārtā drīkst ņemt no personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību.

Lai nodrošinātu iespēju personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, vispirms labprātīgi izsniegt paraugus salīdzinošajai izpētei vai ļaut, lai tie tiek iegūti, un izskaidrot personai, ka procesa virzītājam vai ekspertam procesa virzītāja uzdevumā ir tiesības šos paraugus iegūt arī piespiedu kārtā, papildināta KPL 208.panta otrā daļa ar jaunu pirmo teikumu, kas noteic, ka, uzsākot salīdzinošajai izpētei nepieciešamo paraugu ņemšanu no personas, izmeklēšanas darbības veicējs uzaicina to labprātīgi izsniegt paraugus salīdzinošajai izpētei vai ļaut, lai tie tiek iegūti, izskaidrojot personai, ka paraugi var tikt iegūti arī piespiedu kārtā.

Direktīvas 2016/343 7.panta 3.punkts noteic, ka fakts, ka tiek izmantotas tiesības neliecināt pret sevi, neliedz kompetentajām iestādēm vākt pierādījumus, kurus var likumīgi iegūt, izmantojot tiesiskus piespiedu līdzekļus, un kuri pastāv neatkarīgi no aizdomās turēto vai apsūdzēto gribas. Tāpēc papildus attiecībā uz salīdzināmo paraugu iegūšanu speciālā veidā KPL 226.pantu ir papildināts ar jaunu trešo daļu, nosakot, ka izmeklēšanas tiesneša lēmums nav nepieciešams, ja salīdzināmie paraugi, kuru izveide nav atkarīga no personas gribas, tiek iegūti speciālā veidā no personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību. Proti, šāds regulējums ir attiecināms uz paraugiem, kas pastāv neatkarīgi no personas gribas.

⁵⁵ Strada-Rozenberga K. Nevainīguma prezumpcija – ES minimālie standarti un Latvijas kriminālprocess. Grām.: Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 6. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Konstitucionālās vērtības mūsdienu tiesiskajā telpā I. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 10.-18.lpp.;

⁵⁶ Turpat;

Direktīvas 2016/343 4.panta 1.punkts noteic, ka ir jānodrošina, ka tik ilgi, kamēr nav pierādīta aizdomās turētā vai apsūdzētā vaina saskaņā ar tiesību aktiem, publisko iestāžu publiskos paziņojumos un tiesu nolēmumos, ar kuriem netiek noteikts personas vainīgums, minētā persona netiek minēta kā vainīga.

Direktīvas 2016/343 4.panta 3.punkts noteic, ka šā panta 1.punktā noteiktais pienākums neminēt aizdomās turētos vai apsūdzētos kā vainīgus neliedz publiskām iestādēm publiski izplatīt informāciju par kriminālprocesu, ja tas ir noteikti nepieciešams ar kriminālizmeklēšanu saistītu iemeslu dēļ vai sabiedrības interešu aizsardzības vārdā.

Pirms veiktajiem grozījumiem KPL 63. un 66.panta otrajā daļā noteica, ka bez aizturētā vai aizdomās turētā piekrišanas nedrīkst publiskot plašsaziņas līdzekļos procesuālo darbību laikā ar foto, video vai cita veida tehniskajiem līdzekļiem fiksētu viņa attēlu, ja vien tas nav nepieciešams noziedzīgā nodarījuma atklāšanai. Ņemot vērā, ka Direktīvas 2016/343 4.panta 3.punktā ir plašāks formulējums, kādos gadījumos publiskas iestādes publiski var izplatīt informāciju par kriminālprocesu, proti, ja tas ir noteikti nepieciešams ar kriminālizmeklēšanu saistītu iemeslu dēļ vai sabiedrības interešu aizsardzības vārdā, tika precizētas minētās KPL normas. Proti, papildināts KPL, norādot, ka arī noziedzīgu nodarījumu novēršanai procesa virzītājam ir tiesības publiskot informāciju par kriminālprocesu.

Turklāt, ievērojot Direktīvas 2016/343 prasības, KPL 63.panta otrā daļa un 66.panta otrā daļa ir papildinātas ar vārdiem „vai novēršanai”, nosakot, ka bez aizturētā vai aizdomās turētā piekrišanas nedrīkst publiskot plašsaziņas līdzekļos procesuālo darbību laikā ar foto, video vai cita veida tehniskajiem līdzekļiem fiksētu viņa attēlu, ja vien tas nav nepieciešams noziedzīgā nodarījuma atklāšanai vai novēršanai. Tādā veidā pamatojot procesa virzītāja tiesības publiski izplatīt informāciju par kriminālprocesu, ja tas ir noteikti nepieciešams ar kriminālizmeklēšanu saistītu iemeslu dēļ.

Taču KPL ietvaros nebija noteikts regulējums tiesiskās aizsardzības līdzeklim gadījumos, kad publisko iestāžu amatpersona ar publisku paziņojumu pārkāpj personas nevainīguma prezumpciju, tādējādi ietekmējot kriminālprocesu. Līdz ar to bija jānodrošina tāds tiesiskās aizsardzības līdzeklis, kāds pieejams KPL attiecībā uz trešās personas (publiskas iestādes) publisku paziņojumu, lai panāktu, ka aizdomās turētie vai apsūdzētie, kuru tiesības uz nevainīguma prezumpciju tiktu pārkāptas ar publiskas personas paziņojumu par personas vainīgumu, tiktu nostādīti tādā pašā stāvoklī, kādā tie būtu bijuši, ja aizskārums nebūtu noticis.

ECT ieskatā, lai tiesību aizsardzības līdzeklis saistībā ar iespējamo nevainīguma prezumpcijas pārkāpumu būtu efektīvs, indivīdam ir jābūt iespējai iesniegt sūdzību konkrētā pret viņu ierosinātā kriminālprocesa ietvaros.⁵⁷

Ņemot vērā minēto un ievērojot Direktīvas 2016/343 prasības, KPL 19.pants tika papildināts ar jaunu ceturto daļu, nosakot, ja valsts amatpersona, kas nav kriminālprocesā iesaistītā persona, ar publisku paziņojumu ir izteikusies par personas vainīgumu, pārkāpjot nevainīguma prezumpciju, procesa virzītājs, pamatojoties uz personas motivētu iesniegumu, publiski informē par nevainīguma prezumpcijas principa pārkāpumu, bet iesnieguma kopiju nosūta izvērtēšanai institūcijai, kura var lemt par amatpersonas atbildību.

Autore secina, ka attiecībā uz personas tiesībām neliecināt pret sevi KPL ir veiktas izmaiņas atbilstoši Direktīvas 2016/343 prasībām. Autore nesaskata redakcionālus vai saturiskus trūkumus, kas tiesību normu piemērotājiem varētu radīt grūtības vai pārkāptu personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, pamattiesības.

Pētot tiesību neliecināt saturu, autore ir nonākusi pie secinājuma, ka Latvijas krimināltiesiskajā regulējumā tiesības neliecināt izriet ne tikai no iepriekš aplūkotajiem principiem, bet arī no citiem kriminālprocesā nostiprinātiem pamatprincipiem, par ko autore turpmāk sniegs vispārīgu analīzi.

Kriminālprocesuālā pienākuma princips nosaka ikvienas personas pienākumu izpildīt kriminālprocesa veikšanai pilnvarotās amatpersonas procesuālās prasības un ievērot KPL noteikto procesuālo kārtību (KPL 9.p.). Tas attiecas kā uz personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, tā arī uz citiem tiesību sevi neapsūdzēt subjektiem.

Kriminālprocesuālais pienākums ir cieši saistīts ar personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, tiesībām neliecināt, jo KPL ir noteikts, ka, sniedzot liecību, personai ir jāpilda pilnvarotās amatpersonas un kriminālprocesa likumā noteiktais, proti, noteiktā gadījumā šai personai ir nostiprinātas procesuālās tiesības neliecināt un atbildīgajai amatpersonai tas ir jāievēro.

KPL 12.pantā ir nostiprināts cilvēktiesību garantēšanas princips.⁵⁸ Cilvēktiesību garantēšanas princips paredz, ka kriminālprocess tiek veikts, ievērojot starptautiski atzītās cilvēktiesības un nepieļauj neattaisnotu kriminālprocesuālo pienākumu uzlikšanu vai nesamērīgu iejaukšanos personas dzīvē.

Līdz ar to cilvēktiesību garantēšana personai nodrošina tās tiesību ievērošanu, tostarp KPL un citos starptautiskos dokumentos nostiprināto tiesību neliecināt ievērošanu.

⁵⁷ ECT 12.01.2012 spriedums lietā Davzhenko pret Ukrainu, (iesnieguma Nr. 36650/03). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-108549> [aplūkots: 18.05.2018.];

⁵⁸ Kriminālprocesa likums. LV likums. Pieņemts 21.04.2005 [20.04.2018.red.];

Cilvēktiesību garantēšanas princips ir cieši saistīts ar spīdzināšanas un pazemošanas aizlieguma principu, kas noteic, ka nevienu nedrīkst pazemot, šantažēt, spīdzināt vai draudēt ar spīdzināšanu vai vardarbību, vai lietot vardarbību (KPL 13.p.).

Spīdzināšanas un pazemošanas aizlieguma principa kontekstā var minēt Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2016.gada 9.februāra lēmumu lietā Nr. SKK-92/201615, kur tiesa izvērtēja apsūdzētā apgalvojumus par vardarbības liecību iegūšanu pirmstiesas kriminālprocesā, izvērtējot, vai nav pārkāpts spīdzināšanas un pazemošanas aizliegums. Augstākās tiesas tēze: „Ja apsūdzētais tiesā norāda uz viņa liecību iegūšanu pirmstiesas kriminālprocesā, pielietojot vardarbību no policijas darbinieku puses, tiesai jāpārlicinās, vai veids, kādā iegūti pierādījumi, ar kuriem pamatota apsūdzība, un līdz ar to arī tiesvedība kopumā bijusi taisnīga, proti, vai ir ievērots Kriminālprocesa likuma 13.pantā nostiprinātais kriminālprocesa pamatprincips – spīdzināšanas un pazemošanas aizliegums –, un vai visas apsūdzētā liecības, kuras izmantotas pierādīšanā, ir atzīstamas par pieļaujamām.”

Augstākā tiesa atzina, ka abu zemāko instanču tiesām bija jāpārlicinās, vai veids, kādā iegūti pierādījumi, ar kuriem pamatota apsūdzība, un līdz ar to arī tiesvedība kopumā bijusi taisnīga. Neizvērtējot minētos apstākļus, abu zemāko instanču tiesas pārkāpušas Kriminālprocesa likuma 13.pantu, 127.panta pirmo un otro daļu, 130.panta otro daļu un 511.panta pirmo daļu. Turklāt apelācijas instances tiesa pārkāpusi arī Kriminālprocesa likuma 562.panta pirmo daļu un 566.pantu. Minētie likuma pārkāpumi atzīstami par Kriminālprocesa likuma būtiskiem pārkāpumiem šā likuma 575.panta trešās daļas izpratnē, kas noveduši pie nelikumīga nolēmuma iepriekš norādītajā daļā.⁵⁹

Arī tiesības uz informāciju ir viena no kriminālprocesuālajām garantijām, kam ir būtiska loma tiesībām neliecināt pret sevi nodrošināšanai.

Satversmes 90.pants nosaka: „Ikvienam ir tiesības zināt savas tiesības.” Satversmes tiesa ir atzinusi: „Šī konstitucionālā norma ievada Satversmē ietvertu pamattiesību katalogu un norāda uz nozīmi, kādu šīs pamattiesības nostiprināšanai Satversmē piešķīris likumdevējs. Tikai persona, kas zina savas tiesības, spēj tās efektīvi īstenot un - nepamatota aizskāruma gadījumā - aizstāvēt taisnīgā tiesā. Līdz ar to Satversme paredz personas subjektīvās publiskās tiesības tikt informētai par tās tiesībām un arī pienākumiem.”⁶⁰

⁵⁹ LR Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2016.gada 9.februāra lēmumu lietā Nr.SKK-92/2016. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs> [aplūkots:14.02.2019];

⁶⁰ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2006. gada 20. decembra spriedums lietā 2006-12-01 „Par Prokuratūras likuma 1. panta pirmās daļas, 4. panta pirmās daļas, 6. panta trešās daļas, 22. panta un 50. panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 58., 82., 86. un 90. pantam”, Latvijas Vēstnesis, 28.12.2006., Nr.206., 16. punkts.;

KPL tiesības uz informāciju nav noteiktas kā kriminālprocesa pamattiesības, taču no KPL 66.panta pirmās daļas 1.punkta, 70.panta pirmās daļas un 63.panta pirmās daļas 1.punkta izriet aizdomās turētā, aizturētā un apsūdzētā tiesības uz informāciju.

No KPL 139.panta otrās daļas izriet, ka ikvienas izmeklēšanas darbības sākumā tās veicējs informē konkrētajā procesā iesaistīto personu par tās tiesībām un pienākumiem. KPL 150.panta 4.punkts nosaka, ka personas, pret kuru uzsākts kriminālprocess, aizturētā, aizdomās turētā un apsūdzētā pirmās pratināšanas sākumā izskaidro personai tās tiesības neliecināt un brīdina, ka visu, kas tiks teikts, var izmantot pret šo personu.⁶¹

No kā izriet amatpersonas pienākums informēt personu par tās tiesībām neliecināt un brīdināt, ka visu, kas tiks teikts, var izmantot pret viņu.

Persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, ir ne tikai formāli jāinformē par tiesībām neliecināt, bet viņai ir jāizskaidro to būtība un tiesiskās sekas.⁶²

Tiesības uz aizstāvību šaurākā nozīmē jeb tiesības uz aizstāvja palīdzību ir ietvertas Satversmes 92.panta ceturtajā teikumā, kas nosaka, ka ikvienam ir tiesības uz advokāta palīdzību. Savukārt plašākā nozīmē tās ir noteiktas KPL 20.pantā kā viens no kriminālprocesa pamatprincipiem.

KPL 20.pantā noteikts, ka katrai personai, par kuru izteikts pieņēmums vai apgalvojums, ka tā izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, ir tiesības uz aizstāvību, tas ir, tiesības zināt, kāda nodarījuma izdarīšanā to tur aizdomās vai apsūdz, un izvēlēties savu aizstāvības pozīciju.

Neapšaubāmi, ka, izvēloties aizstāvības pozīciju, liela loma var būt aizstāvja ieteikumiem.

Piemēram, lietā Kondrons pret Apvienoto Karalisti pieteikuma iesniedzēja aizstāvis ieteica viņam nesniegt liecību, jo uzskatīja, ka pratināšana, nesaskaņojot atbildes ar aizstāvi, var kaitēt aizstāvībai. Tiesnesis to pieņēma un pieļāva iespēju izdarīt negatīvus secinājumus. Pēc prasītāju domām, minētais ir pretrunā ar ECTK 6.pantā garantētajām tiesībām. ECT interpretācijā ir jāņem vērā, ka apsūdzētais izvēlas klusēt, ņemot vērā aizstāvja ieteikto aizstāvības pozīciju, taču ne vienmēr tiesību klusēt izmantošana var izslēgt nelabvēlīgus secinājumus.⁶³

Turklāt lietā Zaičenko pret Krieviju⁶⁴ ECT norādījusi, ka tiesības uz advokātu principā būtu jānodrošina sākot no pirmās aizdomās turētā pratināšanas, un uzsvēra, ka tiesības uz

⁶¹ Kriminālprocesa likums. LV likums. Pieņemts 21.04.2005 [18.05.2018.red.] ;

⁶² Nesterova I. Tiesības sevi neapsūdzēt kriminālprocesā. Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte. Promocijas darbs. Rīga, 2013, 213.lpp. Pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/5200> [aplūkots 18.05.2018.];

⁶³ ECT 02.05.2000. spriedums lietā Kondrons pret Apvienoto Karalisti, (iesnieguma Nr. 35718/97). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58798> [aplūkots 17.03.2019.];

⁶⁴ ECT 18.02.2010. spriedums lietā Zaičenko pret Krieviju, (iesnieguma Nr. 39660/02). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-97346> [aplūkots: 15.05.2018.];

aizstāvību tiktu neatgriezeniski pārkāptas, ja apsūdzošās liecības, kas sniegtas policijai bez advokāta nodrošināšanas, tiktu izmantotas, lai pamatotu apsūdzību.

KPL noteiktā imunitāte saistībā ar tiesībām neliecināt pret sevi ir tieši saistīta ar personas procesuālo statusu un personas attiecībām ar šo personu, kurai ir piešķirts šis procesuālais statuss.

Ir izdalāmi divi kriminālprocesuālās imunitātes veidi: 1) personas, kurai ir īpašs statuss vai kuras rīcībā ir aizsargājama informācija, kriminālprocesuālā imunitāte un 2) vietas ar īpašu statusu kriminālprocesuālā imunitāte.⁶⁵

Tiesību neliecināt ietveramas personas, kurai ir īpašs statuss, kriminālprocesuālajā imunitātē.

No šīs nodaļas iztīrījuma autore secina, ka „tiesības neliecināt” ir personu, kurām ir tiesības uz aizstāvību, garantēts tiesību izlietojums, kas saturiski ir ļoti piepildītas ar dažādām personas pamattiesībām, kas nostiprinātas gan Latvijas Republikas Satversmē, gan KPL, gan starptautiskajos dokumentos cilvēktiesību jomā.

⁶⁵ Zeppa-Priedīte V. Valsts amatpersonu kriminālprocesuālā imunitāte Latvijas kriminālprocesa tiesībās. Promocijas darbs, Rīga, 2010, 17., 33.lpp. Pieejams: <https://luis.lanet.lv/pls/pub/luj.fprnt?l=1&fn=F520479351/Violeta%20ZeppaPriedite%202010.pdf> [aplūkots 18.05.2018];

2. TIESĪBU NELIECINĀT SUBJEKTI

Kā noskaidrots darba pirmajā nodaļā, personām ar dažādu procesuālo statusu kriminālprocesā tiesības neliecināt ir piešķirtas dažādā apjomā. Pilnā apjomā minētās tiesības ir noteiktas personām, par kurām pastāv pieņēmums, ka tās ir izdarījušas noziedzīgu nodarījumu. Līdz ar to šajā nodaļā autore vispirms aplūkos personu, kurām ir tiesības uz aizstāvību, tiesību neliecināt nodrošināšanu, nepieciešamību un attiecināšanu visā procesa laikā, pēc kā aplūkos pārējo procesā iesaistīto dalībnieku tiesības neliecināt.

2.1 Persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, kā tiesību neliecināt subjekts

Persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, ir ieinteresēts kriminālprocesa dalībnieks.⁶⁶

Personu, kurām ir tiesības uz aizstāvību, liecībām ir divējāda daba. Pirmkārt, tās ir pierādīšanas līdzeklis. Otrkārt, tās ir arī nozīmīgs aizstāvības līdzeklis, ko persona var izmantot, lai atspēkotu izteikto pieņēmumu vai apgalvojumu, ka viņa ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu.⁶⁷

Kā secinājusi I. Ņesterova personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, noteiktās tiesības neliecināt ietver gan tiesības atteikties sniegt liecības pavisam jeb tiesības klusēt, gan tiesības neatbildēt uz konkrētiem jautājumiem, turklāt neparedzot atbildību par nepatiesu liecību sniegšanu jeb melošanu.⁶⁸

No kā izriet, ka personas tiesības neliecināt ir subjektīvas tiesības, kas tieši atkarīgas no personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, gribas un aizstāvības pozīcijas.

KPL 60.² panta pirmās daļas 8.punktā paredzētās tiesības klusēt, sniegt liecības vai atteikties liecināt ir kopīgas visām personām, kam ir tiesības uz aizstāvību.

Saskaņā ar KPL 20.panta pirmo daļu tiesības uz aizstāvību ir katrai personai, par kuru izteikts pieņēmums vai apgalvojums, ka tā izdarījusi noziedzīgu nodarījumu.

Prof. Artūrs Liede tiesības uz aizstāvību iedala divos veidos, proti, ir jāizdala:

1) personiskā aizstāvība, ko savu tiesību un likumisko interešu aizsardzībai veic pati persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību;

⁶⁶ Liede A., 2010, 351.lpp.;

⁶⁷ Latvijas PSR kriminālprocesa kodeksa komentāri. B. Azāna visp. red. Rīga: Avots, 1986, 90.lpp.;

⁶⁸ Ņesterova I. Tiesības sevi neapsūdzēt kriminālprocesā. Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte. Promocijas darbs. Rīga, 2013, 244.lpp. Pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/5200> [aplūkots: 15.05.2018.].

2) oficiālā aizstāvība, ko personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, tiesību un likumisko interešu aizsardzībai veic aizstāvis.⁶⁹

KPL 59.panta pirmā daļa nosaka, ka aizstāvības īstenošanas pamats ir kriminālprocesa veikšanai pilnvarotas amatpersonas KPL noteiktajā kārtībā rakstveidā izteikts pieņēmums vai apgalvojums, ka persona izdarījusi noziedzīgu nodarījumu.

No kā var secināt, ka tiesības neliecināt personai, kurai ar tiesības uz aizstāvību, rodas ar brīdi, kad pastāv pieņēmums, ka persona ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, to pirmo reizi iesaistot procesuālo darbību veikšanā, tajā skaitā, lūdzot sniegt liecības par iespējamo noziedzīgā nodarījuma izdarīšanu.

Saskaņā ar KPL 60.panta pirmo daļu persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, ir persona:

- 1) par kuru izteikts šā likuma 59.pantā minētais pieņēmums vai apgalvojums;
- 2) pret kuru notiek process medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu noteikšanai;
- 3) pret kuru kriminālprocess izbeigts uz nereabilitējošiem pamatiem;
- 4) pret kuru kriminālprocess izbeigts sakarā ar tādu apstākļu pastāvēšanu, kuri izslēdz kriminālatbildību, ja šī persona apstrīd pašu Krimināllikumā paredzēto rīcību.

Saskaņā ar KPL 59.panta otro daļu atbilstoši pierādījumu apjomam veidojas viens no četriem procesuālajiem statusiem:

Persona, pret kuru uzsākts process;

No visiem personas, kam ir tiesības uz aizstāvību, statusiem, personai, pret kuru uzsākts kriminālprocess, ir noteikts viszemākais pierādījumu daudzuma sliekšnis, kas ļauj uzsākt procesu.⁷⁰ KPL personas, pret kuru uzsākts kriminālprocess, definīcija nav sniegta, taču juridiskajā literatūrā ir definēts, ka persona, pret kuru uzsākts kriminālprocess, ir kriminālprocesa dalībnieks, pret kuru uzsākts process un kura darbības/bezdarbības noziedzība tiek pārbaudīta ar kriminālprocesuāliem līdzekļiem situācijā, kad kriminālprocesā esoša informācija norāda uz reālu iespējamību, ka konkrētā persona izdarījusi noziedzīgu nodarījumu.⁷¹

Personai, pret kuru uzsākts kriminālprocess, tiesības atteikties liecināt izriet no KPL 61.panta ceturtās daļas, kas ietver KPL 60.²panta pirmās daļas 8.punktā paredzētās pamattiesības klusēt, sniegt liecību vai atteikties liecināt. Kā noskaidrots darba pirmajā nodaļā, minētās pamattiesības jāskatās kopsakarā ar citiem, starptautiskiem, tiesību avotiem, jo īpaši personai piemītošajām cilvēktiesībām.

⁶⁹ Liede. A. 2010, 136.lpp.;

⁷⁰ Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K., Pārmaiņu laiks kriminālprocesā. Jurista Vārds, 2006, Nr.30. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc.php?id=136082> [aplūkots: 20.05.2018.];

⁷¹ Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K., Kriminālprocess shēmās A daļa. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2007, 79.lpp.;

Jānorāda, ka KL 303.pantā ir norādīts personu loks, kuras neatbild par atteikšanos sniegt liecības, tajā skaitā personas, pret kurām uzsākts kriminālprocess.

Saskaņā ar KPL 61.panta pirmo daļu, pastāvot reālai iespējai, ka konkrētā persona izdarījusi izmeklējamo noziedzīgo nodarījumu, kriminālprocesu var uzsākt pret šo personu. Ja, uzsākot procesu, ir pamats minētā pieņēmuma izteikšanai, tad konkrēto personu norāda lēmumā par kriminālprocesa uzsākšanu. Minētā panta otrā daļa nosaka, ka, ja uzsāktā kriminālprocesā iegūtas ziņas, ka, iespējams, konkrēta persona izdarījusi izmeklējamo noziedzīgo nodarījumu, tā iegūst tādas personas statusu, pret kuru uzsākts kriminālprocess. Savukārt KPL 61.panta trešā daļa paredz, ka no brīža, kad šā panta pirmajā un otrajā daļā minētā persona tiek iesaistīta procesuālās darbības veikšanā vai procesa virzītājs atklātībai darījis zināmu informāciju par kriminālprocesa uzsākšanu pret to, tā iegūst procesuālās tiesības uz aizstāvību.

Procesa virzītājam būtu pienākums nekavējoties pēc tam, kad persona attiecīgo statusu ir ieguvusi (procesa uzsākšanas vai vēlākā brīdī), informēt šo personu par šo faktu.⁷²

Turklāt ar brīdi, kad persona iegūst statusu, kurai ir tiesības uz aizstāvību, tai ir tiesības tikt iepazīstinātai ar KPL 60.² pantā noteiktajām pamattiesībām, tostarp, minētā panta pirmās daļas 8.punktā paredzētās personas tiesības klusēt, sniegt liecību vai atteikties liecināt.

Autores ieskatā, īpaša uzmanība jāpievērš personas, pret kuru uzsākts kriminālprocess, nošķiršanai no liecinieka un ar to saistītajai problemātikai.

Praksē varētu būt sastopamas situācijas, kad amatpersonas pratina personu liecinieka statusā, izskaidrojot KPL 110.panta trešās daļas 2.punktā noteiktās liecinieka tiesības neliecināt pret sevi un saviem tuviniekiem, taču patiesībā izmeklējamā noziedzīgā nodarījuma raksturs liecina par personas saistību ar noziedzīgo nodarījumu jeb pastāv pamats uzsākt kriminālprocesu. Šādā situācijā, turpinot pratināt personu liecinieka statusā, tiek pārkāptas personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, tiesības klusēt.

Personas statusam kriminālprocesā ir būtiska, nevis tikai formāla nozīme, jo tas ietekmē personas tiesību apjomu.

Augstākā tiesa ir atzinusi, ka tiesības sevi neapsūdzēt tiek pārkāptas, ja, iegūstot pierādījumus no liecinieka, cietušā, pārstāvja vai kriminālprocesā aizskartās mantas īpašnieka, rodas pieņēmums, ka persona ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, bet tās statuss netiek nekavējoties mainīts uz personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, procesuālo statusu, un tai tiek pieprasīts sniegt liecības un citus pierādījumus iepriekšējā statusā. Turklāt lemjot jautājumu par personas faktisko atbilstību liecinieka statusam, un, vai uz viņu bija attiecināma Kriminālprocesa likuma 111.panta pirmajā daļā lieciniekam izvirzītā prasība – sniegt patiesu

⁷² Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K., Kriminālprocess. Raksti. 2005-2010., Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 91.lpp;

liecību, nozīme ir nevis personas procesuālajam statusam, kam šajā gadījumā ir vienīgi formāls raksturs, bet gan personas faktiskajai saistībai ar konkrēto noziedzīgo nodarījumu.⁷³

Autores ieskatā, pierādījumi, kas ir iegūti, neinformējot personu par viņas tiesībām klusēt, tajā skaitā liecības, nav izmantojamas pierādīšanā.

Aizturētais;

Aizturētais ir uzskatāms par patstāvīgu kriminālprocesa dalībnieku, kura statuss reglamentēts KPL 62.–64.pantos. KPL 62.panta 1.daļā iekļauta aizturētā izpratne: „Aizturētais ir persona, kura likumā noteiktajā kārtībā īslaicīgi aizturēta, jo atsevišķi fakti dod pamatu uzskatīt, ka tā izdarījusi noziedzīgu nodarījumu.”⁷⁴

Saskaņā ar KPL 265.pantu, aizturot personu pēc savas iniciatīvas vai procesa virzītāja uzdevumā, valsts policijas darbinieks vai izmeklēšanas iestādes darbinieks, vai arī prokurors nekavējoties šai personai paziņo, par ko tā tiek aizturēta, un brīdina, ka tai ir tiesības klusēt, ka visu, ko šī persona teiks, var izmantot pret to.

No KPL 266.panta pirmās daļas izriet, ka personas aizturēšanas vietā vai pēc aizturētā nogādāšanas aizturēšanas telpās amatpersona, kura izdarīja aizturēšanu, nekavējoties raksta aizturēšanas protokolu. Savukārt no minētā panta otrās daļas izriet amatpersonas pienākums aizturēto iepazīstināt ar protokolu, viņam izskaidrot aizturētās personas tiesības, tostarp tiesības klusēt, par to aizturētais parakstās protokolā.

Tātad, lai apliecinātu, ka aizturētā persona ir iepazīstināta ar savām tiesībām klusēt, tostarp, izskaidrota šo tiesību būtība un sekas, ir nepieciešams aizturētās personas apliecinājums paraksta veidā. Paraksts ir svarīgs šo tiesību garants un arī neatkarīgs mehānisms, ar kura palīdzību varētu izskatīt aizturēto personu sūdzības par aizturētās personas tiesību pārkāpšanu.

Aizdomās turētais;

Aizdomās turētais ir lietā ieinteresētais procesa subjekts, kurš kriminālprocesā aizstāv savas intereses.⁷⁵

KPL paredz, ka persona atzīstama par aizdomās turēto, ja pierādījumu kopums dod pamatu procesa virzītāja pieņemumam, ka izmeklējamā noziedzīgo nodarījumu, visticamāk, izdarījusi konkrētā persona, viņš pieņem rakstveida lēmumu.

Atbilstoši KPL 150.panta ceturtajai daļai, aizdomās turētā izskaidro tiesības neliecināt un brīdina, ka visu, kas tiks teikts, var izmantot pret viņu.

⁷³ LR Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2012.gada 17.decembra lēmums lietā Nr. SKK-174/2012. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs> [aplūkots: 14.02.2019.];

⁷⁴ Kriminālprocesa likums. LV likums. Pieņemts 21.04.2005. [10.02.2019.red.];

⁷⁵ Meikališa Ā., Strada K. Kriminālprocesa tiesības. Vispārīgā daļa. Shēmas. Rīga: P&K tipogrāfija, 2000, 71.lpp;

Tas nozīmē, ka pratināšanas laikā personai nav obligāti jāatbild uz jautājumiem par nodarījumu, par kuru persona turēta aizdomās. Gadījumā, ja persona izvēlas sniegt liecības, tai ir tiesības neliecināt pret sevi un saviem tuviniekiem.

Kriminālprocesā var veidoties situācija, kad persona sākotnēji tiek nopratināta liecinieka statusā, tomēr pirmstiesas procesā tiek konstatēts, ka pastāv pamats, ka izmeklējamā noziedzīgo nodarījumu, visticamāk, izdarījis minētais liecinieks, un personai tiek piešķirts aizdomās turētā statuss.

Nopratināšanas sākumā liecinieks parakstās, ka viņam saskaņā ar KPL 151.panta pirmo daļu ir izskaidrotas liecinieka tiesības, pienākumi un viņš ir brīdināts par apzināti nepatiesas liecības sniegšanu, par ko kriminālatbildība paredzēta KL 300.pantā. Saskaņā ar KPL 110.panta trešās daļas otro punktu lieciniekam ir tiesības neliecināt pret sevi un saviem tuviniekiem.

Aizdomās turētā persona saskaņā ar KPL 150.panta ceturtajā daļā noteikto neatbild par atteikšanos sniegt liecību, tajā starpā, kā noskaidrots darba pirmajā nodaļā, neatbild arī par nepatiesu liecību sniegšanu.

Tiesību doktrīnā sniegts viedoklis, ka aizdomās turētajam jābaida aizsardzība pret agrākās klusēšanas novērtēšanu par sliktu viņam gan tad, ja viņš klusējis pret viņu notiekošā kriminālprocesā, gan kā liecinieks citā kriminālprocesā.⁷⁶

Tomēr gadījumā, ja liecinieks neliecina pret sevi, bet sniedz jebkādu nepatiesu informāciju, lai gan noziegumu tiešām ir pastrādājis, tad var uzskatīt, ka persona sniedz apzināti nepatiesu liecību. Nepatieso liecību būtība var būt tieši tāda fakta noliegšana, kas varētu būt par pamatu paša liecinieka saukšanai pie kriminālatbildības par cita noziedzīga nodarījuma izdarīšanu.⁷⁷

Autores ieskatā, ja aizdomās turētais sākotnēji liecinieka statusā ir sniedzis apzināti nepatiesu liecību, lai izvairītos no viņa saukšanas pie kriminālatbildības par cita noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, viņam būtu jāatbild par nepatiesu liecību sniegšanu saskaņā ar KL 300.pantu. Svarīgs ir aspekts, vai liecinieks ir brīdināts par kriminālatbildību un tas ir procesuāli apstiprināms.

Turklāt autore pievienojas I. Ņesterovas viedoklim, ka amatpersonām, kuras veic kriminālprocesu, ir pienākums izvērtēt un noteikt, vai ir pamats pieņēmumam, ka persona ir

⁷⁶ Leja M., Tiesības neliecināt pret sevi, Jurista vārds, 2013, Nr.32 (783). Pieejams: <https://www.juristavards.lv/doc/258738-tiesibas-neliecinat-pret-sevi/> [aplūkots: 20.05.2018.];

⁷⁷ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2006.gada 9.novembra lēmums lietā SKK – 670/2006. Pieejams: www.at.gov.lv/downloadlawfile/4182 [aplūkots: 03.03.2019.];

izdarījusi noziedzīgu nodarījumu jau laikā, kad tā iegūst informāciju no liecinieka. Ja šāds pieņēmums pastāv, persona ir nekavējoties jāatzīst par personu, kurai ir tiesības uz aizstāvību.⁷⁸

Šāds viedoklis ir nostiprināts arī Augstākās tiesas Senāta tiesu praksē, proti, tiesības sevi neapsūdzēt tiek pārkāptas, ja, iegūstot pierādījumus no liecinieka, cietušā, pārstāvja vai kriminālprocesā aizskartās mantas īpašnieka, rodas pieņēmums, ka persona ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, bet tās statuss netiek nekavējoties mainīts uz personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, procesuālo statusu, un tai tiek pieprasīts sniegt liecības un citus pierādījumus iepriekšējā statusā.⁷⁹

Autore pievienojas viedoklim, ka, lai nevainīgas personas tiktu aizsargātas no nepamatotu secinājumu izdarīšanas pierādījumu nesniegšanas dēļ, procesa virzītājiem ir jāievēro ar pierādīšanu saistīti noteikumi, kurus ir atzinusi arī ECT:

- 1) procesa virzītājam pirms pierādījumu pieprasīšanas ir jāsaprot jeb „*prima facie*” lieta;
- 2) pieprasīt var tikai ierobežota rakstura informāciju, kas pati par sevi nav apsūdzoša jeb neattiecas uz vainu;
- 3) pierādījumiem ir jābūt viegli pieejamiem;
- 4) personas vaina nevar tikt konstatēta, vienīgi vai galvenokārt pamatojoties uz pierādījumu nesniegšanu;
- 5) ir pieļaujami tikai veselajam saprātam atbilstoši secinājumi.⁸⁰

Apsūdzētais;

Saskaņā ar KPL 69.panta pirmo daļu apsūdzētais ir personas, kas ar procesa virzītāja lēmumu saukta pie kriminālatbildības par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu un pret kuru uzsāktā kriminālvajāšana nav izbeigta, kura nav attaisnota vai atzīta par vainīgu ar spēkā stājušos tiesas spriedumu.

Apsūdzētajam kriminālprocesā ir īpašas tiesības un garantijas. Tās paredzētas, lai nodrošinātu to, ka neviens netiek notiesāts bez vainas un neievērojot Satversmē, KPL un starptautiskajos dokumentos cilvēktiesību jomā paredzētās tiesības.

Apsūdzētā pamattiesības kriminālprocesā ietver vairākus svarīgus aspektus, tostarp tiesības neliecināt pret sevi un tiesības klusēt. Pārkāpjot šīs pamattiesības, tiek pārkāptas apsūdzētā tiesības uz taisnīgu tiesu. Turklāt apsūdzēto kā personu, kurai ir tiesības uz

⁷⁸ Ņesterova I., Tiesības sevi neapsūdzēt kriminālprocesā. Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte. Promocijas darbs. Rīga, 155.lpp. Pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/5200> [aplūkots: 02.02.2019.];

⁷⁹ LR Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2012.gada 17.decembra lēmums lietā SKK-174/2012. Pieejams: at.gov.lv/downloadlawfile/3849 [aplūkots 02.02.2019.];

⁸⁰ Ņesterova I., Tiesību sevi neapsūdzēt pamatojums. Juridiskā zinātne Nr.4., 2013. 151.lpp;

aizstāvību, nevar saukt pie kriminālatbildības par atteikšanos sniegt liecību vai apzināti nepatiesu liecību sniegšanu.

Līdz ar to liecību sniegšana ir apsūdzētā kā personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, tiesības, nevis pienākums, tādejādi apsūdzētais var atteikties no liecību sniegšanas un klusēt par nozieguma apstākļiem, kurā tiek apsūdzēts.

Atšķirīgi viedokļi tiesību teorētiķu vidū ir pausti attiecībā uz personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, tajā skaitā apsūdzēto, pienākumu norādīt uz alibi un kriminālatbildību izslēdzošiem apstākļiem. Šī jautājuma analīzei autore sīkāk pievērsīsies darba ceturtnās nodaļas otrajā apakšnodaļā.

I. Nesterova ir atzinusi, ka kriminālprocesā īpaši aizsargājamas personas pret nepatiesu sevī apsūdzēšanu ir nepilngadīgās personas.⁸¹

ANO Konvencijas par bērnu tiesībām 40.pantā noteikts, ka ikvienam bērnam, kurš tiek turēts aizdomās vai ir apsūdzēts noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, jānodrošina garantijas, tostarp, nevainīguma prezumpcija, kamēr viņa vaina netiks pierādīta saskaņā ar likumu, kā arī brīvība netikt piespiestam dot liecinieka liecības vai atzīt vainu.⁸²

Saskaņā ar KPL 12.panta 3.¹ punktu kriminālprocesu, kurā iesaistīts nepilngadīgais, veic, ievērojot nepilngadīgā vecumu, briedumu un jebkādas īpašās vajadzības.

Nepilngadīgā pratināšanas īpatnības noteiktas KPL 152.pantā. Minētā panta trešā daļa paredz, ka nepilngadīgo, kurš nav sasniedzis 14 gadu vecumu, nebrīdina par atbildību par atteikšanos liecināt un apzināti nepatiesas liecības došanu. Šis nosacījums ir attiecināms uz nepilngadīgo liecinieku vai cietušo pratināšanu, jo nepilngadīgai personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, ir tiesības klusēt un neatbildēt par apzinātu nepatiesu liecību sniegšanu.

Lai pēc iespējas pilnvērtīgāk tiktu nodrošinātas nepilngadīgās personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, procesuālās tiesības un intereses, KPL 89.pants paredz iespēju procesā piedalīties nepilngadīgā pārstāvim. Pārstāvim nav tiesības sniegt liecības nepilngadīgas personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, vietā.

Autores ieskatā, KPL regulējums attiecībā uz nepilngadīgā apsūdzētā tiesībām neliecināt nav pietiekami skaidrs, lai sasniegtu tā izvirzīto mērķi – pilnvērtīgi aizsargāt nepilngadīgās personas tiesības un intereses.

Nepilngadīgā rīcībspējas trūkums, kas liedz viņam pašam pilnvērtīgi realizēt savas tiesības, nepieciešamība aizsargāt viņu no iespējamās nepamatoti negatīvas procesa ietekmes,

⁸¹ Nesterova I., Tiesības sevi neapsūdzēt kriminālprocesā. Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte. Promocijas darbs. Rīga, 157 lpp. Pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/5200>; [aplūkots: 20.04.2018.];

⁸² 1989.gada 20. novembra „Konvencija par bērna tiesībām”, stājusies spēkā 1990.gada 2.septembrī. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1150> [aplūkots: 21.04.2018];

kā arī jurisdikcijas interese pēc objektīva procesa iznākuma ir tas, kas dod pamatu kriminālprocesuālās kārtības atšķirībām attiecībā uz nepilngadīgajiem.⁸³

Saskaņā ar Direktīvas par tiesībām uz informāciju 3.panta otro daļu, skatot to kopā ar preambulas 26.apsvērumu, dalībvalstīm ir jānodrošina, lai informācija tiek sniegta mutiski vai rakstveidā vienkāršā un saprotamā valodā, ņemot vērā jebkādas neaizsargātu aizdomās turēto vai neaizsargātu apsūdzēto personu īpašās vajadzības.⁸⁴

Direktīvas par tiesībām uz informāciju 26.apsvērumš paredz, ka sniedzot aizdomās turētajiem vai apsūdzētajām personām informāciju saskaņā ar šo direktīvu, kompetentajām iestādēm būtu jāpievērš īpaša uzmanība personām, kuras nevar saprast informācijas saturu vai nozīmi, piemēram, nepilngadības vai garīgā vai fiziskā stāvokļa dēļ.

Autores ieskatā, ievērojot nepilngadīgas personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, īpatnības un to, ka persona sava vecuma dēļ var nepienācīgi izprast savas tiesības klusēt un nesniegt sevi inkriminējošu informāciju, būtu nepieciešams veikt KPL 151.panta grozījumus, papildinot pantu ar 3.¹ daļu sekojošā redakcijā: „Nepilngadīgajam, kuram ir tiesības uz aizstāvību, pirms katras pratināšanas izskaidro tiesības klusēt vai sniegt liecību”, par ko nepilngadīgajai personai personīgi jāparakstās nopratināšanas protokolā pirms pratināšanas uzsākšanas.

Juridiska persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību;

No KPL 59.panta 4.daļa un 60.panta trešās daļas izriet, ka tiesības uz aizstāvību ir arī juridiskajai personai, par kuras interesēs darbojušos fizisko personu izteikts pieņēmums vai apgalvojums, ka tā ir izdarījusi noziedzību nodarījumu šīs juridiskās personas interesēs.

No KPL 94.panta pirmās daļas un 60.panta trešās daļas izriet, ka juridiskā persona savas procesuālās tiesības uz aizstāvību īsteno ar pārstāvja palīdzību, kuram ir tādas pašas procesuālās tiesības un procesuālie pienākumi kā apsūdzētajam, tostarp, tiesības klusēt, sniegt liecības un atteikties liecināt.

Minētais izriet arī no KPL 150.panta, kas paredz, ka personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, izskaidro tās tiesības neliecināt un brīdina, ka visu, kas tiks teikts, var izmantot pret šo personu.

Skatot KPL 94.pantu, kurā konkrēti uzskaitītas juridiskās personas tiesības procesā par piespiedu ietekmēšanas līdzekļa piemērošanu, ir minēts, ka tās tiesības īsteno pārstāvis un kā viena no tiesībām ir liecināt vai atteikties sniegt liecību.

⁸³ Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K., Kriminālprocess Raksti 2005 – 2010. Rīga, Latvijas Vēstnesis 2010. 320.lpp.;

⁸⁴ Eiropas Parlamenta un padomes direktīva 2012/13/ par tiesībām uz informāciju kriminālprocesā. Pieņemta 22.05.2012 [01.03.2019. red];

Autore secina, ka abi iepriekš minētie panti kopsakarā ļauj juridiskas personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, pārstāvim izvēlēties tiesības liecināt vai neliecināt.

Taču, skatot KPL 151.panta pirmo daļu, kurš skaidro pārstāvja pratināšanu, ka viņam izskaidro tiesības un pienākumus un brīdina par atbildību par atteikšanos liecināt vai apzināti nepatiesas liecības došanu, var secināt, ka minētais pants nepiešķir pārstāvim tiesības neliecināt, gluži pretēji, tas nosaka, ka pārstāvis tiek brīdināts par atbildību par atteikšanos liecināt.

Prof. K.Stradas – Rozenbergas ieskatā, nevainīguma prezumpcijas princips ir attiecināms arī uz aizstāvības tiesības baudošajām juridiskajām personām.⁸⁵

Taču no liecināšanas pienākuma nav atbrīvojami juridiskās personas darbinieki, jo to „saikne” nav pietiekami nozīmīga šīs tiesības radīšanai, bet būtu atbrīvojami īpašnieki (jo to intereses vislielākā mērā tiek skartas piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanas rezultātā), kā arī pārvaldes institūciju amatpersonas (jo uzskatāmas par īpašnieku „uzticības personām”, kurām jārikojas juridiskas personas interesēs).⁸⁶

Līdz ar to autore secina, ka KPL attiecībā uz juridiskas personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, tiesībām neliecināt nav konsekventa regulējuma. Piekrītot, ka jebkurai personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, tostarp juridiskai, ir jāgarantē civiltiesības (tostarp tiesības neliecināt), autore piedāvā veikt saturiskus un redakcionālus grozījumus KPL 151.panta pirmajā daļā, papildinot to ar otro teikumu un pantu izteikt šādā redakcijā:

“(1) Pirms pratināšanas lieciniekam, cietušajam, šajā likumā paredzētajam pārstāvim un kriminālprocesā aizskartajam mantas īpašniekam vai likumīgajam valdītājam izskaidro viņa tiesības un pienākumus un brīdina par atbildību par atteikšanos liecināt vai apzināti nepatiesas liecības došanu. Juridiskas personas pārstāvim, kuram ir tiesības uz aizstāvību, izskaidro viņa tiesības sniegt liecības vai klusēt.”

Arī aplūkojot ECT praksi, var secināt, ka juridiskās personas var izmantot ECTK 6.pantā ietvertās tiesības neliecināt pret sevi.

Lietā *Autronic AG pret Šveici* Cilvēktiesību tiesa norādījusi, ka ECTK 10.pants attiecas uz „ikvienu” neatkarīgi no tā vai runa ir par fiziska vai juridisku personu.⁸⁷ Tādējādi, arī juridiskas personas var izmantot noteiktas civiltiesības. Bez ECTK 10.pantā nostiprinātās

⁸⁵ Strada-Rozenberga K., *Juridisko personu nevainīguma prezumpcija kriminālprocesā*. Juridisko personu publiski tiesiskā atbildība. Aktualitātes, problēmas un iespējamie risinājumi, Rīga, Latvijas Universitāte, 2018, 58.lpp;

⁸⁶ Strada-Rozenberga K., *Piespiedu ietekmēšanas līdzekļu juridiskām personām piemērošanas process un tā aktuālās problēmas Latvijas kriminālprocesā*// Meikalīša Ā., Strada-Rozenberga K. *Kriminālprocess*. Raksti. 2010-2015. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2015, 645. - 646. lpp.;

⁸⁷ ECT 25.05.1990. spriedums lietā *Autronic AG pret Šveici*, (iesnieguma Nr. 12726/87). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57630> [aplūkots: 03.03.2019.];

izteiksmes brīvības, juridiskām personām ir arī citas cilvēktiesības. Tai skaitā, tiesības uz taisnu tiesu (Konvencijas 6. pants).⁸⁸

Kādā citā lietā ECT, izlemjot jautājumu par tādas sūdzības pieņemšanu, kurā juridiska persona atsaucas uz ECTK 6.panta trešajā daļā paredzēto garantiju pārkāpumiem, cita starpā norādīja, ka ECTK 6.pants uz juridiskās personām pamatā attiecināmas tāpat kā uz fiziskām personām.⁸⁹

Taču Eiropas Tiesa ir atzinusi, ka juridiskai personai nav absolūtu tiesību klusēt. Juridiskai personai ir jāatbild uz jautājumiem par faktiem, bet to nevar spiest atzīties pārkāpumā.⁹⁰

UK šajā jomā atsaucas uz judikatūru par konkurences tiesībām un atzīmē, ka ES tiesas ir aplicinājušas, ka uzņēmēju tiesības neliecināt pret sevi ir jāievēro, sākot jau no iepriekšējās izmeklēšanas posma, kas ir pirms procedūras, kura notiek pēc sacīkstes principa Komisijā. Tā, piemēram, uzņēmumam var nākties sniegt visu nepieciešamo informāciju par faktiem, kas tam zināmi, un iesniegt tā rīcībā esošos dokumentus, kuri pēc tam var tikt izmantoti pret šo vai kādu citu uzņēmēju. Tomēr uzņēmējam nevar uzlikt pienākumu sniegt atbildes, kas varētu ietvert tā atzīšanos pārkāpumā, kas jāpierāda Komisijai.⁹¹

Arī Direktīvas 2016/343 13.apsvērumā noteikts, ka Tiesa ir atzinusi, ka tiesības, kas izriet no nevainīguma prezumpcijas, uz juridiskām personām neattiecas tādā pašā veidā kā uz fiziskām personām, kā arī 2.panta darbības joma skaidri nosaka, ka Direktīva 2016/343 attiecas uz fiziskām personām, kuras ir aizdomās turētie vai apsūdzētie kriminālprocesā. Tādējādi secināms, ka uz juridiskām personām šī Direktīva 2016/343 nav attiecināma.

Saistībā ar juridisko personu direktīvas 14.apsvērumā nosaka, ka ņemot vērā valsts tiesību aktu un judikatūras pašreizējo attīstības pakāpi valstu līmenī un Savienības līmenī, ir pārāgrī Savienības līmenī pieņemt tiesību aktus par juridisko personu nevainīguma prezumpciju, savukārt 15.apsvērumā šo papildina, nosakot, ka juridisko personu nevainīguma prezumpcija būtu jānodrošina, izmantojot spēkā esošās tiesiskās garantijas un judikatūru.

Līdz ar to Direktīvas 2016/343 tvērumā juridiskai personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, neietilpst tiesības tādas pašas nevainīguma prezumpcijas garantijas, kā fiziskai personai. **Tomēr**

⁸⁸ ECT 25.07.2002. spriedums lietā Sovtransavto Holding pret Ukrainu, (iesnieguma Nr. 48553/99). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60634> [aplūkots: 03.03.2019.];

⁸⁹ ECT 25.01.2000. lēmums lietā Aannemersbedrijf Gebroeders Van Leeuwen B.V. pret Netherlands, (iesnieguma Nr.32602/96). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-5050> [aplūkots: 03.03.2019.];

⁹⁰ Zaļā Grāmata par nevainīguma prezumpciju. Pieņemta 26.04.2006 [20.02.2019. red.];

⁹¹ Eiropas Savienības iestāžu un struktūru sniegti paziņojumi, Olaf Uzraudzības komitejas darbības pārskats, 2009. gada jūnijs – 2010. gada decembris, (2011/C 188/01). Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:188:0001:0052:LV:PDF>, [aplūkots: 02.05.2018];

Direktīvas 2016/343 preambulā norādītais ļauj atzīt, ka juridisko personu aizsardzības noteikšanai svarīgas ir vietējās atziņas un ECT judikatūra.

Autores ieskatā juridiskās personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, pārstāvim būtu jābūt tiesībām neliecināt, jo tas, kā jau iepriekš noskaidrots, pauž pašas juridiskās personas gribu, kā arī īsteno tās procesuālās tiesības uz aizstāvību. Nosakot, ka pārstāvis nav tiesīgs neliecināt, juridiskai personai tiek liegtas tās likumā noteiktās tiesības uz aizstāvību, tostarp, tiesības neliecināt.

Persona, pret kuru notiek process medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu noteikšanai;

Saskaņā ar KPL 75.panta pirmo daļu tā ir persona, kura noziedzīgu nodarījumu izdarījusi, būdama nepieskaitāmības stāvoklī, bet saskaņā ar tiesu psihiatriskās ekspertīzes atzinumu var piedalīties kriminālprocesā par medicīniska rakstura piespiedu līdzekļa noteikšanu.

KPL 75.pants nosaka, ka personai, pret kuru notiek process medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu noteikšanai ir tādas pašas tiesības kā apsūdzētajam, izņemot tiesības atteikties no aizstāvja un tiesības uzstāties tiesu debatēs.

No minētā secināms, ka personai, pret kuru notiek process medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu noteikšanai, ir tiesības izvēlēties sniegt liecības vai klusēt.

Persona, pret kuru kriminālprocess izbeigts uz nereabilitējošiem pamatiem;

KPL 380.pants „Personu nereabilitējošie apstākļi” nosaka, ka persona netiek reabilitēta, ja kriminālprocesu izbeidz ar lēmumu, kāds paredzēts šā likuma 377.panta pirmās daļas 3., 4., 5. un 9.punktā, 379.panta pirmajā un otrajā daļā, 410.panta pirmajā daļā, 415.pantā, 415.¹ panta pirmajā daļā, 421.pantā, 605.panta pirmajā daļā, 615.panta trešajā daļā, kā arī notiesājoša sprieduma gadījumā.

Personai tiesības uz aizstāvību ir arī gadījumā, ja kriminālprocess izbeigts uz nereabilitējoša pamata, tajos gadījumos, kad nav nepieciešama pieņemami vainīgās personas piekrišana, proti, ja kriminālprocess izbeigts sakarā ar kriminālatbildības noilgumu vai amnestijas aktu un persona, pret kuru kriminālprocess izbeigts, neatzīst savu vainu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā.⁹²

Tā kā personai, pret kuru kriminālprocess izbeigts uz nereabilitējošiem pamatiem, ir tādas pašas tiesības, kā personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, arī šīs personām ir garantētas tiesības izvēlēties neliecināt.

⁹² Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K., Pārmaiņu laiks kriminālprocesā. III Kriminālprocesa dalībnieki. Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds, 2006. 30.maijā, Nr.21.;

Persona, pret kuru kriminālprocess izbeigts sakarā ar tādu apstākļu pastāvēšanu, kuri izslēdz kriminālatbildību, ja šī persona apstrīd pašu Krimināllikumā paredzēto rīcību;

KL 3.nodaļā ir paredzēti apstākļi, kuri izslēdz kriminālatbildību, un tie ir - nepieciešamā aizstāvēšanās, aizturēšana, nodarot personai kaitējumu, galējā nepieciešamība, attaisnojams profesionālais risks un noziedzīgas pavēles vai noziedzīga rīkojuma izpildīšana.

Personai tiesības uz aizstāvību ir arī gadījumā, ja kriminālprocess izbeigts sakarā ar to, ka persona nodarījumu, kam ir KL paredzēta nodarījuma sastāva pazīmes, izdarījusi, nepārkāpjot nepieciešamās aizstāvēšanās robežas, izdarot aizturēšanu, atrodoties galējās nepieciešamības stāvoklī, attaisnota profesionālā riska rezultātā, kā arī izpildot noziedzīgu pavēli vai noziedzīgu rīkojumu, bet šī persona apstrīd faktiskos apstākļus (KPL 78.p. pirmā d.). Arī šīm personām ir KPL paredzētās tiesības neliecināt un sevi neapsūdzēt.

Persona, kura izdarījusi noziedzīgu nodarījumu līdz 14 gadu vecuma sasniegšanai;

Līdz grozījumiem, kas KPL izdarīti ar 2018.gada 27.septembra likumu un stājās spēkā 2018.gada 25.oktobrī, personām, kas nebija sasniegušas 14 gadu vecumu (mazgadīgie) un bija izdarījuši nodarījumu, kas atbilda KL paredzētā noziedzīgā nodarījuma sastāva pazīmēm, nebija tiesības uz aizstāvību, jo formāli šādas personas nebija noziedzīga nodarījuma subjekts, līdz ar to kriminālprocesu pret šādām personām nevarēja uzsākt, bet uzsākts kriminālprocess bija jāizbeidz.

2017.gada 26. aprīlī stājās spēkā grozījumi KPL 373.pantā, no tā izslēdzot ceturto daļu, tādējādi neliedzot uzsākt kriminālprocesu arī tad, ja nodarījuma izdarītājs nebija sasniedzis 14 gadu vecumu.

Praksē dažkārt rodas nepieciešamība šādas personas noprotināt par lietas apstākļiem, lai procesa virzītājam būtu iespējams izlemt jautājumu par to, vai ir pamats uzsākt procesu par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļa piemērošanu. Citkārt ir nepieciešams veikt ne tikai noprotināšanu, bet arī citas procesuālās darbības, piemēram, uzrādīšana atpazīšanai, ekspertīze u.c. To visu ir iespējams izdarīt tikai kriminālprocesa ietvaros. Ievērojot minēto, 14 gadus nenasniegušajam nepilngadīgajam arī ir jānodrošina tādas pašas tiesības kā personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību kriminālprocesā.⁹³

Ievērojot minēto, KPL 60.pants papildināts ar 1.¹ daļu, kurā noteikts, ka tiesības uz aizstāvību ir arī personai, kura izdarījusi darbību, kas atbilst KL paredzētā noziedzīgā nodarījuma sastāva pazīmēm, bet savas mazgadības dēļ nav saucama pie kriminālatbildības.

⁹³ Likumprojekta „Grozījumi Kriminālprocesa likumā” papildinātais sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Pieejams: [https://www.tm.gov.lv/files/11.../2014/Sab.../TMAnot_311014_KPL.docC:\search \[18.05.2018.red.\]](https://www.tm.gov.lv/files/11.../2014/Sab.../TMAnot_311014_KPL.docC:\search [18.05.2018.red.]);

Papildus jānorāda, ka saskaņā ar Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvas (ES) 2016/800 (2016.gada 11.maijs) par procesuālajām garantijām bērniem, kuri ir aizdomās turētie vai apsūdzētie kriminālprocesā⁹⁴ 18.pantu visiem bērniem, kuri ir aizdomās turētie vai apsūdzētie kriminālprocesā, ir nodrošināmas tiesības uz juridisko palīdzību, kas garantē tiesību saņemt advokāta palīdzību efektīvu īstenošanu. Direktīvas 2016/800 18.pantā netiek atrunāts bērna vecums, tāpēc gadījumos, kad procesa virzītājam vēl nav zināms - vai bērns ir atzīstams par noziedzīga nodarījuma subjektu, bet tam ir jāpratina bērnu kā personu, kura iespējams ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, šādam bērnam ir jābūt tiesībām, kādas pienāktos personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību.

Tiesības uz aizstāvību plašākā nozīmē tiktu pārkāptas, ja mazgadīgai personai nebūtu tiesības klusēt, tiesības sevi neapsūdzēt, tiesības izvēlēties savu aizstāvību pozīciju. Līdz ar to tiesības neliecināt ir arī personai, kura izdarījusi darbību, kas atbilst KL paredzētā noziedzīgā nodarījuma sastāva pazīmēm, bet savas mazgadības dēļ nav saucama pie kriminālatbildības

Nobeigumā jānorāda, ka neliecināšanas aspekts neaizliedz visām iepriekš minētajām personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, sadarboties ar iestādēm pēc pašas vēlmes, piemēram, KPL 66.panta pirmās daļas 16.punkts noteic tiesības izteikt vēlēšanos sadarboties ar amatpersonām, kuras veic kriminālprocesu. Par šādu sadarbošanos KPL 47.panta pirmās daļas 2.punkts paredz atbildības mīkstināšanu par aktīvu noziedzīga nodarījuma atklāšanu un izmeklēšanu, tādā veidā iespējama mīkstāka soda noteikšana.

2.2 Pārējās kriminālprocesā iesaistītās personas kā tiesību neliecināt subjekti

Liecinieks;

Saskaņā ar KPL 109.panta pirmo daļu liecinieks ir persona, kura likumā noteiktajā kārtībā uzaicināta sniegt ziņas (liecināt) par kriminālprocesā pierādāmajiem apstākļiem un ar tiem saistītajiem faktiem un palīgfaktiem. Minētā panta otrā daļa nosaka, ka pirmstiesas kriminālprocesā liecinieks ziņas sniedz aptaujā vai pratināšanā, savukārt iztiesāšanā liecinieks ziņas sniedz tikai nopratināšanā. Tādējādi liecinieka procesuālais statuss var tikt iegūts divos veidos: 1) ja persona tiek nopratināta pēc procesa virzītāja uzaicinājuma vai 2) ja persona tiek aptaujāta pirmstiesas kriminālprocesā.

KPL 110.panta trešās daļas 2.punkts paredz, ka lieciniekam ir tiesības neliecināt pret sevi un saviem tuviniekiem. Savukārt atbilstoši Kriminālprocesa likuma 111.panta pirmās daļas

⁹⁴ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvas (ES) 2016/800 (2016.gada 11.maijs) par procesuālajām garantijām bērniem, kuri ir aizdomās turētie vai apsūdzētie kriminālprocesā, pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/HTML/?uri=CELEX:32016L0800&from=LV>, [14.03.2019. red.];

pirmajam teikumam lieciniekam, atbildot uz uzdotajiem jautājumiem, jāsniedz tikai patiesas ziņas un jāliecina par visu, kas viņam zināms saistībā ar konkrēto noziedzīgo nodarījumu.

KPL 151.panta pirmajā daļā ir paredzēta liecinieka pratināšanas kārtība, proti, pirms pratināšanas lieciniekam izskaidro viņa tiesības un pienākumus un brīdina par atbildību par atteikšanos liecināt vai apzināti nepatiesu liecības došanu.

Kriminālatbildība par atteikšanos liecināt vai apzināti nepatiesu liecības došanu ir paredzēta KL 300.pantā. Nepatiesa liecība Krimināllikuma 300.panta izpratnē ir tāda liecība, kura ne tikai apzināti neatbilst īstenībai, bet arī ir nozīmīga īstenības noskaidrošanai konkrētajā lietā.⁹⁵

No minētā izriet, ka liecinieks ir subjekts, kuram ir tiesības neliecināt, taču šīs tiesības, atšķirībā no personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, viņam ir noteiktas ierobežotā apjomā, jo, ja liecinieks ir izvēlējies liecināt, viņam ir jāsniedz tikai patiesas ziņas.

Cietušais;

Cietušā procesuālais statuss, viņa tiesību un pienākumu apmērs ir noteikts KPL 6.nodaļā, kur cita starpā ir uzskaitītas cietušo tiesības un pienākumi pirmstiesas kriminālprocesā un iztiesāšanas laikā. KPL 97.¹ panta pirmās daļas 3.punktā paredzētas cietušā tiesības neliecināt pret sevi un saviem tuviniekiem.

KPL ir atsevišķas speciālās normas, kas paredz cietušā informēšanu par viņa tiesībām, piemēram, saskaņā ar KPL 147.panta otro daļu izmeklēšanas darbības veicējs izskaidro pratināmajam viņa tiesības un pienākumus.

Saskaņā ar KPL 151.panta pirmo daļu pirms pratināšanas procesa virzītājs izskaidro cietušajam viņa tiesības un pienākumus un brīdina par atbildību, kas saskaņā ar KL 300.pantu iestāsies, ja cietušais atteiksies liecināt vai apzināti sniegs nepatiesu liecību.

Līdz ar to cietušais, līdzīgi kā liecinieks, ir tiesību neliecināt subjekts, kuram tiesības neliecināt ir noteiktas ierobežotā daudzumā, proti, ja cietušais ir izvēlējies liecināt, viņam ir jāsniedz tikai patiesas ziņas.

Izņēmumu attiecībā uz cietušā tiesībām neliecināt, par ko viņa nav saucama pie kriminālatbildības, autore saskata situācijā, kad cietušais ir atzīts par speciāli procesuāli aizsargājamu.

KPL 96.¹ panta pirmā daļa nosaka, kādas personas procesā ir atzīstamas par īpaši aizsargājamiem cietušajiem. Savukārt KPL 307.pants paredz, ka personai, kura atzīta par

⁹⁵ LR Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2015.gada 27.janvāra lēmums lietā Nr.SKK-23/2015. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs> [aplūkots 15.02.2019.];

speciāli procesuāli aizsargājamu, ir īpašā likumā noteiktās aizsargājamās personas tiesības un pienākumi.

No KPL 309.panta 3.daļas izriet, ka aizsargājamai personai ir tiesības neatbildēt uz jautājumiem. Personai, kurai kriminālprocesā personas identitātes dati aizstāti ar pseidonīmu, ir tiesības tiesā neliecināt, ja ir pamats uzskatīt, ka apdraudēta tās drošība. Šī persona par atteikšanos liecināt tiesā nav saucama pie kriminālatbildības. Šādā gadījumā liecības, ko persona, kurai personas identitātes dati aizstāti ar pseidonīmu, sniegusi pirmstiesas procesā, tiesas sēdē netiek nolasītas un tās nevar izmantot kā pierādījumu lietā. Ja persona, kurai kriminālprocesā personas identitātes dati aizstāti ar pseidonīmu, sniedz liecību tiesā, izmantojot tehniskos līdzekļus, lai nepieļautu tās identificēšanu, drīkst radīt vizuālus vai akustiskus traucējumus, nodrošinot tiesai iespēju redzēt un dzirdēt šo personu bez minētajiem traucējumiem. Aizsargājamai personai ir tiesības neatbildēt uz jautājumiem, ja atbildes var norādīt uz tās identitāti. Ja nepieciešams, tiesa var nopratināt personu, kuras identitāte tiek slēpta, atsevišķā telpā, nodrošinot sniegtās liecības dzirdamību tiesas zālē, kā arī iespēju uzdot jautājumus šai personai un dzirdēt atbildes (KPL 309. pants).⁹⁶

Turklāt saskaņā ar KPL 299.pantu speciālās procesuālās aizsardzības subjekti var būt arī liecinieki un citas personas, kas liecina vai liecinājušas kriminālprocesā par smagiem vai sevišķi smagiem noziegumiem, kā arī nepilngadīgie, kas liecina par KL 161., 162. un 174.pantā paredzētajiem noziegumiem, un to personu aizsardzība, kuru apdraudējums var ietekmēt minētās personas.

Aizskartās mantas īpašnieks;

No KPL 111¹.panta pirmās daļas izriet, ka aizskartā mantas īpašnieka procesuālo statusu persona iegūst ar brīdi, kad procesuālu darbību rezultātā tiek aizskartas tās īpašnieka vai likumiskā valdītāja tiesības lietot un valdīt savu mantu. Šāds regulējums paredz, ka aizskartās mantas īpašnieka statusu persona iegūst ar brīdi, kad faktiski tiek ierobežotas tās tiesības uz mantu, proti, ar brīdi kad ir pabeigta konkrētā procesuālā darbība un manta ir izņemta vai arestēta. Savukārt aizskartās mantas īpašnieka statusu un ar to iegūtās procesuālās tiesības persona neiegūst, gadījumos, kad pastāv iespēja, ka nākotnē personas īpašuma vai valdījuma tiesības varētu tikt ierobežotas procesuālu darbību rezultātā.⁹⁷

⁹⁶ Zavackis A., Judins A., Dzenovska I., Kronberga I., Sīle S., „Atbalsts viktimizācijas prevencijai Latvijā”, Sabiedriskās politikas centrs „PROVIDUS”, 2013.;

⁹⁷Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K., Jurista Vārds, 2017., Nr.42. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/271467-parmainu-laiks-kriminalprocesa-turpinas-2017gada-grozijumi/> [aplūkots: 13.02.2019];

Saskaņā ar KPL 151.pantu kriminālprocesā aizskarto mantas īpašnieku pratina, ievērojot liecinieka pratināšanas noteikumus, taču šī personas nezaudē kriminālprocesā aizskartā mantas īpašnieka statusu.

Procesa virzītājs, ja rodas nepieciešamība atkārtoti iesaistīt personu kriminālprocesā, ne mantisku jautājumu sakarā, var šo personu iesaistīt procesā citā statusā, piemēram, kā liecinieku.⁹⁸

Jāatzīmē, ka procesā par noziedzīgi iegūtu mantu pierādīšanas pienākums gulstas uz mantas īpašnieku vai likumīgo valdītāju, taču šis pienākums neattiecas uz mantas noziedzīgas izcelsmes pierādīšanu, bet gan uz personas tiesību uz attiecīgo mantu pierādīšanu.

Aizskartais mantas īpašnieks, no kura valdījuma ir izņemts krimināllietā nozīmīgs priekšmets, varētu sniegt lietā nozīmīgu informāciju par priekšmeta izcelsmi vai tā saistību ar noziedzīgo nodarījumu, tāpēc šai personai būtu jāparedz pienākumi, kas vispārīgi attiecināmi uz lieciniekiem, un atteikšanās liecināt saistībā par noziedzīgi iegūtās vai arestētās mantas izcelsmi nebūtu pieļaujama.

Eksperts;

KPL reizē ar citu pierādījumu izmantošanu pierādīšanā 132.pantā paredz eksperta - personas, kam ir speciālas zināšanas noteiktā zinātnes, tehnikas, mākslas vai amatniecības nozarē⁹⁹, piedalīšanos ziņu sniegšanā par savā kompetencē esošiem pierādīšanas priekšmetā ietilpstošiem apstākļiem.

Ekspertu, tāpat kā liecinieku var pratināt tiesā. Tomēr tā sniegtās ziņas pratināšanā aprobežojas ar ziņām par eksperta kvalifikāciju, ar atzinumu saistītiem faktiem vai par citiem faktiem un apstākļiem, kas nav atzinuma sastāvdaļa, bet ir saistīti ar eksperta vai revidenta piedalīšanos kriminālprocesā, turklāt eksperta sniegtās ziņas nedrīkst pārsniegt viņa kompetenci.

KL 300.pantā paredzēta kriminālatbildība par apzināti nepatiesu liecību, atzinumu, tulkojumu un paskaidrojumu, un šā noziedzīgā nodarījuma subjekts ir liecinieks, cietušais vai cita persona, paskaidrojuma sniedzējs, eksperts vai tulks, ja viņi pirms liecību došanas, paskaidrojuma sniegšanas, eksperta atzinuma došanas vai tulkošanas ir brīdināti par kriminālatbildību.¹⁰⁰

⁹⁸ Meikališa Ā., Kriminālprocesā aizskartā mantas īpašnieka tiesiskais statuss un tā problemātika. Jurista vārds, 2015, nr. 13. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/266387-kriminalprocesa-aizskarta-mantas-ipasnieka-tiesiskais-statuss-un-ta-problematika/> [aplūkots 13.02.2019];

⁹⁹ Meikališa Ā., Strada K., Kriminālprocesuālo terminu skaidrojošā vārdnīca. Rīga, Raka, 2000, 73.lpp.;

¹⁰⁰ LR Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2012.gada 17.decembra lēmums lietā Nr. SKK-174/2012. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs> [aplūkots: 14.02.2019.];

Saskaņā ar KPL 202.panta pirmās daļas 5.punktu, uzdodot ekspertīzes veikšanu ekspertam, kurš nestrādā ekspertīžu iestādē, procesa virzītājs izraugās lietpratēju un brīdina viņu par atbildību par apzināti nepatiesa atzinuma sniegšanu. Kā redzams, tikai pieaicinātais eksperts pirms katras atzinuma sniegšanas reizes tiek brīdināts par atbildību.

Pārstāvis;

KPL nosaka šādus pārstāvības veidus:

1) nepilngadīgās personas pārstāvis;

Gadījumā, kad kaitējums radīts nepilngadīgai personai, kas atzīta par cietušo, visas cietušā tiesības pilnībā pieder viņa pārstāvim un cietušais patstāvīgi tās īstenot nevar, izņemot nepilngadīgā tiesības sniegt liecību un izteikt savu viedokli. Atruna no šī nosacījuma iespējama tikai gadījumā, ja nepilngadīgais cietušais ir sasniedzis piecpadsmit gadu vecumu, tad viņš savas tiesības īsteno kopā ar savu pārstāvi.

Tieši cietušais var liecināt kad, kur un kas notika, kas to darīja, kādas ir noziedznieku pazīmes, cik liels risks, ka noziedzīgais nodarījums var tikt atkārtots, kā arī daudzas nodarījuma detaļas, kas ļauj izvērtēt tā kriminālo profilu.¹⁰¹ Līdz ar to cietušais, pat ja šī persona ir nepilngadīga vai arī nav sasniegusi piecpadsmit kādu vecumu, var sniegt ļoti nozīmīgas ziņas par faktiem.

Pēc autores domām, atbalstāma ir kriminālprocesā nostiprinātā koncepcija, ka nepilngadīgā pārstāvim nav tiesības sniegt liecības sava pārstāvamā nepilngadīgā vietā.

KPL 89.pants nosaka, ka, lai pilnvērtīgi nodrošinātu tādas nepilngadīgās personas tiesības un intereses, kura kriminālprocesā ir personas, pret kuru uzsākts vai aizturētā vai aizdomās turētā vai apsūdzētā procesuālā statusā, kriminālprocesā var piedalīties tās pārstāvis. Par pārstāvi var būt:

- 1) viens no likumiskajiem pārstāvjiem (māte, tēvs, aizbildnis, aizgādnis);
- 2) viens no vecvecākiem, pilngadīgs brālis vai pilngadīga māsa, ja nepilngadīgais dzīvojis kopā ar kādu no viņiem un attiecīgais tuvinieks par nepilngadīgo rūpējies;
- 3) bērnu tiesību aizsardzības institūcijas pārstāvis;
- 4) tādas nevalstiskās organizācijas pārstāvis, kura veic bērnu tiesību aizsardzības funkciju.

Līdzīgi kā nepilngadīgā cietušā pārstāvim, arī nepilngadīgas personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, pārstāvim nav tiesības sniegt liecības nepilngadīgas personas vietā.

¹⁰¹ Poudžuna I., „Psiholoģiskie faktori procesuālajās darbībās ar cietušo izmeklēšanas laikā”, Jurista vārds, 2008, Nr.42(547);

Līdz ar to nepilngadīgo personu, lai kādu statusu viņi kriminālprocesā ieņemtu, pārstāvjiem nav tiesību sniegt liecību pārstāvamā nepilngadīgā vietā, ko autore konceptuāli atbalsta, jo liecību sniegšanai ir personisks raksturs.

2) personas, kura noziedzīgu nodarījumu izdarījusi būdama nepieskaitāmības stāvoklī vai saslīmusi ar psihiskiem traucējumiem pēc noziedzīga nodarījuma izdarīšanas, pārstāvi – kriminālprocesā par medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu nodrošināšanu;

KPL 75.panta pirmajā daļā paredzēts, ka personai, kura noziedzīgu nodarījumu izdarījusi, būdama nepieskaitāmības stāvoklī, bet saskaņā ar tiesu psihiatriskās ekspertīzes atzinumu var piedalīties kriminālprocesā par medicīniska rakstura piespiedu līdzekļa noteikšanu, ir tādas pašas tiesības kā apsūdzētajam, izņemot tiesības atteikties no aizstāvja un tiesības uzstāties tiesas debatēs.

Līdzīgi kā nepilngadīgām personām, arī kriminālprocesā par medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu nodrošināšanu pārstāvim nav tiesības sniegt liecības pārstāvamās personas vietā.

Izņēmums ir paredzēts KPL 75.panta trešajā daļā, kas nosaka, ka gadījumā, kad saskaņā ar tiesu psihiatriskās ekspertīzes atzinumu persona nevar piedalīties kriminālprocesā, visas šīs personas tiesības uz aizstāvību realizē tās aizstāvis un pārstāvis. Šādā gadījumā liecības var tikt pieprasītas no pārstāvja, jo pārstāvis aizvieto pārstāvamo personu.

Kā noskaidrots darba pirmajā nodaļā, persona, kurai tiesības uz aizstāvību, bauda tiesības klusēt un par atteikšanos sniegt liecības neatbild. Taču, autores ieskatā, personas, pret kuru notiek process par medicīniska rakstura piespiedu līdzekļa piemērošanu, pārstāvim nebūtu jāparedz absolūtas tiesības klusēt un būtu jāliecina par viņa rīcībā esošo informāciju saistībā ar personas veselības stāvokli. Pārstāvim nevajadzētu uzlikt par pienākumu sniegt viņa rīcībā esošas ziņas par faktiem, kas saistītas ar inkriminēto noziegumu. Pārstāvim, kas veic savas pilnvaras KPL 75.panta trešās daļas gadījumā, būtu paredzamas tiesības tādā pašā apjomā, kā cietušajam un lieciniekam, neparedzot tiesības klusēt.

KPL 92.pantā noteiktas pārstāvja tiesības procesā par medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu noteikšanu, taču nav regulētas pārstāvja tiesības liecināt pārstāvamās personas vietā.

Ņemot vērā iepriekš minēto, autore piedāvā KPL 92.pantu papildināt ar 1.¹ daļu sekojošā redakcijā:

“(1.¹) Ja pārstāvim kriminālprocesā par medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu noteikšanu ir paredzētas šī likuma 75.panta trešajā daļā paredzētās tiesības, pārstāvim nav tiesības klusēt, bet ir jāliecina par procesa specifikai zināmiem faktiem, kas neskar inkriminēto noziedzīgo nodarījumu.”

3) pārstāvi juridiskajai personai kā cietušajam vai procesā par piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanu;

Saskaņā ar KPL 94.pantu juridiskās personas tiesības īsteno tās pārstāvis, tostarp, saskaņā ar minētā panta pirmās daļas 12.punktu, pārstāvim ir piešķirtas tiesības liecināt vai atteikties sniegt liecību.

To, vai juridiskās personas pārstāvim procesā par piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanu ir paredzētas tiesības klusēt, autore ir iztīrījusi darba otrajā nodaļā un nonākusi pie secinājuma, ka Latvijas krimināltiesiskajā regulējumā juridiskas personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, pārstāvim ir tiesības liecināt vai neliecināt.

4) cietušā kā fiziskas personas pārstāvi;

KPL 97.panta ceturtnā daļa nosaka, ka cietušais savas tiesības var realizēt pats vai ar pārstāvja starpniecību.

KPL 104.pantā norādīts vispārīgs cietušā – fiziskas personas pārstāvja skaidrojums un tajā noteikts, ka cietušo – pilngadīgu fizisko personu var pārstāvēt jebkura pilngadīga fiziskā persona, kurai nav nodibināta aizgādība, pamatojoties uz cietušā pilnvarojumu, ko noformē kā notariāli apliecinātu pilnvaru.

Saskaņā ar KPL 107.panta pirmo daļu, ja cietušais savas tiesības īsteno ar pārstāvja starpniecību, pārstāvim ir visas cietušā tiesības. No minētā izriet, ka gadījumā, kad pārstāvim ir piešķirtas tiesības sniegt liecības pārstāvamās personas vietā, pārstāvim ir tādas pašas tiesības un procesuālie pienākumi kā pārstāvamajai personai, tostarp, varētu domāt, ka pārstāvim ir tiesības realizēt cietušā – fiziskas personas - tiesības neliecināt, kas noteiktas KPL 97.panta trešajā daļā.

KPL 107.panta pirmā daļa ir skatāma kopsakarā ar KPL 103.pantu, kas nosaka, ka par liecību nesniegšanu vai par apzināti nepatiesu liecību došanu to var saukt pie kriminālatbildības, kā arī ar KPL 103.panta pirmo daļu, kas nosaka cietušā pienākumu piedalīties procesuālajās darbībās. Tādējādi cietušais, kuram ir pienākums piedalīties, piemēram, pratināšanā, pats realizē tiesības neliecināt pret sevi un cietušā – fiziskas personas - pārstāvim nav tiesības realizēt cietušā – fiziskās personas – tiesības neliecināt.¹⁰²

Pārstāvja pratināšana ir noteikta KPL 151.panta trešajā daļā, kas paredz, ka pārstāvi pratina, ievērojot liecinieka pratināšanas noteikumus. Tādējādi arī pārstāvim ir tiesības neliecināt pret sevi, kas ir piešķirtas lieciniekam KPL 110.panta trešās daļas 2.punktā. Tomēr

¹⁰² Nesterova I., Tiesības sevi neapsūdzēt kriminālprocesā. Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte. Promocijas darbs. Rīga, 153.lpp. Pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/5200> [aplūkots: 11.02.2019.];

šādā gadījumā viņam tiesības neliecināt pret sevi ir jānodrošina kā patstāvīgam procesa dalībniekam.

3. TIESĪBAS NELIECINĀT KĀ TIESĪBU SEVI NEAPSŪDZĒT ELEMENTS

Tiesības neliecināt saturiski ietilpst tiesību sevi neapsūdzēt tvērumā.

Lai gan tiesības sevi neapsūdzēt kā kriminālprocesa pamatprincips nav tieši noteiktas ne Satversmē, ne KPL, tās pastāv kā nerakstīts kriminālprocesa pamatprincips, kas izriet no Satversmes 92.pantā un KPL 15.pantā noteiktā taisnīgas tiesas principa, skatot to kopsakarā ar Satversmes 1.pantā noteikto tiesiskas valsts principu un Satversmes 89. pantā noteikto cilvēktiesību garantēšanas principu.¹⁰³

Turklāt arī Augstākā tiesa ir atzinusi, ka personas tiesības sevi neapsūdzēt, kas ietver sevī arī tiesības neatzīt savu vainu, ir viens no taisnīgas tiesas elementiem.¹⁰⁴ Arī ECT savā judikatūrā norādījusi, ka tiesības sevi neapsūdzēt ir vispārēji atzīts starptautisks princips, kas izriet no tiesību uz taisnīgu tiesu satura.¹⁰⁵

Ievērojot principu vienotību, jāsecina, ka tie caurvij gan nacionālo, gan starptautisko tiesisko regulējumu, tāpēc autore turpmāk šajā nodaļa aplūkos tiesību sevi neapsūdzēt garantijas, kas nostiprinātas gan Latvijas, gan starptautiskajās tiesībās.

Prof. A.Liede jau 1970.gadā ir atzinis, ka apsūdzētajam nav uzlikts pašapsūdzības pienākums; viņam nedraud kriminālatbildība par atteikšanos liecināt vai par apzināti nepatiesu liecību. Taču, ja viņš liek šķēršļus patiesības noskaidrošanai vai izvairās no izmeklēšanas vai tiesas, pret viņu lieto likumā paredzētos drošības līdzekļus.¹⁰⁶

ECT ir atzinusi, ka tiesības sevi neapsūdzēt pirmām kārtām attiecas uz apsūdzētās personas gribas klusēt ievērošanu”.¹⁰⁷ No kā I.Ļesterova secinājusi, ka, atbilstoši ECT praksei jēdziens „tiesības sevi neapsūdzēt” plašākā nozīmē aptver jēdzienu “tiesības klusēt”.¹⁰⁸

Kā noskaidrots darba pirmajā nodaļā, tiesības klusēt cita starpā ietver sevī nesniegt sevi inkriminējošu informāciju.

Tiesības nesniegt sevi inkriminējošu informāciju vai cita vieda pierādījumus pamatā tiek skatītas kā aizliegums kompetentajām personām piespiešanas, vai citā neatbilstošā veidā

¹⁰³ Ļesterova I., Tiesības sevi neapsūdzēt kriminālprocesā. Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte. Promocijas darbs. Rīga, 147.lpp. Pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/5200> [aplūkots: 14.02.2019.];

¹⁰⁴ LR Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2018.gada 6.novembra lēmums lietā Nr.SKK-643/2018. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs> [aplūkots: 15.02.2019.];

¹⁰⁵ ECT 08.02.1996. sprieduma lietā John Murray pret Apvienoto Karalisti, (iesnieguma Nr.18731/91), 45.punkts. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-57980> [aplūkots: 11.02.2019.];

¹⁰⁶ Liede. A., Latvijas PSR kriminālprocess (vispārīgā daļa) un tiesu pierādījumi. Rīga: Zvaigzne, 1970.,134.lpp.;

¹⁰⁷ ECT 17.12.1996 sprieduma lietā Saunders pret Apvienoto Karalisti (iesnieguma Nr. 19187/91), 69.punkts. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-58009> [aplūkots: 03.03.2019.];

¹⁰⁸ Ļesterova I., Tiesības sevi neapsūdzēt kriminālprocesā. Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte. Promocijas darbs. Rīga, 20.lpp., pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/5200> [aplūkots: 11.02.2019];

iedarboties uz personas gribu, tādējādi piespiežot viņu sadarboties savas apsūdzības pierādīšanā.¹⁰⁹

Piemēram, lietā Allan pret Apvienoto karalisti, tiesa ir atzinusi, ka tiesības klusēt nav ievērotas, ja persona ir izvēlējusies nerunāt ar policiju, taču policija, joprojām vēloties iegūt paziņojumus no šīs personas, ar viltu liek šai personai runāt ar kādu citu un beigās izmanto šos paziņojumus pret viņu. Konkrētajā lietā informatoram policija deva norādījumus izprašņāt Allan kungu, un tādējādi viņš atradās zem pastāvīga spiediena. Nepastāvēja arī aizsardzības pasākumi pret šādu izprašņāšanu, kas vedina konstatēt, ka informācija, kas tika šādi iegūta, pakļaujot pieteicēja gribu, un šādas informācijas izmantošana pārkāpa viņa tiesības uz klusēšanu un sevis neapsūdzēšanu.¹¹⁰

Līdz ar to apsūdzībai pierādījumi pret apsūdzēto ir jānodrošina, neizmantojot viltus un piespiešanas metodes pretēji apsūdzētā gribai.

Arī Direktīvā 2016/343 norādīts, ka uz aizdomās turētajām vai apsūdzētajām personām izdarītā „spiediena pakāpe”, lai piespiestu tās sniegt informāciju par apsūdzību, kas celta pret tām, pat drošības apsvērumu un sabiedriskās kārtības dēļ nedrīkst iznīcināt viņu tiesību atteikties liecināt pret sevi un tiesību klusēt būtību. Jebkurā gadījumā būtu jāievēro ECTK 3.pants par spīdzināšanas aizliegumu, kā to interpretējusi ECT.¹¹¹

Tomēr ECT ir arī norādījusi, ka ne visos gadījumos tieša piespiešana sniegt informāciju pārkāpj privilēģiju sevi neapsūdzēt, bet gan tas ir atkarīgs no konkrētās lietas apstākļiem.¹¹² ECT, lai noskaidrotu, vai ir pārkāpta tiesību klusēt un privilēģijas sevi neapsūdzēt paša būtība, vērtēja trīs kritērijus:

- 1) piespiešanas raksturu un līmeni;
- 2) būtisku procesuālo garantiju esamību;
- 3) iegūto materiālu izmantošanas veidu.

Izvērtējot piespiešanas raksturu saistībā ar naudas sodu par informācijas nesniegšanu, ECT atzina, ka piespiešana sniegt informāciju bija sodāma rakstura, taču personai ir jāņem vērā arī nacionālais regulējums, kas uzliek konkrētu atbildību un pienākumus, tostarp, informēt iestādes par vadītāju pārkāpuma laikā. Attiecībā uz būtisku procesuālo garantiju esamību ECT norādīja, ka nacionālais regulējums noteica, ka automašīnas īpašnieks netiktu sodīts gadījumā,

¹⁰⁹ Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K., Taisnīgums kriminālprocesā. Grām: Kriminālprocess. Raksti. 2010- 2015. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2015, 172.-184. lpp.;

¹¹⁰ ECT 05.11.2002. spriedums lietā Allan pret Apvienoto Karalisti, (iesnieguma Nr. 48539/99). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60713> [aplūkots: 10.02.2019.];

¹¹¹ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva (ES) 2016/343 par to, lai nostiprinātu konkrētus nevainīguma prezumpcijas aspektus un tiesības piedalīties klātienē lietas izskatīšanā tiesā kriminālprocesā. Pieņemta 09.03.2016. [05.03.2019.red.];

¹¹² ECT 29.06.2007. spriedums lietā O'Halloran un Francis pret Apvienoto Karalisti, (iesnieguma Nr. 15809/02). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-81359> [aplūkots: 01.03.2019.];

ja viņš pierādītu, ka nezināja vai, ievērojot pietiekamu rūpību, nevarēja zināt, kurš bija transportlīdzekļa vadītājs. Tādējādi konkrētais noziedzīgais nodarījums neparedz atbildību neatkarīgi no vainas, tāpēc neuzticamas atzīšanās risks ir niecīgs. Tādējādi ECT kā vienu no procesuālajām garantijām akcentēja noziedzīgā nodarījuma veidu, proti, ka tas neparedz atbildību neatkarīgi no vainas, atzīstot, ka tādējādi tiek mazināta nepatiesas vainas atzīšanas risks. Turklāt attiecībā uz iegūto materiālu izmantošanas veidu ECT norādīja, ka vadītāja identitātes dati ir tikai viens no noziedzīga nodarījuma elementiem, un konkrētais gadījums nav saistīts ar gadījumu, kad spriedums ir pamatots vienīgi uz personas sniegtajām liecībām. Rezultātā ECT atzina, ka, ievērojot visus lietas apstākļus, nacionālo regulējumu un pieprasītās informācijas ierobežoto raksturu, nav pārkāpta ECTK 6.panta pirmā daļa, tostarp tiesības klusēt un privilēģija sevi neapsūdzēt.

Ņemot vērā minēto ECT analīzi, secināms, ka ECT rūpīgi izvērtē konkrēto gadījumu, ievērojot kritērijus un lietas apstākļus kopumā, lai secinātu, ka netiek pārkāptas personas tiesības sevi neapsūdzēt.

Autores ieskatā, šāda ECT prakse ir vērtējama pozitīvi, jo gadījumā, ja normatīvais regulējums paredz izņēmumus no tiesībām sevi neapsūdzēt, uzliekot pienākumu sniegt informāciju, tomēr ir jāņem vērā pieprasītās informācijas raksturs.

Tiesības sevi neapsūdzēt nav attiecināma uz personu identificējošas informācijas aizsardzību. To ir atzinusi gan ECT, piemēram lietā Vasileva pret Dāniju¹¹³, gan saskaņā KPL 64.panta pirmo daļu, aizturētā pienākums ir sniegt patiesas identificējošas ziņas par sevi. Arī citām personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, ir pienākums atklāt savu identitāti (KPL 147.p. pirmā d.). KPL 150.panta pirmā daļa nosaka, ka personu, kurām ir tiesības uz aizstāvību, pratināšanas sākumā noskaidro personas biogrāfiskās ziņas - dzimšanas vietu un laiku, pilsonību, izglītību, ģimenes stāvokli, darba vai mācību vietu, nodarbošanās veidu vai amatu, dzīvesvietu, sodāmību, ja vien šīs ziņas konkrētajā kriminālprocesā jau nav noskaidrotas.

Tiesības nesniegt sevi inkriminējošu informāciju tika nostiprinātas arī Direktīvā 2016/343, kuras apsvērumu 25.punktā noteikts, ka, lūdzot aizdomās turēto vai apsūdzēto izteikties vai atbildēt uz jautājumiem, viņu nedrīkstētu piespiest sniegt pierādījumus, dokumentus vai informāciju, kas varētu radīt situāciju, ka persona liecina pret sevi.¹¹⁴

¹¹³ ECT 25.09.2003. spriedums lietā Vasileva pret Dāniju, (iesnieguma Nr. 52792/99). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61309> [aplūkots: 11.02.2019.];

¹¹⁴ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva (ES) 2016/343 par to, lai nostiprinātu konkrētus nevainīguma prezumpcijas aspektus un tiesības piedalīties klātienē lietas izskatīšanā tiesā kriminālprocesā. Pieņemta 09.03.2016. [05.03.2019. red.];

Taču Direktīvas 2016/343 ievada 29.punktā norādīts, ka tiesību neliecināt pret sevi izmantošanai nebūtu jātraucē kompetentajām iestādēm vākt pierādījumus, kuri var tikt likumīgi iegūti no aizdomās turētā vai apsūdzētā, izmantojot tiesiskus piespiedu līdzekļus.¹¹⁵

Tiesības neliecināt pret sevi attiecas uz apsūdzības pienākumu nodrošināt pierādījumus, t.i., pierādīšanas pienākums nevar tikt uzlikts apsūdzētajai personai. Atbilstoši Direktīvas 2016/343 22. apsvērumam pierādīšanas pienākums, lai noteiktu aizdomās turētā un apsūdzētā vainu, gulstas uz apsūdzību.

Piemēram, lietā Telfners pret Austriju pieteikuma iesniedzējs tika notiesāts par pārkāpumu, kas saistīts ar ceļu satiksmes negadījumu. Apsūdzētais izvēlējās klusēt, un prokuratūra pilnībā balstījās uz policijas konstatējumiem, ka pieteikuma iesniedzējs, kurš negadījuma laikā nebija mājās, bija auto lietotājs. ECT uzskatīja, ka prokuratūra ir balstījusi apsūdzību, atsaucoties uz ļoti vājiem pierādījumiem pret apsūdzēto, kas nepierādīja, ka viņš ir izdarījis nodarījumu. Tāpēc, pieprasot pieteikuma iesniedzējam sniegt paskaidrojumu, iepriekš neizvirzot pārlicinošus pierādījumus pret viņu, faktiski ir pārcēlusi pierādīšanas pienākumu no apsūdzības uz aizstāvību, kas radīja ECTK 6.panta 2.punkta pārkāpumu.¹¹⁶

Saskaņā ar ECT atziņām par ECTK 6.pantu pierādījumu ieguves noteikumi ir valstu kompetencē un ECT nevar noteikt gadījumus un kārtību, kādā pierādījumi iegūstami, taču ECT pauž, ka jānošķir informācija, kas saistīta ar sevis inkriminēšanu (liecību sniegšana), kur nepieciešama personas griba, no tādas informācijas ieguves, kas pastāv neatkarīgi no personas gribas (DNS u.c.).¹¹⁷

To, kā Direktīvas 2016/343 garantijas attiecībā uz tiesībām nesniegt sevi inkriminējošu informāciju ir iesviestas un nostiprinātas KPL, autore ir vērtējusi šī darba pirmās nodaļas otrajā apakšnodaļā un atzinusi, ka grozījumi ir veikti atbilstoši Direktīvas 2016/343 prasībām.

Tātad var secināt, ka tiesības neliecināt tiesību sevi neapsūdzēt tvērumā, pirmkārt, ir saistītas ar apsūdzētās personas vēlēšanos klusēt un pieņēmumu, ka apsūdzība krimināllietā cenšas pierādīt apsūdzētās personas vainu, neizmantojot pierādījumus, kas iegūti ar piespiešanas metodēm pret apsūdzētā gribu. Tādēļ, lai noteiktu, vai tiek ievērotas personas tiesības sevi neapsūdzēt, jāizvērtē ECT noteikti kritēriji.

¹¹⁵ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva (ES) 2016/343 par to, lai nostiprinātu konkrētus nevainīguma prezumpcijas aspektus un tiesības piedalīties klātienē lietas izskatīšanā tiesā kriminālprocesā. Pieņemta 09.03.2016.[05.03.2019. red.];

¹¹⁶ ECT 20.03.2001. spriedums lietā Telfners pret Austriju, (iesnieguma Nr. 33501/96). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59347> [aplūkots: 11.02.2019.];

¹¹⁷ Likumprojekta „Grozījumi Kriminālprocesa likumā” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija), pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/E6029B526E16BE95C225821F0036067B?OpenDocument#b> [01.03.2019.red.];

Vispārēji atzīts tiesību sevi neapsūdzēt elements, kas ietilpst tiesību neliecināt saturā, ir arī tiesības neatzīt vainu. Minēto ir atzinusi LR Augstākā tiesa, izvirzot tēzi, ka personas tiesības sevi neapsūdzēt, kas ietver sevī arī tiesības neatzīt savu vainu, ir viens no taisnīgas tiesas elementiem.¹¹⁸

Vēl tiesību zinātnē kā atsevišķus tiesību sevi neapsūdzēt elementus ir piedāvāts izdalīt – tiesības nepiekrīst vienkāršoto kriminālprocesa formu piemērošanai un tiesības nesniegt dokumentus un lietiskos pierādījumus, par kuru pastāvēšanu nav pamatotas aizdomas. Taču sīkāk autore šos tiesību sevi neapsūdzēt elementu neaplūkotos, jo tas neietilpt šīs nodaļas tvērumā.

¹¹⁸ LR Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2018.gada 6.novembra lēmums lietā Nr.SKK-643/2018. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs> [aplūkots: 03.03.2019.];

4. ATTEIKŠANĀS LIECINĀT

Attiecībā uz cietušajiem un lieciniekiem jeb personām, kuras brīdina par kriminālatbildību par apzināti nepatiesas liecības sniegšanu, atteikšanās dot liecības rada sekas kriminālatbildības veidā. Savukārt saskaņā ar KL 303.pantu par atteikšanos dot liecību neatbild personas, pret kuru uzsākts kriminālprocess, aizturētā, aizdomās turētā, apsūdzētā saderinātais, laulātais, vecāki, bērni, brāļi un māsas, vecvecāki un mazbērni, kā arī tā persona, ar kuru noziedzīgu nodarījumu izdarījusī fiziskā persona dzīvo kopā un ar kuru tai ir kopīga (nedalīta) saimniecība.¹¹⁹

Tāpat atbildība par atteikšanos sniegt liecības neiestājas noziedzīgā nodarījuma izdarītājam, neatkarīgi no tā, kādā statusā viņš atrodas. Līdz ar to šajā nodaļā autore lielāko uzmanību pievēršīs personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, atteikšanās liecināt nozīmei un iespējamām sekām, sniedzot savu vērtējumu konstatētajiem problēmjautājumiem. Autore noskaidros apstākļus, pie kādiem personas tiesības neliecināt var tikt ierobežotas.

Turklāt autore izpētīs tiesu paraksi, kā tiesas ir vērtējušas personas atteikšanos sniegt liecības un vainas noliegšanu, un kādas sekas tam ir iestājušās.

4.1 Atteikšanās liecināt nozīme un sekas

Atbilstoši KL 300. un 303.pantam, ja liecinieks un cietušais ir brīdināts par iespējamo atbildību, taču viņš nepamatoti atsakās liecināt vai apzināti sniedz nepatiesas liecības, lieciniekam kā sankciju var piemērot īslaicīgu brīvības atņemšanu, piespiedu darbu vai naudas sodu. Turklāt, ja liecinieks ir sniedzis nepatiesas liecības, un apsūdzētais tiek notiesāts, apsūdzētais nevar to izmantot kā attaisnojošu pierādījumu.¹²⁰

Lai liecību varētu izmantot kā pierādīšanas līdzekli, svarīgs priekšnoteikums ir procesuālo tiesību ievērošana. Ja persona nav bijusi brīdināta par atbildību par atteikšanos liecināt vai apzināti nepatiesu liecību došanu, ir apšaubāma liecības kā pierādījuma pieļaujamība saskaņā ar KPL 130.panta nosacījumiem.

Taču, kā noskaidrots darba otrajā nodaļā, personas, kurām ir tiesības uz aizstāvību, var izmantot tiesības neliecināt, taču tiesības neliecināt nav absolūtas – no šīm tiesībām var atteikties.

¹¹⁹ Krimināllikums. LV likums. Pieņemts 17.06.1998. [02.03.2019. red.];

¹²⁰ May R., Criminal evidence, 4th edn, London, Sweet&Maxwell, 1999., p. 312.;

Līdz ar to autore šajā apakšnodaļā pievērsīsies personu, kurām ir tiesības uz aizstāvību, atteikšanās liecināt nozīmei un sekām, jo tās ir daudz komplicētākas, nekā pārējām procesā iesaistītajām liecinošajām personām.

Personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, ir tiesības izvēlēties, vai izmantot tai piešķirtās tiesības neliecināt, kā arī, cik lielā mērā tās izmantot. Šīs izvēles tiesības pastāv visā kriminālprocesa laikā. Persona, kura ir atteikusies sniegt liecības, var turpināt klusēt visa procesa laikā. Tāpat persona, kas sākotnēji sniedz liecības, var vēlāk izvēlēties izmantot tiesības neliecināt.

Un būtiski, ka par liecību nesniegšanu personai, kas bauda tiesības neliecināt, nevar tikt piemērotas sankcijas, kā arī tas nenozīmē, ka persona atzīst savu vainu. No kā izriet, ka neliecināšanas gadījumā personai nevarētu iestāties nelabvēlīgas sekas.

Pirmkārt, jānoskaidro, kāda ir procesuālā kārtība, lai atteikšanos liecināt varētu atzīt par tiesisku.

Atteikšanās ir spēkā, ja tā pausta viennozīmīgi saglabājot „procesuālo aizsardzības instrumentu” minimālo standartu.¹²¹

Arī ECT ir paudusi atziņu, ka atteikšanās no ECTK noteiktajām tiesībām, ciktāl tas ir pieļaujams, nedrīkst būt pretrunā ar būtiskām sabiedrības interesēm, tai ir jābūt nepārprotamai, kā arī sniegtai, nodrošinot minimālās procesuālās garantijas, kas ir samērīgas ar atteikšanās nozīmīgumu.¹²²

Turklāt ECT ir norādījusi, ka no ECTK 6.pantā noteiktajām taisnīgas tiesas garantijām nav pieļaujama atteikšanās, ja persona to nedara no savas brīvas gribas. Ja persona atsakās no savām tiesībām, tai ir jābūt ne tikai brīvprātīgai, bet arī apzinātai un inteligēntai. Lai atzītu, ka apsūdzētais ir netieši ar savu rīcību atteicies no būtiskām ECTK 6.pantā noteiktām tiesībām, ir jāpierāda, ka viņš varēja sākotnēji paredzēt, kādas būs viņa rīcības sekas.¹²³

I. Ņesterova savā promocijas darbā „Tiesības sevi neapsūdzēt kriminālprocesā” ir secinājusi, ka pastāv trīs atteikšanās no tiesību sevi neapsūdzēt priekšnosacījumi, proti, atteikšanās ir jābūt izteiktai: 1) apzinoties tās nozīmi un sekas, kas ietver arī informētību; 2) skaidri jeb nepārprotami; 3) brīvprātīgi. Minētie priekšnosacījumi ir kopīgi visiem tiesību sevi neapsūdzēt elementiem.¹²⁴ Tajā skaitā, tiesībām atteikties liecināt.

¹²¹ Leja M., Tiesības neliecināt pret sevi, Jurista vārds, Nr. 32 (783), 2013. gada 6. augusts;

¹²² ECT 18.02.2010 spriedums lietā 39660/02 Zaichenko pret Krieviju, (iesnieguma Nr. 39660/02). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-97346> [aplūkots: 01.03.2019.];

¹²³ ECT 24.09.2009. spriedums lietā Pishchalnikovs pret Krieviju, (iesnieguma Nr. 7025/04). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-94293> [aplūkots: 01.03.2019.];

¹²⁴ Ņesterova I., Tiesības sevi neapsūdzēt kriminālprocesā. Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte. Promocijas darbs. Rīga, 159.lpp. Pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/5200> [aplūkots: 26.02.2019.];

Tātad, lai personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, atteikšanās liecināt būtu tiesiska, ir jāpārlicinās, ka persona pienācīgā kārtā ir informēta par savām tiesībām neliecināt. Informācijai jābūt pilnīgai, ne tikai formālai, t.i., tādai, lai persona pilnībā saprastu atteikšanās nozīmi un sekas. Atteikšanās ir jāpauž skaidri un nepārprotami, lai personas klusēšanu nevarētu vērtēt kā pierādījumu, kas apstiprina personas vainu.

Būtiskākās liecināšanas sekas, autores prāt, ir tādas, ka neapdomīgi vai stresa situācijā sniegta informācija par inkriminēto vai izmeklējamu noziedzīgo nodarījumu, iztiesāšanas laikā var tikt izmantota pret personu, kā to paredz KPL, jo saskaņā ar KPL 503.panta 4.daļu personas iepriekš sniegtās liecības var pārbaudīt, tās nolasīt. Līdz ar to izmantot personas vainas pierādīšanā.

Arī Augstākā tiesa ir atzinusi, ka nevar tikt izslēgta iespēja, ka persona, kas atzīst vainu nepatiesi, pratināšanas laikā izdomā pietiekami ticamus lietas apstākļus.¹²⁵ Nevainīga persona varētu atzīt vainu dažādu psiholoģisku apstākļu iespaidā, piemēram, lai palīdzēt slēpt kādas citas, tuvas personas izdarītu noziedzīgu nodarījumu. Tas nozīmē, ka persona var sevi nepatiesi apsūdzēt, ja tā neapzinās sniegtu liecību sekas.

Turklāt, lai atteikšanās liecināt būtu tiesiska, ir jāpārlicinās, ka pret personu nav izmantotas prettiesiskas piespiešanas metodes un atteikšanās liecināt ir brīvprātīga.

Tiesību zinātnē tiek norādīts, ka tiesības klusēt plašākā nozīmē rada nepieļaujamību piemērot nelabvēlīgas sekas, pamatojoties uz apsūdzētā klusēšanu, tādējādi ietverot vairākas juridiskas garantijas, starp kurām ir arī privilēģija sevi neapsūdzēt.¹²⁶

Direktīvas 2016/343 7.panta 5.punkts noteic, ka tas, ka aizdomās turētie un apsūdzētie izmanto tiesības klusēt vai tiesības neliecināt pret sevi, netiek vērstas pret tiem, un šo faktu neuzskata par pierādījumu tam, ka tie ir izdarījuši konkrēto noziedzīgo nodarījumu.¹²⁷

Arī I.Ļesterova ir sniegusi viedokli, ka parasti apsūdzētā (aizdomās turētā) klusēšanu nedrīkst vērtēt kā pazīmi viņa vainai. Šīs tiesības kļūtu iluzoras, ja apsūdzētajam būtu jābaidās, ka viņa klusēšanu, vērtējot pierādījumus, izmantotu viņam par sliktu.¹²⁸

¹²⁵ Tiesu prakse krimināllietās: notiesājoši spriedumi – atceltu attaisnojošu spriedumu vietā, attaisnojoši spriedumi – atceltu notiesājošu vietā, Latvijas Republikas Augstākā tiesa, 43.lpp. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/files/docs/summaries/2007/atceltie%20spriedumi-2008.doc> [aplūkots: 04.03.2019.];

¹²⁶ Galligan D. J., *The Right to Silence Reconsidered*, Current Legal Problems, 1988, No.41, p. 76.; Pieejams: <https://doi.org/10.1093/clp/41.1.69> [aplūkots 04.03.2019.];

¹²⁷ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva (ES) 2016/343 par to, lai nostiprinātu konkrētus nevainīguma prezumpcijas aspektus un tiesības piedalīties klātienē lietas izskatīšanā tiesā kriminālprocesā. Pieņemta 09.03.2016.[05.03.2019. red.];

¹²⁸ Ļesterova I., *Tiesības sevi neapsūdzēt kriminālprocesā*. Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte. Promocijas darbs. Rīga. Pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/5200> [aplūkots: 26.02.2019.];

Pretēju viedokli ECT ir sniegusi lietā Krumpholz pret Austriju¹²⁹ norādot, ka apsūdzētā pilnīgas klusēšanas novērtēšana viņam par sliktu ne visos gadījumos pārkāpj ECTK 6.pantu. Tomēr, vai tas ir pieļaujams, jāvērtē katrā lietā atsevišķi. Šajā sakarā nozīme ir īpaši tam, kādā situācijā ir izdarīti apsūdzoši secinājumi, kādu nozīmi nacionālās tiesas piešķirušas šiem secinājumiem un cik liels piespiešanas apmērs piemita situācijai. Šajā lietā konkrēti norādīts, ka apsūdzētā klusēšana viņam par sliktu var būt pieļaujama brīvā pierādījumu novērtēšanas sistēmā, ciktāl pierādījumi pret apsūdzēto ir tik spēcīgi, ka no klusēšanas vienīgais saprātīgais iespējamais secinājums ir tas, ka apsūdzētais pret šiem pierādījumiem nevar sekmīgi aizstāvēties.

Vispārīgi runājot, persona nedrīkst tikt sodīta par savu tiesību īstenošanu, tostarp, un it īpaši, par tiesībām neliecināt. Bez tā tiesības neliecināt būtu tikai ilūzijas. Tātad likumam nevajadzētu piešķirt tiesības un tad nosodīt personu, kas tās izmanto.

Tomēr tiesas rīcība var būt ir saistīta ar nelabvēlīgu secinājumu izdarīšanu. Lai gan nelabvēlīgu seku radīšana tiesību neliecināt izmantošanas gadījumā, bez iepriekš minētā piemēra ir nepieļaujama, Latvijas tiesu praksē ir sastopamas situācijas, kad liecību nesniegšana tiek vērtēta kā pretdarbība kriminālprocesa mērķa sasniegšanai, pamatojot apcietinājuma piemērošanas nepieciešamību. Respektīvi, liecību nesniegšanas gadījumā tiek nepamatoti noteikti procesuālie piespiedu līdzekļi.

Ģenerālvokāts Mihails Bobeks (*Michal Bobek*) sniedzis savus secinājumus prejudiciālās tiesvedības ietvaros lietā Nr. C-439/16 PPU un atzinis, ka, lai arī pirmstiesas apcietinājums nav īpašu Eiropas Savienības tiesību aktu priekšmets, uz tiesu nolēmumiem par pirmstiesas apcietinājumu attiecas nevainīguma prezumpcijas aizsardzība, kas ir garantēta Direktīvā 2016/343.¹³⁰

Veicot pētījumu apcietinājuma piemērošanai Latvijas kriminālprocesā, tiesību teorētiķi ir atzinuši, ka KPL piemērošanas praksē ir sastopami gadījumi, kad pret personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, tiek piemēroti dažādi prettiesiski paņēmieni, lai panāktu liecību sniegšanu vai vainas atzīšanu. Piemēram, vainas atzīšana vai liecību nesniegšana atsevišķos gadījumos tiek vērtēta kā pretdarbība kriminālprocesa mērķa sasniegšanai, tādējādi pamatojot apcietinājuma piemērošanu.¹³¹

¹²⁹ ECT 18.03.2010 spriedums lietā Krumpholz pret Austriju, (iesnieguma Nr.13201/05). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-97815> [aplūkots: 01.03.2019.];

¹³⁰ Ģenerālvokāta Mihaila Bobeka (*Michal Bobek*) secinājumi, sniegti 2016.gada 11.oktobrī lietā Nr. C-439/16 PPU, 61.punkts. Pieejams: http://curia.europa.eu/juris/document/document_print.jsf?jsessionid=9ea7d2dc30d5e5e42cc1179d4b5bb4bca7106d7cde11.e34KaxiLc3qMb40Rch0SaxyKaxf0?doclang=LV&text=&pageIndex=0&part=1&mode=DOC&docid=184424&occ=first&dir=&cid=122280 [aplūkots: 14.04.2019.];

¹³¹ Judins A., Kronberga I., „Apcietinājums Latvijas kriminālprocesā”, Sabiedriskās politikas centrs „Providus”, 2011. Pieejams: http://providus.lv/upload_file/Publikācijas/Kriminalt/Apcietinajums%20Latvijas%20kriminalprocesa.pdf [aplūkots: 03.03.2019.];

Kriminālprocesam piemīt izteikts piespiedu raksturs, tādēļ svarīgi, lai šajā procesā tiktu ievērotas personu tiesības, brīvības un likumiskās intereses.¹³²

Vispārējais procesuālo piespiedu līdzekļu piemērošanas pamats ir noteikts KPL 241.pantā. Tā pirmā daļa nosaka: „Procesuālā piespiedu līdzekļa piemērošanas pamats ir personas pretdarbība kriminālprocesa mērķa sasniegšanai konkrētajā procesā vai atsevišķas procesuālās darbības veikšanai, savu procesuālo pienākumu nepildīšana vai nepienācīga pildīšana.” Minētā panta otrā daļa nosaka: „Drošības līdzekļi kā procesuālo piespiedu līdzekļi piemēro aizdomās turētajam vai apsūdzētajam, ja ir pamats uzskatīt, ka attiecīgā persona turpinās noziedzīgas darbības, traucēs pirmstiesas kriminālprocesu vai tiesu vai izvairīsies no šā procesa vai tiesas.”

Pretdarbība kriminālprocesa mērķa sasniegšanai un atsevišķu procesuālo darbību veikšanai, kā arī procesuālo pienākumu nepildīšana, kā drošības līdzekļu piemērošanas pamats likumā definēta nevis kā pamatota varbūtība, bet gan kā konstatēts fakts, proti, piemērojot drošības līdzekļi, procesa virzītājam jāatsaucas ne tikai uz pieņēmumiem, ka persona nākotnē var traucēt kriminālprocesu un nepildīt procesuālus pienākumus, bet gan uz faktiem, ka tā iepriekš jau traucējusi kriminālprocesu vai nav pildījusi procesuālos pienākumus. Turklāt šis formulējums nedrīkst būt vispārīgs – svarīgi ir tieši norādīt, kad un kā persona pretdarbojusies kriminālprocesam.¹³³

Drošības līdzekļiem ir represīvs raksturs, kas izpaužas cilvēku pamattiesību un brīvību ierobežošanā, kas garantētas gan starptautiskajos, gan nacionālajos normatīvajos aktos, tostarp tiesības neliecināt jeb klusēt. Cilvēku tiesību ierobežošana kriminālprocesā ir pieļaujama tiktāl, cik tas ir nepieciešams, lai nodrošinātu ātru un netraucētu lietas izmeklēšanu un iztiesāšanu. Šādai ierobežošanai kriminālprocesa ietvaros jābūt pēc iespējas mazākai. Nav apšaubāms fakts, ka valsts procesuālais pienākums ir nodrošināt efektīvu izmeklēšanu un taisnīgu tiesu. Lai arī atbildīgajām iestādēm cita starpā jādara viss iespējamais, lai iegūtu pierādījumus par konkrēto noziedzīgo nodarījumu, tomēr ir jārespektē personas nevēlēšanās sadarboties savas vainas pierādīšanā, tostarp nesniegt liecības un šīs pozīcijas rezultātā negūt negatīvas sekas.

Autore secina, ka liecību nesniegšana atsevišķos gadījumos tiek vērtēta ne tikai kā pretdarbība kriminālprocesa mērķa sasniegšanai, bet arī kā līdzatbildība morālā kaitējuma pamatam, kas var radīt negatīvas sekas, izskatot pieteikumus par morālā kaitējuma un zaudējumu atlīdzināšanu par kriminālprocesā nodarīto kaitējumu.

¹³² Meikališa Ā. Drošības līdzekļu kriminālprocesuālā reglamentācija Latvijas likumdošanā. Rīga, 1995, 5.lpp.;

¹³³ Judins A., „Ar brīvības atņemšanu nesaistītie drošības līdzekļi”, Sabiedriskās politikas centrs „Providus”, 2008. Pieejams: http://providus.lv/upload_file/Publikācijas/Kriminalt/Judins_Brivibas%20atnems.pdf [aplūkots: 03.03.2019.];

Kā piemēram, Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesā tika izskatīta civillietā¹³⁴ personas /A./ prasībā pret Latvijas Republiku Ģenerālprokuratūras personā par morālā kaitējuma un zaudējumu atlīdzināšanu.

Persona /A./ kriminālprocesa ietvaros, kurš tika izbeigts, jo noziedzīgajā nodarījumā netika konstatēts noziedzīga nodarījuma sastāvs, 176 dienas pavadīja apcietinājumā, kā rezultātā, uzskatot, ka personas /A./ Satversmē garantētās tiesības un brīvības tika nepamatoti ierobežotas, saskaņā ar likuma „Par izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu” 7.panta pirmās daļas 2.punktu prasīja morālā kaitējuma atlīdzinājumu.

Atbildētāja, atsaucoties uz KPL 126.panta ceturto daļu norādījusi, ka personai jāsadarbojas faktisko apstākļu noskaidrošanā, pretējā gadījumā iestājas līdztbildība par kaitējuma rašanos.

Persona /A./ izmeklēšanas laikā bija izmantojusi tiesības neliecināt un atteikusies sniegt ziņas par tai zināmajiem faktiskajiem apstākļiem. Atbildētājs norādījis, ka izmantojot šādi savas tiesības, personai /A./ bija jāapzinās, ka procesa virzītājam, lai noskaidrotu faktiskos apstākļus un objektīvo patiesību, ir jāiegulda vairāk laika un resursu. Šādā situācijā prasītājam vajadzējis apzināties, ka informācijas nesniegšana var novest pie apcietinājuma piemērošanas.

Tiesa, ņemot vērā apstākli, pa persona /A./ sākotnēji atteikusies sniegt liecības, izmantojot tiesības neliecināt, kā rezultātā procesa virzītājam patiesības noskaidrošanā bija jāiegulda vairāk laika, atzina prasītāja līdztbildību morālā kaitējuma pamatam un samazināja prasīto summu.

Autores ieskatā, aizdomās turētās vai apsūdzētās personas atteikšanos liecināt nevar vērtēt kā līdztbildību morālā kaitējuma pamatam.

Saskaņā ar Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu procesā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likuma 8.pantu privātpersona ir līdztbildīga par tādu kaitējumu, kura rašanos izraisījusi tās rīcība kriminālprocesa vai administratīvā pārkāpuma lietvedības laikā, apzināti uzņemoties citas personas vainu par noziedzīga nodarījuma vai administratīvā pārkāpuma izdarīšanu vai citādi apzināti izraisot kaitējuma rašanos.¹³⁵

Autores ieskatā, tas, ka persona /A./ bija izmantojusi savas tiesības neliecināt pret sevi, kas cita starpā ietver tiesības nesadarboties ar procesa virzītāju savas vainas pierādīšanā, nav atzīstams par KPL 126.panta ceturtās daļas noteikumu pārkāpumu. Saskaņā ar KPL likuma 126.panta ceturto daļu personai ir jānorāda uz apstākļiem, kas izslēdz kriminālatbildību, pretējā

¹³⁴ Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas 2018.gada 23.novembra spriedums lietā Nr.C30490518 [nepublicēts];

¹³⁵ Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu procesā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likums. LV likums. Pieņemts 30.11.2017. [08.03.2019. red.];

gadījumā personai tiek liegta iespēja saņemt atlīdzību par zaudējumiem. Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu procesā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likumā, kas šajā gadījumā atzīstams par speciālo likumu, definētā līdzatbildība neietver KPL 126.panta ceturtajā daļā norādīto pienākumu.

Turklāt, autores ieskatā, atbildētāja norāde, ka, izmantojot tiesības neliecināt, personai vajadzēja apzināties, ka informācijas nesniegšana var novest pie apcietinājuma piemērošanas, ir pretrunā ar nevainīguma prezumpcijas būtību un nav pieļaujama, jo, kā atzīts starptautiskajā juridiskajā literatūrā, nevainīguma prezumpcijas sekas ir tādas, ka valstij ir jāpierāda personas vainīgums bez personas piedalīšanās.¹³⁶

Kā vēl vienas negatīvas sekas, kas personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, var tikt piemērotas neliecināšanas gadījumā, ir smagāka soda piemērošana.

M.Leja tiesību neliecināt pret sevi novērtējumā sniedzis viedokli, ka tomēr, ja apsūdzētais stūrgalvīgi noliedz vainu, izņēmuma kārtā tas var kļūt par sodu pastiprinošu apstākli, ja, vadoties no nodarījuma rakstura un vainīgā personības, konstatējama naidīga attieksme pret tiesībām un tiesību pārkāpuma draudi nākotnē. Tāpat par sodu pastiprinošu apstākli var atzīt apsūdzētā izturēšanos, kas neaprobežojas ar vainas noliegšanu, piemēram, darbības, ar kurām radītas nepamatotas aizdomas pret citiem, nepamatotus pārmējumus policijas darbiniekiem, kas veikuši pratināšanu ar mērķi panākt, lai viņa pirmstiesas izmeklēšanā sniegtās liecības atzītu par nepieļaujamām.¹³⁷

Tomēr KL neparedz iespēju personai piemērot smagāku sodu gadījumā, ja viņa atsakās liecināt, taču nereti liecību sniegšana, tāpat kā vainas atzīšana, tiek vērtēta kā atbildību mīkstinošs apstāklis, kas tiek ņemts vērā, nosakot sodu.

KL 49.pants paredz, ja tiesa, ievērojot vairākus vainīgā atbildību mīkstinošos apstākļus un vainīgā personību, atzīst par nepieciešamu noteikt viņam sodu, kas ir zemāks par minimālo robežu, kāda par attiecīgo noziedzīgo nodarījumu paredzēta likumā, vai atzīst par nepieciešamu noteikt citu, vieglāka soda veidu, tā var sodu attiecīgi mīkstināt, spriedumā obligāti norādot šāda nolēmuma motīvus.

Augstākā tiesa ir sniegusi atzinumu, ka KL 49.panta piemērošana ir tiesas izvēles jautājums, turklāt šo normu var piemērot tikai tajā gadījumā, ja lietā konstatētas vainīgā personību pozitīvi raksturojošas ziņas un vismaz divi atbildību mīkstinoši apstākļi.¹³⁸

¹³⁶ Ashworth A., Redmayne M., *The Criminal process*, 3rd edn, Oxford university press, p.134.;

¹³⁷ Leja M., *Tiesības neliecināt pret sevi*, Jurista vārds, 2013., Nr. 32 (783). Pieejams: <https://www.juristavards.lv/doc/258738-tiesibas-neliecinat-pret-sevi/> [aplūkots 04.04.2019.];

¹³⁸ LR Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2018.gada 19.jūnija lēmums lietā Nr. SKK-J-348/2018. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots: 16.02.2019.];

Saskaņā ar KL 47.panta pirmās daļas 1. un 2.punktu, par atbildību mīkstinošiem apstākļiem tiek atzīti:

1) noziedzīgā nodarījuma izdarītājs pieteicies par vainīgu, vaļširdīgi atzinies un nožēlojis izdarīto;

2) vainīgais aktīvi veicinājis noziedzīgā nodarījuma atklāšanu un izmeklēšanu.

Judikatūrā ir norādīts, ka KL 47.panta pirmās daļas 1.punktā norādītais elements – pieteikšanās par vainīgu, pastāv tad, kad noziedzīgā nodarījuma izdarītājs ir tiesībsargājošās iestādēs pieteicies par vainīgu tāda noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, par kuru tiesībsargājošām iestādēm nav bijis zināms, vai arī nav bijis zināms šāda noziedzīgā nodarījuma izdarītājs. Kā pieteikšanās par vainīgu procesuālā forma būtu atzīstama Kriminālprocesa likuma 369.panta otrās daļas 6.punktā minētais, tas ir, jebkuras personas iesniegums par pašas izdarītu noziedzīgu nodarījumu.¹³⁹ Nekādā gadījumā par pieteikšanos par vainīgu nav atzīstama apsūdzētās personas savas vainas atzīšana.¹⁴⁰

Augstākā tiesa ir atzinusi, ka šo atbildību mīkstinošo apstākli veido visu triju likumā norādīto darbību kopums, proti, ir jākonstatē: 1) ka noziedzīgā nodarījuma izdarītājs ir pieteicies par vainīgu; 2) ka viņš ir vaļširdīgi atzinies; 3) ka viņš ir nožēlojis izdarīto.¹⁴¹

Taču tiesu praksē minētā norma tiek nereti tiek piemērota nepareizi, piemēram, daļēja vainas atzīšana un izdarītā nožēlošana tiek atzīta par atbildību mīkstinošu apstākli.

Lai arī judikatūrā ir atzīts, ka vainas neatzīšana nevar pastiprināt personas atbildību un pasliktināt tās stāvokli lietā,¹⁴² tiesu praksē ir sastopamas situācijas, kad personas vainas noliegšana tiek vērtētas kā apsūdzētā personību raksturojošas ziņas, līdz ar to tiek ņemtas vērā soda mēra izvēlē.

Tāpat par pamatu apsūdzētā personības negatīvam raksturojumam nevar būt fakts, ka viņš kriminālprocesā atteicies liecināt.¹⁴³

Pirmās instances tiesa norādījusi, ka apsūdzētā izvairīgās attieksmes dēļ pret apsūdzību tiesai nav pārliecības, ka viņš, sodu neizciešot, turpmāk neizdarīs likuma pārkāpumus.

Šādam secinājumam apgabaltiesa nav pievienojusies, tā kā tas neatbilst likumā noteikto izvērtējamo apstākļu kopumam. Apsūdzētā attieksme pret apsūdzību nevar būt par pamatu, lai

¹³⁹ LR Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2009.gada 17.aprīļa lēmumu lietā Nr. SKK-155/2009. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs> [aplūkots: 29.02.2019.];

¹⁴⁰ Latgales apgabaltiesas 2018.gada 27.novembra spriedums lietā Nr.11331082117. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots: 16.02.2019.];

¹⁴¹ LR Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2009.gada 17.aprīļa lēmums lietā SKK –155/2009. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs> [aplūkots: 29.02.2019.];

¹⁴² LR Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2018.gada 6.novembra lēmums lietā Nr. SKK-643/2018. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs> [aplūkots: 03.03.2019.];

¹⁴³ LR Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2018.gada 27.novembra lēmums lietā Nr. SKK-515/2018. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots:15.02.2019.];

tiesa iegūtu vai arī negūtu pārliecību, ka vainīgais, sodu neizciešot, turpmāk neizdarīs likumpārkāpumus. Apelācijas instances tiesa norādījusi, ka personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, ir tiesības arī atteikties liecināt. Šāda rīcība nav vērtējama kā traucēšana noskaidrot patiesību lietā un izvairīšanās no pirmstiesas procesa un tiesas. Tādējādi atteikšanās liecināt vai sniegto liecību apjoms nevar radīt apsūdzētai personai nelabvēlīgas sekas.¹⁴⁴

Kādā citā krimināllietā tiesa apsūdzētā /pers. B/ liecības vērtējusi kā pretrunīgas, izvairīgas un vērstas uz to, lai maldinātu tiesu. Tiesas ieskatā apsūdzētais, sniedzot liecības, apzināti izvairījās liecināt par notikušo, kā arī nesniedza atbildes uz būtiskiem, sev nepatīkamiem jautājumiem, bija izvairīgs un paštaisns, runāja par citām tēmām, nevietā uzsvēra savu vecumu un veselības stāvokli.¹⁴⁵

Autores ieskatā, lai arī tiesa, nosakot soda mēru, apsūdzētā attieksmi pret sev inkriminēto noziedzīgo nodarījumu nav ņēmusi vērā, tomēr šāds apsūdzētā liecību vērtējums nav pieļaujams. Apsūdzētajam, ievērojot tiesības neliecināt vai neatbildēt uz konkrētiem jautājumiem, ir tiesības neatbildēt uz sev „neērtiem jautājumiem” un šim liecību vērtējumam nevar būt nozīme lietas taisnīgā spriešanā.

Arī ECT ir atzinusi, ka ar tiesībām neliecināt nesavienojama būtu situācija, ja notiesāšana balstītos vienīgi vai galvenokārt uz apsūdzētā atteikšanos atbildēt uz uzdotajiem jautājumiem.¹⁴⁶

Tiesu praksē autore saskata situācijas, kad, piemēram, lai arī apsūdzētā personību kopumā tiesa ir vērtējusi pozitīvi, tomēr tas, ka viņš tiesas sēdē maldināja tiesu par lietas faktiskajiem apstākļiem, bieži sniedza izvairīgas atbildes uz lietā svarīgiem jautājumiem, tiek ņemts vērā, nosakot soda veidu.¹⁴⁷

Ar Balvu rajonu tiesas 2013.gada 29.augusta spriedumu par apsūdzētā atbildību mīkstinošiem apstākļiem, cita starpā, tika atzinusi vainas atzīšanu, sniedzot patiesas liecības par noziedzīga nodarījuma izdarīšanas apstākļiem.¹⁴⁸ Savukārt Latgales apgabaltiesa, izskatot lietu apelācijas kārtībā atzina, ka tā kā vainas atzīšanu, sniedzot patiesas liecības par noziedzīga nodarījuma izdarīšanas apstākļiem, pirmās instances tiesa jau ir atzinusi par atbildību mīkstinošu apstākli, tāpēc to pašu patiesu liecību sniegšanu nav pamats atzīt par vēl vienu

¹⁴⁴ Kurzemes apgabaltiesas 2018.gada 31.janvāra spriedums lietā Nr.15890018816. [nepublicēts];

¹⁴⁵ Ogres rajona tiesas 2017.gada 15.maija spriedums lietā Nr. 11310085014. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots: 11.03.2019.];

¹⁴⁶ ECT 08.10.2002. spriedums lietā Bekles pret Apvienoto Karalisti (iesnieguma Nr.44652/98). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60672> [aplūkots: 05.03.2019.];

¹⁴⁷ Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 2015.gada 7.septembra spriedums lietā Nr. 15830211708. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots: 27.02.2019.];

¹⁴⁸ Balvu rajona tiesas 2013.gada 29.augusta spriedums lietā Nr.11110039312 [nepublicēts];

atbildību mīkstinošo apstākli – noziedzīga nodarījuma atklāšanas veicināšanu Krimināllikuma 47.panta pirmās daļas 2.punkta izpratnē.¹⁴⁹

Tiesu praksē sastopamas situācijas, kad personas liecību sniegšana tiek atzīta kā sadarbība ar procesa virzītāju, kas tiek ņemts vērā, nosakot sodu.

Kā piemēram, Rīgas rajona tiesas 2014.gada 6.novembra spriedumā, nosakot sodu, tiesa ņēmusi vērā, ka apsūdzētais izmantoja KPL 21.pantā paredzētās tiesības uz sadarbību ar procesa virzītāju, sniedzot patiesas liecības pirmstiesas procesā.¹⁵⁰

Kriminālprocesa likuma 21.pantā paredzētās personas tiesības uz sadarbību, kas var izpausties procesa norises veicināšanā, ir personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, procesuālās tiesības, kuru īstenošanu raksturo šīs personas brīva griba. Savu procesuālo tiesību neizmantošana nevar būt par pamatu bargāka soda noteikšanai.¹⁵¹

Kādā citā lietā tiesas kolēģija konstatējusi, ka apsūdzētie saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 21.pantu ir izmantojuši savas tiesības sadarboties ar procesa virzītāju un izvēlējušies vienkāršāku procesa veidu, taču tiesa norādījusi, ka tas nav atzīstams par atbildību mīkstinošu apstākli Krimināllikuma 47.panta izpratnē. Tiesas kolēģija šo apstākli ņem vērā, lemjot jautājumu par apsūdzētajiem nosakāmo sodu.¹⁵²

Liecību sniegšana, kā aktīva sadarbošanās ar procesa virzītāju, kas turklāt ņemta vērā soda noteikšanā, tiek atzīta vairākos gan pirmās, gan apelācijas instances tiesu nolēmumos.

Piemēram, Latgales apgabaltiesa 2014.gada 8.maija spriedumā atzīstot, ka apsūdzētie apsūdzētais aktīvi sadarbojās ar procesa virzītājiem, gan sniedzot patiesas liecības, kā arī labprātīgi uzrādot nozagto mantu atrašanās vietas, neveicot nekādas darbības, lai šīs mantas slēptu vai iegūtu no tām kādu labumu, kā arī sniedzot patiesas liecības par zādzības izdarīšanu un par nozagtās mantas atrašanās vietu, atzina par nepieciešamu apsūdzētajiem samazināt soda mērus par noziedzīgajiem nodarījumiem, kā arī samazināt sodu pēc noziedzīgo nodarījumu kopības saskaņā ar Krimināllikuma 50.panta pirmo daļu un noteikt citu galīgo sodu.¹⁵³

Citā lietā tiesa, nosakot sodu apsūdzētajam, cita starpā ņēma vērā apsūdzētā tiesas sēdē pausto attieksmi pret savu rīcību un to, ka apsūdzētais veicināja pirmstiesas procesu, sniedzot patiesas liecības, līdz ar to secināja, ka nebūtu lietderīgi apsūdzētajam noteikt sodu reālas

¹⁴⁹ Latgales apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2013.gada 22.novembra spriedums lietā Nr.11110039312. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots: 15.02.2019.];

¹⁵⁰ Rīgas rajona tiesas 2014.gada 6.oktobra spriedums lietā Nr. 15890006013. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots: 14.03.2019.];

¹⁵¹ LR Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2018.gada 6.novembra lēmums lietā Nr. SKK-643/2018. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs> [aplūkots: 15.02.2019.];

¹⁵² Rīgas apgabaltiesas 2017.gada 5.maija spriedums lietā Nr. 11351013616. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots: 03.03.2019.];

¹⁵³ Latgales apgabaltiesas 2014.gada 8.maija spriedums lietā Nr. 11181183613. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots: 19.02.2019.];

brīvības atņemšanas veidā, un viņa sodīšana ir iespējama brīvības atņemšanas sodu nosakot nosacīti, piemērojot Krimināllikuma 55.panta nosacījumus.¹⁵⁴

Noziedzīga nodarījuma izmeklēšanas veicināšana, sniedzot patiesas liecības kā viens no pamatiem KL 55.panta piemērošanai ir atzīts vairākos tiesu nolēmumos.

Kā piemēram, slēdzot vienošanās protokolu par vainas atzīšanu un sodu ar apsūdzēto, izvērtējot apsūdzētā personību, viņa lomu noziedzīgā nodarījuma izdarīšanā, cita starpā ņemot vērā atbildību mīkstinošos apstākļus – savas vainas atzīšanu, izdarītā nožēlošanu un noziedzīgā nodarījuma izmeklēšanas veicināšanu, sniedzot patiesas liecības no izmeklēšanas uzsākšanas brīža, prokurore uzskatīja, ka ir radusies pārliecība, ka apsūdzētais turpmāk neizdarīs likumpārkāpumus, tāpēc ir iespējams piemērot KL 55.pantu un noteikt viņam sodu nosacīti.

Atzīstot prokurores un apsūdzētā noslēgto vienošanos par tiesisku, Krāslavas rajona tiesa ar 2013.gada 21.oktobra spriedumu ir apstiprinājusi starp prokurori un apsūdzēto noslēgto vienošanos.¹⁵⁵

Autores secina, ka liecību sniegšana vairākos tiesu nolēmumos tiek prezumēta arī kā veicināšana atklāt un izmeklēt noziedzīgo nodarījumu, kas saskaņā ar Krimināllikuma 47.panta pirmās daļas otro punktu ir atbildību mīkstinošs apstāklis un var būt par pamatu vieglāka soda noteikšanai.

Augstākā tiesa paudusi atziņu, ka aktīvā rīcība, veicinot noziedzīga nodarījuma atklāšanu un izmeklēšanu, var izpausties tādējādi, ka vainīgais sniedz pirmstiesas izmeklēšanas iestādēm patiesu informāciju, kura tām nebija zināma.¹⁵⁶

Izskatot lietu kasācijas kārtībā, Augstākā tiesa kādā lietā atzinusi, ka apstāklis, ka /pers. D/ liecības par laupīšanas izdarīšanas apstākļiem pilnībā sakrīt ar spriedumā konstatētajiem apstākļiem, nav atzīstams par atbildību mīkstinošo apstākli Krimināllikuma 47.panta pirmās daļas 2.punkta izpratnē.¹⁵⁷

Piemēram, pieņemot Cēsu rajona tiesas 2013.gada 8.oktobra spriedumu, tiesa attiecībā uz apsūdzēto /pers. A/ ņēma vērā faktu, ka /pers. A/ pirmstiesas procesa laikā aktīvi veicinājis noziedzīgā nodarījuma atklāšanu, sniedzot patiesas liecības, ko atzina arī par atbildību mīkstinošo apstākli saskaņā ar KL 47.panta pirmās daļas 2.punktu.¹⁵⁸

¹⁵⁴ Rīgas rajona tiesas 2014.gada 10.janvāra sprieduma lietā Nr. 11354033812. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots: 27.02.2019.];

¹⁵⁵ Krāslavas rajona tiesas 2013.gada 21.oktobra spriedums lietā Nr. 15830202111. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots: 02.03.2019.];

¹⁵⁶ LR Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2008.gada 18.augusta lēmumu lietā Nr. SKK-461/2008. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs> [aplūkots: 18.02.2019.];

¹⁵⁷ LR Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2017.gada 8.maija lēmums lietā Nr. SKK-232/2017. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots: 29.02.2019.];

¹⁵⁸ Cēsu rajona tiesas 2013.gada 8.oktobra spriedums lietā Nr. 11400090411. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots: 03.03.2019.];

Citā krimināllietā Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģija, izskatot krimināllietu apelācijas kārtībā, konstatējusi, ka pirmās instances tiesa spriedumā nav konkrēti norādījusi, kādus apstākļus tā ir ņēmusi vērā, izdarot secinājumu, ka /pers. F/ aktīvi ir veicinājis noziedzīga nodarījuma atklāšanu un izmeklēšanu. Apelācijas instances tiesa, konstatējot, ka /pers. F/ atklājis katra grupas dalībnieka lomu izdarītajā, sniedzot patiesu informāciju, kura nebija zināma izmeklēšanas iestādēm, šādā veidā veicinājis izmeklēšanu un apsūdzības uzturēšanu, kas ir par pamatu KL 47.panta pirmās daļas 2.punkta piemērošanai.¹⁵⁹

Turklāt tiesa nereti personas atteikšanos liecināt vērtē kā izvairīšanos no atbildības un kā savu darbību kaitīgumu apzinātu samazināšanu.¹⁶⁰

Ņemot vērā minēto, autore secina, ka personas atteikšanās sniegt liecības, neatbildēšana uz konkrētiem jautājumiem, nepatiesu liecību sniegšana, kā arī savas vainas noliegšana tiesu praksē var tikt vērtēta kā pretdarbība kriminālprocesa mērķa sasniegšanai vai kā personas negatīvs raksturojums un var tikt ņemta vērā, nosakot personai bargāku sodu. Savukārt vainas atzīšana, sadarbošanās ar procesa virzītāju, noziedzīgā nodarījuma atklāšanas un izmeklēšanas veicināšana, sniedzot patiesas liecības, tiek ņemta vērā nosakot soda veidu un mēru, kā arī atzīstot par atbildību mīkstinošu apstākli, kas ir par pamatu vieglāka soda izvēlē.

Autores ieskatā, šāda tiesu prakse nav atbalstāma, jo tiesību neliecināt izmantošana nevar pasliktināt personas stāvokli. Šāda prakse personām var radīt iespaidu, ka liecināšana un vainas atzīšana ir vienīgais veids, kā saņemt mīkstāku sodu.

Tiesu praksē vērojami gadījumi, kad, apsūdzības ieskatā, ņemot vērā, ka persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, ir atteikusies liecināt un neatzinusi savu vainu, tiesa ir vērtējusi kā apsūdzības pierādījumu, tādējādi pieļaujot KPL 19.panta pārkāpumu.¹⁶¹ Taču autore neatrada nevienu prakses gadījumu, kad tiesa atteikšanos liecināt būtu vērtējusi kā apsūdzības pierādījumu personas vainīgumam.

Personas atteikšanās liecināt tiesu praksē kļūdaini tiek ņemta vērā liecību ticamības izvērtēšanā un liecību patiesuma pakāpes novērtēšanā.

¹⁵⁹ Rīgas apgabaltiesas 2017.gada 8.maija spriedums lietā Nr. Lietas Nr.12507002713. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots: 10.03.2019.];

¹⁶⁰ Rēzeknes tiesas 2017.gada 26.septembra spriedums lietā Nr. Nr.11823005616. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots: 14.03.2019.]; Kuldīgas rajona tiesas 2018.gada 18.janvāra sprieduma lietā Nr. K19-0002-18/1 [nepublicēts];

¹⁶¹ Piemēram, krimināllietā Nr. 11151002215 aizstāvis norādījis, ka tiesa, ņemot vērā, ka persona nesniedza liecības un neatzina savu vainu, atzina, ka persona ir vainīga noziedzīga nodarījuma izdarīšanā. Kasācijas instances tiesa norādījusi, ka pirmās instances tiesa, vērtējot apstākli, ka apsūdzētais ir iebildis par to, ka prokurore nav ļāvusi liecināt, norādījusi, ka apsūdzētais procesa laikā pats atteicies liecināt. Kasācijas instances tiesas ieskatā, tiesa faktu, ka apsūdzētais izmantojis savas tiesības neliecināt, nav vērtējusi kā apsūdzības pierādījumu. (Sk. LR Augstākās tiesas 2018.gada 19.jūnija lēmums lietā Nr. SKK-197/2018. Pieejams: [Pieejams: https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi](https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi) [aplūkots: 16.02.2019.]);

Rīgas apgabaltiesa 2017.gada 5.oktobra spriedumā, izvērtējot apsūdzētā sniegto liecību ticamību, norādījusi: „Visā pirmstiesas izmeklēšanas laikā apsūdzētais /pers.A./ nav uzskatījis par vajadzīgu paziņot procesa virzītājam to, ka kādi notikumi viņa ieskatā ir risinājušies /datums/ pie veikala „Supernetto”, kur ap plkst.22:00 tika veikts speciālais izmeklēšanas eksperiments, nav apstiprinājis vai noliedzis tikšanās faktu ar speciālās izmeklēšanas eksperimenta iesaistīto /pers.B./. Tiesa uzskata, ka, aplūkojot visus kriminālprocesā iegūtos pierādījumus to kopumā un savstarpējā sakarībā, šāda apsūdzētā rīcība nevar neietekmēt viņa sniegto liecību patiesuma pakāpes novērtējumu, līdz ar ko iztiesāšanas laikā sniegto liecību ticamība ievērojami mazinās.”¹⁶²

Kasācijas instances tiesa, izskatot apsūdzētā aizstāvja kasācijas sūdzību un virsprokurora kasācijas protestu, atzinusi, ka šāds apelācijas instances tiesas atzinums ir apsūdzētā tiesību uz taisnīgu tiesu pārkāpums. Konkrētajā gadījumā tiesa, vērtējot tiesā sniegto liecību ticamību, ņēmusi vērā apstākli, ka apsūdzētais /pers.A./ pirmstiesas kriminālprocesā atteicies liecināt. Kasācijas instances tiesa pievienojusies aizstāvja kasācijas sūdzībā norādītajam, ka apstāklis, ka /pers.A./ visu pirmstiesas laiku ir atteicies liecināt, nevar tikt izmantots personas vainīguma pierādīšanā, liecību ticamības izvērtēšanā un liecību patiesuma pakāpes novērtēšanā. Kasācijas instances tiesa atzina, ka konkrētajā gadījumā tiesa nav tieši par /pers.A./ vainīguma pierādījumu atzinusi faktu, ka pirmstiesas kriminālprocesā viņš atteicies sniegt liecības, tomēr, Augstākās tiesas ieskatā, apelācijas instances tiesa ir izmantojusi šo faktu, vērtējot viņa liecību ticamību apelācijas instances tiesā, un tas atzīstams par tiesību uz taisnīgu tiesu pārkāpumu.¹⁶³

Pētot tiesu praksi saistībā ar atteikšanos liecināt vai vainas neatzīšanu kā sodu ietekmējošu faktoru, autore nonāca pie secinājuma, ka tiesas, nolasot apsūdzētās personas pirmstiesas procesā sniegtās liecības, ja apsūdzētais tiesas sēdē ir atteicies liecināt, nekoncekventi piemēro KPL normas.

Saskaņā ar KPL 501.panta 6.punktu jebkuras personas konkrētajā kriminālprocesā agrāk sniegtu liecību var nolasīt vai atskaņot tiesā, ja liecību ir sniegusi persona, kurai bija tiesības neliecināt.

KPL 503.panta ceturtā daļa nosaka, ka, ja apsūdzētais izmanto savas tiesības neliecināt, bet iepriekš ir liecinājis kā persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, krimināllietā esošās liecības var pārbaudīt, tās nolasot.

¹⁶² Rīgas apgabaltiesas 2017.gada 5.oktobra spriedums lietā Nr. 11089054712 [nepublicēts];

¹⁶³ LR Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2018.gada 24.aprīļa lēmums lietā Nr. SKK-69/2018. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs> [aplūkots: 03.03.2019.].

Pēc autores domām, abas iepriekš citētās KPL normas paredz vienu un to pašu pamatu apsūdzētās personas liecību nolasīšanai tiesas sēdē, ja apsūdzētais tiesas sēdē izmanto savas tiesības neliecināt.

KPL 501.panta 6.punkta tvērumā „persona, kurai bija tiesības neliecināt” ietilpst apsūdzētais, kurš iepriekš ir „liecinājis kā persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību”. Šī situācija, kad pēc būtības apsūdzētā liecības ir iespējams nolasīt, pamatojoties uz diviem KPL pantiem, rada nepamatotu nekoncekvenci tiesību normu piemērošanā.¹⁶⁴

Lai novērstu šādu situāciju, autore piedāvā no KPL izslēgt KPL 503.panta 4.daļu, jo šīs normas regulējums pilnībā iekļaujas KPL 501.panta 6.punkta tvērumā.

Turklāt, autores ieskatā, dziļākas izpētes vērts varētu būt jautājums, vai apsūdzētajam, kurš liecinājis pirmstiesas procesā un grib izmantot tiesības klusēt, ir tiesības nepārbaudīt šīs liecības iztiesāšanas procesā tiesā, kā tas noteikt iepriekš minētajā KPL 501.panta 6.punktā, jeb, citiem vārdiem sakot, atteikties no savām iepriekš sniegtajām liecībām.

Kā šajā darba apakšnodalā noskaidrots, no tiesu nolēmumiem krimināllietās secināms, ka bieži vien apsūdzēto liecības tiek novērtētas kā meli aizstāvības nolūkā. Tādā gadījumā rodas jautājums, ja krimināllietā ir pietiekams pierādījumu apjoms juridiski nozīmīgu apstākļu konstatēšanai, apsūdzētā vainīguma konstatēšanai, un tiesa apsūdzētā liecības, visticamāk, atzīs kā melīgu apsūdzētā aizstāvības pozīciju, vai tādā gadījumā ir nepieciešams lasīt viņa pirmstiesas procesā sniegtās liecības. Turklāt, ja persona atsakās liecināt, vai KPL 503.panta 4.daļā noteiktais, proti, ka gadījumā, ja apsūdzētais izmanto savas tiesības neliecināt, bet iepriekš ir liecinājis kā persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, krimināllietā esošās liecības var pārbaudīt tās nolasot, nepārkāpj apsūdzētā tiesības klusēt.

Tomēr, ievērojot šā darba ierobežoto apjomu, autore šo jautājumu atstāj atklātu.

4.2 Atteikšanās liecināt ierobežošana

Tiesības neliecināt var tikt ierobežotas.

¹⁶⁴ Piemēram, Krimināllietā Nr.11370000517 (Zemgales rajona tiesas 2018.gada 16.oktobra spriedums. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots: 11.02.2019.]) apsūdzētā pirmstiesas procesā sniegtās liecības nolasītas, pamatojoties uz KPL 503.panta ceturto daļu, bet, pastāvot analogiem apstākļiem, krimināllietā Nr. 11091136713 (Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas 2018.gada 2.maija spriedums. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots: 27.02.2019.]) apsūdzētā pirmstiesas procesā sniegtās liecības nolasītas saskaņā ar KPL 501.panta 6.punktu;

Kriminālprocesu veicošās amatpersonas varētu prasīt tādu informāciju, kas vajadzīga kriminālprocesa netraucētas norises nodrošināšanai, un nav saistīta ar lietas izmeklēšanu pēc būtības.¹⁶⁵

Direktīvas 2016/343 26.punktā noteikts, ka „tiesības klusēt” nebūtu jāattiecinā uz jautājumiem par aizdomās turētā vai apsūdzētā identifikāciju. Arī ECT ir atzinusi, ka tiesības sevi neapsūdzēt nav attiecināmas uz personas identificējošas informācijas atklāšanu. Turklāt, ja šī informācija netiek atklāta, var piemērot procesuālus piespiedu līdzekļus.¹⁶⁶

No minētā izriet, ka savas identitātes atklāšana nav pretrunā ar tiesībām neliecināt un attiecas uz visām procesā iesaistītajām personām, kurām ir tiesības neliecināt pilnā vai ierobežotā apjomā.

Aplūkojot Latvijas normatīvo regulējumu, secināms, ka KPL 64.panta pirmajā daļā ir noteikts aizturētā pienākums sniegt patiesas identificējošas ziņas par sevi. No KPL 147.pantā reglamentētās pratināšanas kārtības redzams, ka pratināšana sākas ar pratināmās personas identitātes noskaidrošanu. No minētā panta trešās daļas izriet, ka liecības sastāvdaļa ir pratināmās personas dati - vārds, uzvārds un personas kods.

Noziedzīgu nodarījumu atklāšanas un izmeklēšanas laikā nereti rodas situācijas, kad persona atsakās sniegt sevi identificējošus datus vai izmanto svešu identitāti.

Kā piemēram, 2017.gada 25.maijā Rīgas rajona prokuratūras prokurors tiesai nodevis krimināllietu personas apsūdzībā pēc Krimināllikuma 253.panta pirmās daļas, Krimināllikuma 180. panta pirmās daļas un Krimināllikuma 281.panta otrās daļas.¹⁶⁷

Persona, būdama aizturēta tūlīt pēc zādzības izdarīšanas, uz veikala apsarga lūgumu nosaukt savus personas datus un uzrādīt personu apliecinošu dokumentu, nolūkā izvairīties no kriminālatbildības, uzrādīja veikala darbiniekam motorollera vadītāja apliecību, kas izdota uz citas personas vārda.

Pēc policijas darbinieku ierašanās apsūdzētais, turpinot realizēt savu noziedzīgo nodomu, izvairīties no kriminālatbildības par paša iepriekš izdarītu noziedzīgu nodarījumu, nepaziņoja procesa virzītājam savus īstos personas datus, bet pirmstiesas kriminālprocesā liecināja citas personas vārdā.

¹⁶⁵ Berezins A., Kriminālprocesuālā pamattiesība klusēt: saturs un problemātika. Jurista Vārds, 2017, nr. 52. Pieejams: <https://www.juristavards.lv/doc/271910-kriminalprocesuala-pamattiesiba-kluset-saturs-un-problematika/> [aplūkots 07.03.2019.];

¹⁶⁶ ECT 25.09.2003 spriedums lietā Vasileva pret Dāniju, (iesnieguma Nr. 52792/99). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-61309> [aplūkots: 07.03.2019.];

¹⁶⁷ Latvijas Republikas prokuratūra. Aktualitātes. Prokuratūra tiesai nodevusi krimināllietu pret vīrieti, kurš, būdams aizturēts pēc zādzības izdarīšanas, slēpa savu patieso identitāti, uzdodoties par citu personu. Pieejams: <http://www.prokuratūra.gov.lv/lv/jaunumi/2017/aktualitates/prokuratura-tiesai-nodevusi-kriminallietu-pret-virieti-kurs-budams-aizturets-pec-zadzibas-izdarisanas-slepa-savu-patieso-identitati-uzdodoties-par-citu-personu-1534> [aplūkots 08.03.2019];

Saskaņā ar KL 281.panta otro daļu par savas personas identitātes slēpšanu, ja tā izdarīta nolūkā izvairīties no kriminālatbildības, ir paredzēta kriminālatbildība.

No minētā autore secina, ka atklāt amatpersonai savu identitāti ir nevis personas tiesības, izvēloties liecināt, bet gan likumā paredzēts pienākums, par ko ir paredzēta kriminālatbildība saskaņā ar KL 281.pantu. Turklāt personas identificējoša informācija ir būtiska liecību sastāvdaļa, bez kuras liecība neiegūst pierādījuma nozīmi. Savas identitātes atklāšana nav pretrunā personas tiesībām neliecināt.

Turklāt jānorāda, ka saskaņā ar KPL 60.¹ panta pirmo daļu personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, ir pienākums pēc procesa virzītāja pieprasījuma nekavējoties rakstveidā paziņot savu sūtījumu saņemšanas pasta vai elektronisko adresi.

Autores ieskatā, pienākums paziņot sūtījumu saņemšanas adresi nav pretrunā personas tiesībām neliecināt, jo tas, līdzīgi kā pienākums atklāt savu identitāti, ir primāri nepieciešams kriminālprocesa mērķa sasniegšanai un netraucētai norisei.

Tiesības neliecināt var ierobežot, pierādīšanas pienākumu pārnesot uz personu, kurai ir tiesības uz aizstāvību.¹⁶⁸

Pierādīšanas nastas pārņemšana jeb pierādīšanas pienākuma uzlikšana pretējai pusei ir procesuāls līdzeklis, kas nozīmē to, ka tad, ja persona apšaubā (nepiekrīt) ar likumu prezumētu faktu (piemēram – pieņēmumu, ka īpašums iegūts nelikumīgi), tai jānorāda šaubu pamats vai jāpierāda pretējais.¹⁶⁹ Arī ECTK neaizliedz apsūdzētajam nelabvēlīgu fakta vai likuma prezumpciju, kuru apsūdzētais var atspēkot.¹⁷⁰

No KPL 125.panta fakta legālās prezumpcijas izriet, ka ir fakti, kas uzskatāmi par pierādītiem bez papildu procesuālo darbību veikšanas. Tomēr fakta legālās prezumpcijas nav absolūtas un to pierādīšana nedrīkst būt apgrūtināša, pierādījumiem jābūt viegli pieejamiem un jāizvērtē šī pienākuma samērīgums ar sabiedrisko apdraudējumu.¹⁷¹

Arī Augstākā tiesa ir atzinusi, ka KPL 125.pantā paredzētā fakta legālā prezumpcija nav absolūta, proti, šie fakti tiek pieņemti par patiesiem, ja vien procesa noteiktā kārtībā netiek pierādīts pretējais, tās apšaubīšanas kritēriji ir saprātīgu šaubu radīšana par minētajā pantā uzskaitītajiem apstākļiem, ievērojot samērīgumu fakta legālās prezumpcijas apjomā un saglabājot efektīvas aizstāvības tiesības un nevainīguma prezumpciju.¹⁷²

¹⁶⁸ Nesterova I., Tiesību neliecināt problēmjautājumi, Tiesību interpretācija un tiesību jaunrade – kā rast pareizo līdzsvaru. Latvijas Universitātes 71.zinātniskās konferences rakstu krājums, 150.lpp.;

¹⁶⁹ Āboltiņa, S., Legālā prezumpcija: tiesiskums un lietderība. Jurista Vārds, Nr. 9, 2006;

¹⁷⁰ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R.Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2012, 146. lpp.;

¹⁷¹ ECT 07.10.1988. spriedums lietā Salabiaku pret Franciju, (iesnieguma Nr.10519/83). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57570> [aplūkots: 11.03.2019.];

¹⁷² LR Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2017.gada 14.decembra lēmums lietā Nr. SKK-558/2017. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots: 29.02.2019.];

Tiesību literatūrā atzīts, ka saprātīgu šaubu radīšana nozīmē, ka personai ir jāatsakās no savām „tiesībām neliecināt” un ir jāsāk runāt par visu to, kas ir iespējams, lai 1) pierādītu pretējo, 2) ticami izskaidrotu pretējo, 3) pamatotu pretējo, 4) norādītu uz pierādījumiem par pretējo.¹⁷³

Autore secina, ka fakta legālās prezumpcijas uzliek personai pienākumu sadarboties ar valsti, lai pierādītu savu nevainīgumu nodarījumā, kuru uztur apsūdzība. Minētais pēc būtības pārkāpj nevainīguma prezumpcijas darbību un maina tās saturu.

Tomēr ECT lietā Salabiaku pret Franciju ir norādījusi, ka ir pieļaujams paredzēt fakta legālo prezumpciju, taču ievērojot zināmus piesardzības noteikumus. Ja nacionālie normatīvie akti neparedzētu tiesai spēju vērtēt pierādījumus fakta legālās prezumpcijas piemērošanas gadījumos, tas grautu nevainīguma prezumpcijas saturu.¹⁷⁴

Savukārt Eiropas Savienības Tiesa ir norādījusi, ka ECTK 6.panta 2.punkts nerada šķēršļus fakta legālās prezumpcijas piemērošanai, bet krimināltiesību jomā minētā konvencija uzliek valstīm pienākumu nepārkāpt šajā sakarā noteiktu sliekšni. Nevainīguma prezumpcijas princips, kas ir noteikts minētās konvencijas 6.panta 2.punktā, nav vienaldzīgs pret fakta vai likumu prezumpciju, kura ir sastopama krimināltiesībās. Tas liek dalībvalstīm to iekļaut saprātīgās robežās, ņemot vērā izskatāmās lietas nopietnību un saglabājot tiesības uz aizstāvību.¹⁷⁵

Autores ieskatā, fakta legālo prezumpciju saprātīgās robežās var piemērot un tiesa var uzlikt par pienākumu personai piedalīties pierādījumu vākšanā tika gadījumā, ja tādā veidā personai netiek liegtas tiesības sevi aizstāvēt.

Minētais nav pretrunā arī Direktīvas 2016/343 22.preambulas apsvērumā norādītajam, proti, „nevainīguma prezumpcija un no tās izrietošās prasības par pierādīšanas pienākumu nav pārkāptas, ja tiek izmantotas fakta vai legālās prezumpcijas. Tomēr šādi pieņēmumi saprātīgi jāierobežo, ņemot vērā to, cik svarīgs ir attiecīgais jautājums un cik svarīgi ir saglabāt tiesības uz aizstāvību [...] Pieņēmumiem būtu jābūt atspēkojamiem un jebkurā gadījumā tie var tikt izmantoti tikai tad, ja ievērotas tiesības uz aizstāvību”.¹⁷⁶

Kā vēl viens atteikšanās liecināt ierobežojums ir aizdomās turētās un apsūdzētās personas pienākums norādīt uz alibi un apstākļiem, kas izslēdz kriminālatbildību. Minētais izriet no KPL

¹⁷³ Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K., Pārmaiņu laiks kriminālprocesā IV. Pierādīšana un izmeklēšanas darbības. Jurista vārds, 2006, nr. 23.;

¹⁷⁴ ECT 07.10.1988. spriedums lietā Salabiaku pret Franciju, (iesnieguma Nr.10519/83). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57570> [aplūkots: 11.03.2019.];

¹⁷⁵ Eiropas Savienības tiesas 2009. gada 23. decembra spriedums lietā C-45/08. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A62008CA0045> [aplūkots: 11.03.2019.];

¹⁷⁶ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva (ES) 2016/343 par to, lai nostiprinātu konkrētus nevainīguma prezumpcijas aspektus un tiesības piedalīties klātienē lietas izskatīšanā tiesā kriminālprocesā. Pieņemta 09.03.2016. [08.03.2019. red.];

126.panta ceturtais daļas pirmā teikuma, KPL 67.panta pirmās daļas 6.punkta un 70.panta pirmās daļas.

Tiesību zinātnē ir pausti dažādi viedokļi attiecībā uz to, vai aizdomās turētās vai apsūdzētās personas pienākums norādīt uz alibi atbilst nevainīguma prezumpcijas principam.

A.Berezins norādījis, ka pienākums norādīt uz alibi un vēl vairāk uz Krimināllikumā paredzētu apstākli, kas izslēdz kriminālatbildību [...] pilnībā iznīcina koncepciju par tiesībām klusēt, jo uzliek par pienākumu izteikties, faktiski uzspiež norādīt uz apstākļiem, kas pierāda personas nevainīgumu.¹⁷⁷ Turklāt alibi un kriminālatbildību izslēdzošie apstākļi tiešā veidā attiecas uz personas nevainīgumu. Tātad personai šobrīd ir pienākums norādīt uz savu nevainīgumu.¹⁷⁸

Savukārt prof. K.Strada – Rozenberga norādījusi, ka KPL 126.panta trešajā un ceturtajā daļā redzamās nostādnes neliecina par to, ka uz attiecīgo personu būtu pārņemts viss t.s. vispārīgais pierādīšanas pienākums, bet gan norāda uz to, ka šīm personām ir uzlikts pienākums ierosināt attiecīgā jautājums izskatīšanu kriminālprocesā. Tādējādi personām ir jāpaziņo tāds fakts un jānorāda un pierādījumu avotiem vai ticamu skaidrojumu, bet ne pilnībā tas jāpierāda.¹⁷⁹

Autore pievienojas iepriekš norādītajam viedoklim un secina, ka gan no KPL 126.panta ceturtais daļas, 67.panta pirmās daļas 6.punkta gramatiskās interpretācijas, gan pēc mērķa izriet, ka personai nav pilnībā pārlikts pierādīšanas pienākums, jo uz alibi un kriminālatbildību izslēdzošiem apstākļiem personai ir jānorāda. Turklāt norādīšana uz alibi ir kā personas nevainīguma garants, kas jebkurā gadījumā ir personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, interesēs.

Saskaņā ar KPL 126.panta 3.¹ daļu, ja kriminālprocesā iesaistītā persona apgalvo, ka manta nav uzskatāma par noziedzīgi iegūtu, pienākums pierādīt attiecīgās mantas izcelsmes likumību ir šai personai.

Pēc spēkā esošā KPL regulējuma izriet, ka procesa virzītājam ir pienākums pierādīt, ka mantai, visticamāk, ir noziedzīga izcelsme, nevis likumīga, un tikai tad personai, apgalvojot pretējo, ir pienākums pierādīt mantas likumīgo izcelsmi.

Autores ieskatā, personu nedrīkstētu atzīt par vainīgu noziedzīgā nodarījumā tikai tāpēc, ka tā nav spējusi pierādīt mantas likumīgo izcelsmi. Tas, ka persona nevar pierādīt mantas likumīgo izcelsmi, pats par sevi vēl nepierāda tās vainīgumu noziedzīgā nodarījumā. Ir

¹⁷⁷ Berezins A., Kriminālprocesuālā pamattiesība klusēt: saturs un problemātika. Jurista Vārds, 2017, nr. 52. Pieejams: <https://www.juristavards.lv/doc/271910-kriminalprocesuala-pamattiesiba-kluset-saturs-un-problematika/> [aplūkots 08.03.2019.];

¹⁷⁸ Turpat;

¹⁷⁹ Strada – Rozenberga K., Pierādīšana kriminālprocesā – aktualitātes Latvijas likumā, teorijā un praksē. Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti 2005-2010, 388.lpp.;

iespējamas situācijas, kad persona vienkārši nespēj atrast dokumentus, kas pamato mantas likumīgo izcelsmi. Persona nevar izmantot tādas pierādījumu vākšanas metodes, kādas ir tiesību aizsardzības iestādēm.

Autores prāt, pienākuma uzlikšana personai, kura ir tiesības uz aizstāvību, pierādīt mantas izcelsmi ir pretrunā nevainīguma prezumpcijai, no kuras izriet, ka personai nav jāpierāda savs nevainīgums. Pat ja kriminālprocesa ietvaros pastāvētu šaubas par mantas likumīgo izcelsmi vai sniegto pierādījumu ticamību, tās tomēr būtu jāvērtē par labu apsūdzētajam vai tiesājamam.

Pēc autores domām pastāv pamats izvērtēt KPL 126.panta 3.¹ daļā ietvertā jēdziena „pierādīt” maiņu uz jēdzienu „norādīt” attiecīgās mantas izcelsmes likumību. Cita starpā paredzot iespēju arī norādīt uz attiecīgiem pierādījumiem patiesuma pamatošanai.

Darbības „paziņošana” un „norādīšana uz pierādījumiem” nav pielīdzināmas „pierādīšanai”, kas saskaņā ar KPL 123.pantu ir „kriminālprocesā iesaistītās personas darbība, kas izpaužas kā pierādīšanas priekšmetā ietilpstošo faktu esamības vai neesamības pamatošana, izmantojot pierādījumus”. Pienākums, kurš saskaņā ar KPL 126.panta trešo un ceturto daļu var tikt attiecināts arī uz apsūdzēto, nav skatāms kā pierādīšanas pienākums KPL 123.panta izpratnē, bet gan drīzāk kā „jautājuma izskatīšanas ierosināšanas pienākums”. Līdz ar to tas nenonāk pretrunā KPL 19.panta 2.daļas prasībām un KPL 126.panta 2.daļā nostiprinātajai vispārīgajai nostājai attiecībā uz pierādīšanas pienākumu un atbilst arī Direktīvas prasībām.¹⁸⁰

Pierādīšanas pienākums var tikt pārnests uz personu arī citos gadījumos, kad tā norāda, ka noziedzīgu nodarījumu ir izdarījusi nepieskaitāmības stāvoklī vai atbildību mīkstinošos apstākļos. Autores ieskatā, šis pienākums neliek personai piedalīties savas vainas pierādīšanā un nepārkāpj personas tiesības neliecināt un nesniegt sevi inkriminējošu informāciju.

Papildus jānorāda, ka ECT ir ierobežojusi tiesību sevi neapsūdzēt piemērošanu, neattiecinot tās uz gadījumiem, kad valsts pārvaldes iestādes, kurām ir izzināšanas raksturs, pieprasa informāciju citiem mērķiem, nevis lai uzsāktu kriminālprocesu pret personu.¹⁸¹

Piemēram, lietā Saunders pret Apvienoto Karalisti valsts iestādes, kurām būtībā ir izzināšanas raksturs, un kuru mērķis ir noskaidrot un reģistrēt faktus, kurus turpmāk var izmantot citas kompetentās iestādes, piemēram, prokuratūra, valsts pārvaldes, disciplinārās vai pat likumdošanas iestādes, var pieprasīt personām sniegt dažāda vieda informāciju.¹⁸²

¹⁸⁰ Strada-Rozenberga K. Nevainīguma prezumpcija – ES minimālie standarti un Latvijas kriminālprocess. Grām.: Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 6.starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Konstitucionālās vērtības mūsdienu tiesiskajā telpā I. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 200.lpp.;

¹⁸¹ Nesterova I., Tiesības sevi neapsūdzēt kriminālprocesā. Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte. Promocijas darbs. Rīga, 2013, 57.lpp. Pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/5200> [aplūkots: 15.03.2019.];

¹⁸² ECT 17.12.1996 sprieduma lietā Saunders pret Apvienoto Karalisti, (iesnieguma Nr. 19187/91). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58009> [aplūkots: 15.03.2019.];

Tomēr šādā gadījumā ECTK 6.pantā minētās tiesības paredz aizliegumu iegūto informāciju izmantot pret personu nākotnē, ja pret personu tiktu uzsākts kriminālprocess, neatkarīgi no tā, vai iegūtā informācija būtu tieši saistīta ar inkriminētā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanu.

Kā jau minēts, nevainīguma prezumpcija, tajā skaitā tiesības neliecināt, ir viens no cilvēktiesību jomā nostiprinātajiem pamatprincipiem.

KPL 12.panta otrā daļa paredz, ka cilvēktiesības var ierobežot tikai tajos gadījumos, kad to prasa sabiedrības drošības apsvērumi, un tikai šajā likumā noteiktajā kārtībā atbilstoši noziedzīgā nodarījuma raksturam un bīstamībai.

Taču lietā Saunders pret Apvienoto Karalisti ECT ir norādījusi uz aizliegumu atsaukties uz sabiedrības interesēm: „Tiesības sevi neapsūdzēt attiecas uz kriminālprocesu par visa veida noziedzīgiem nodarījumiem bez atšķirības no visvienkāršākā līdz vissarežģītākajam. Nevar atsaukties uz sabiedrības interesēm, lai attaisnotu atbilžu, kas iegūtas piespiešanas veidā ārpus tiesas izmeklēšanā, izmantošanu tiesas procesā. Turklāt apstāklis, ka iesniedzējs sniedza liecības, pirms viņam tika uzrādīta apsūdzība, nenovērš tiesību pārkāpumu, kuru rada to vēlāka izmantošana šajā kriminālprocesā.”¹⁸³

Līdzīgu viedokli ECT ir sniegusi lietā Hennijs un McGinness pret Īriju.¹⁸⁴

Saskaņā ar toreiz spēkā esošo Īrijas likumu, kad persona tika turēta apcietinājumā, policija varēja pieprasīt visu viņa rīcībā esošo informāciju par jebkāda nodarījuma izdarīšanu. Likums arī paredzēja, ka, ja aizdomās turētās vai apsūdzētās personas atteicās sadarboties, tās varēja tikt atzītas par vainīgām noziedzīgā nodarījumā un uz noteiktu laiku turētas apcietinājumā. Kad pieteikuma iesniedzēji tika apcietināti, viņi tika informēti par viņu tiesībām klusēt un neapsūdzēt sevi. Tomēr, kad viņi izvēlējās izmantot šīs tiesības, policija informēja tos par to, ka saskaņā ar minēto likumu viņiem tiek piemērots sešu mēnešu cietumsods. Abi pieteikuma iesniedzēji turpināja klusēt. Pēc tam viņi tika apsūdzēti par pārkāpumu saistībā ar dalību nelikumīgā organizācijā. Pieteikuma iesniedzēji tika attaisnoti par dalību nelikumīgā organizācijā, bet katrs tika notiesāts par to, ka viņi nav snieguši liecības saskaņā ar minēto Īrijas likumu.

ECT konstatēja, ka „piespiedu pakāpe”, kas prasītājiem tika uzlikta, piemērojot attiecīgo Īrijas likumu, lai piespiestu viņus sniegt informāciju par apsūdzībām pret viņiem saskaņā ar šo likumu, ir iznīcinājusi pašneapsūdzēšanas un tiesību klusēt būtību. Valdība apgalvoja, ka

¹⁸³ ECT 17.12.1996 sprieduma lietā Saunders pret Apvienoto Karalisti, (iesnieguma Nr. 19187/91). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58009> [aplūkots; 15.03.2019.];

¹⁸⁴ ECT 21.12.2000. spriedums lietā Hennijs un McGinness pret Īriju, (iesnieguma Nr. 34720/97). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59097> [aplūkots 17.04.2019.];

likums bija samērīgs risinājums pastāvošajam terorisma un drošības apdraudējumam, ņemot vērā vajadzību nodrošināt pareizu tiesvedību un sabiedriskās kārtības un miera uzturēšanu. Tomēr ECT uzskatīja, ka vispārīgās taisnīguma prasības, kas ietvertas ECTK 6.pantā, tostarp tiesības neapsūdzēt sevi, piemēro kriminālprocesam attiecībā uz visiem noziedzīgu nodarījumu veidiem, nenoskaidrojot no vienkāršākajiem līdz sarežģītākajiem. ECT konstatēja, ka drošības un sabiedriskās kārtības apsvērumi nevar attaisnot noteikumu, ar kuru tiek pārkāptas apsūdzēto tiesības klusēt un sevi neapsūdzēt, kas garantētas ECTK 6.panta 1.punktā. Līdz ar to ECT secināja, ka tika pārkāptas prasītāju tiesības klusēt un viņu tiesības neapsūdzēt sevi, ko garantē ECTK 6.panta 1.punkts, un tiesības tikt uzskatītām par nevainīgām saskaņā ar ECTK 6.panta 2.punktu.

Autores ieskatā, sabiedrības un indivīdu intereses ir jālīdzsvaro tā, lai sabiedrības intereses izmeklēšanā un attiecīgā nozieguma sodīšanā nepārkāptu personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, tiesības. Tā kā tiesības uz taisnīgu tiesu ir vienas no demokrātiskas sabiedrības pamatinteresēm, sabiedrības interesēs būtu tās respektēt.

KOPSAVILKUMS

Pētījuma rezultātā autore izvirza aizstāvēšanai šādas tēzes:

1. Tiesības neliecināt izriet no vispārīgi atzītām cilvēktiesībām un ietilpst nevainīguma prezumpcijas, tiesību uz aizstāvību, tiesību uz informāciju un uz taisnīgu tiesu tvērumā, kam ir gan procesuāla rakstura daba, gan kalpo kā tiesiskuma nodrošināšanas garants kriminālprocesā;
2. Termins „tiesības neliecināt” nav analogs terminam „tiesības klusēt”, jo „tiesības neliecināt” attiecas uz lielāku personu loku, taču „tiesības klusēt” bauda tikai personas, kurām ir tiesības uz aizstāvību;
3. Atbalstot mērķi dalībvalstīs izveidot vienotu izpratni par konkrētiem krimināltiesību institūtiem, tajā skaitā vienotu terminoloģiju, KPL 60.² panta pirmās daļas 8.punktā būtu izslēdzami vārdi „atteikties liecināt”, paredzot personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, tiesības klusēt un sniegt liecību;
4. KPL 150.panta pirmās daļas 4.punktā būtu nepieciešams izslēgt terminu „tiesības neliecināt”, aizstājot to ar terminu „tiesības klusēt”;
5. Vērtējot KPL lietoto terminoloģiju un ņemot vērā, ka personas tiesības neliecināt ir piepildītas ar neviennozīmīgu saturu, autore izvirza priekšlikumu likumdevējam izvēlēties plašāko personai noteikto tiesību jēdzienu „Tiesības sevi neapsūdzēt”, kas aptver gan tiesības klusēt, gan nesniegt pašapsūdzošus pierādījumus, atstājot telpu minēto tiesību piepildīšanai ar saturu tiesību normu interpretācijas ceļā, veidojot judikatūru;
6. Pierādījumi, kas ir iegūti, neinformējot personu par viņas tiesībām klusēt, tajā skaitā liecības, nav izmantojamas pierādīšanā;
7. KPL regulējums attiecībā uz nepilngadīgā apsūdzētā tiesībām neliecināt nav pietiekami skaidrs, lai sasniegtu tā izvirzīto mērķi – pilnvērtīgi aizsargāt nepilngadīgās personas tiesības un intereses. Autore piedāvā veikt KPL 151.panta grozījumus, papildinot pantu ar 3.¹ daļu šādā redakcijā: „Nepilngadīgajam, kuram ir tiesības uz aizstāvību, pirms katras pratināšanas izskaidro tiesības klusēt vai sniegt liecību”, par ko nepilngadīgajai personai jāparakstās nopratināšanas protokolā pirms pratināšanas uzsākšanas;
8. KPL attiecībā uz juridiskas personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, tiesībām neliecināt nav konsekventa regulējuma. Autore piedāvā veikt saturiskus un redakcionālus grozījumus KPL 151.panta pirmajā daļā, papildinot to ar otro teikumu un pantu izteikt šādā redakcijā: „(1) Pirms pratināšanas lieciniekam, cietušajam, šajā likumā paredzētajam pārstāvim un kriminālprocesā aizskartajam mantas īpašniekam vai

- likumīgajam valdītājam izskaidro viņa tiesības un pienākumus un brīdina par atbildību par atteikšanos liecināt vai apzināti nepatiesas liecības došanu. Juridiskas personas pārstāvim, kuram ir tiesības uz aizstāvību, izskaidro viņa tiesības sniegt liecības vai klusēt.”;
9. KPL nav regulētas personas, pret kuru notiek process medicīniska rakstura piespiedu līdzekļa noteikšanai, pārstāvja tiesības liecināt pārstāvamās personas vietā. Autore piedāvā KPL 92.pantu papildināt ar 1.¹ daļu sekojošā redakcijā: „(1.¹) Ja pārstāvim kriminālprocesā par medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu noteikšanu ir paredzētas šā likuma 75.panta trešajā daļā paredzētās tiesības, pārstāvim nav tiesības klusēt, bet ir jāliecina par procesa specifikai zināmiem faktiem, kas neskar inkriminēto noziedzīgo nodarījumu.”;
 10. Tiesības neliecināt tiesību sevi neapsūdzēt tvērumā, pirmkārt, ir saistītas ar apsūdzētās personas vēlēšanos klusēt un pieņemumu, ka apsūdzība krimināllietā cenšas pierādīt apsūdzētās personas vainu, neizmantojot pierādījumus, kas iegūti ar piespiešanas metodēm pret apsūdzētā gribu. Tādēļ, lai noteiktu, vai tiek ievērotas personas tiesības klusēt un sevi neapsūdzēt, jāizvērtē ECT noteikti kritēriji;
 11. Liecību nesniegšana var tikt vērtēta kā līdzatbildība morālā kaitējuma pamatam;
 12. Personas atteikšanās sniegt liecības, neatbildēšana uz konkrētiem jautājumiem, nepatiesu liecību sniegšana, kā arī savas vainas noliegšana tiesu praksē var tikt vērtēta kā pretdarbība kriminālprocesa mērķa sasniegšanai vai kā personas negatīvs raksturojums, un var tikt ņemta vērā, nosakot personai bargāku sodu;
 13. Vainas atzīšana, sadarbošanās ar procesa virzītāju, noziedzīgā nodarījuma atklāšanas un izmeklēšanas veicināšana, sniedzot patiesas liecības, tiek ņemta vērā, nosakot soda veidu un mēru, kā arī, atzīstot par atbildību mīkstināšu apstākli, var būt par pamatu vieglāka soda izvēlē. Šāda tiesu prakse nav atbalstāma, jo tiesību neliecināt izmantošana nevar pasliktināt personas stāvokli;
 14. Tiesas, nolasot apsūdzētās personas pirmstiesas procesā sniegtās liecības, ja apsūdzētais tiesas sēdē ir atteicies liecināt, nekonekventi piemēro KPL normas. Autore piedāvā no KPL izslēgt KPL 503.panta 4.daļu, jo šīs normas regulējums pilnībā iekļaujas KPL 501.panta 6.punkta tvērumā;
 15. Atklāt amatpersonai savu identitāti ir nevis personas tiesības, izvēloties liecināt, bet gan likumā paredzēts pienākums, par ko ir paredzēta kriminālatbildība saskaņā ar KL 281.pantu. Turklāt personas identificējoša informācija ir būtiska liecību sastāvdaļa, bez kuras liecība neiegūst pierādījuma nozīmi. Savas identitātes atklāšana nav pretrunā personas tiesībām neliecināt;

16. Fakta legālo prezumpciju saprātīgās robežās var piemērot, un tiesa var uzlikt par pienākumu personai piedalīties pierādījumu vākšanā tika gadījumā, ja tādā veidā personai netiek liegtas tiesības sevi aizstāvēt;
17. Personai nav pilnībā pārlikts pierādīšanas pienākums, jo uz alibi un kriminālatbildību izslēdzošiem apstākļiem personai ir jānorāda. Norādīšana uz alibi ir kā personas nevainīguma garants, kas jebkurā gadījumā ir personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, interesēs;
18. Personu nedrīkstētu atzīt par vainīgu noziedzīgā nodarījumā tikai tāpēc, ka tā nav spējusi pierādīt mantas likumīgo izcelsmi. Pienākuma uzlikšana personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, pierādīt mantas izcelsmi ir pretrunā nevainīguma prezumpcijai. Ja kriminālprocesa ietvaros pastāvētu šaubas par mantas likumīgo izcelsmi vai sniegto pierādījumu ticamību, tās būtu jāvērtē par labu apsūdzētajam. Pastāv pamats izvērtēt KPL 126.panta 3.¹ daļā ietvertā jēdziena „pierādīt” maiņu uz jēdzienu „norādīt” attiecīgās mantas izcelsmes likumību.

IZMANTOTĀS LITERATŪRAS SARAKSTS

Literatūra:

1. Āboltiņa S., Legālā prezumpcija: tiesiskums un lietderība. Jurista Vārds, Nr. 9, 2006;
2. Berezins A., Kriminālprocesuālā pamattiesība klusēt: saturs un problemātika. Jurista Vārds, 2017, nr. 52. Pieejams: <https://www.juristavards.lv/doc/271910-kriminalprocesuala-pamattiesiba-kluset-saturs-un-problematika/> [aplūkots 07.03.2019.];
3. Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā. I. Ziemeles red. Rīga: SIA „Izglītības soļi“, 2000;
4. Eiropas Savienības Padomes 2969. sanāksmes paziņojums presei 14984/09, Luksemburgā 2009.gada23.oktobrī. Pieejams: file:///C:/Users/biblioteka/Downloads/S_T_14984_2009_ADD_1_LV.pdf [aplūkots 20.05.2018];
5. Ģenerālvokāta Mihaila Bobeka (*Michal Bobek*) secinājumi, sniegti 2016.gada 11.oktobrī lietā Nr. C - 439/16 PPU, 61.punkts. Pieejams: http://curia.europa.eu/juris/document/document_print.jsf;jsessionid=9ea7d2dc30d5e5e42cc1179d4b5bb4bca7106d7cde11.e34KaxiLc3qMb40Rch0SaxyKaxf0?doclang=LV&text=&pageIndex=0&part=1&mode=DOC&docid=184424&occ=first&dir=&cid=122280 [aplūkots: 14.04.2019.];
6. Informatīvais ziņojums par 2014.gada 23.-24.janvārī neformālajā Eiropas Savienības Tieslietu un iekšlietu ministru padomē izskatāmajiem Tieslietu ministrijas kompetencē esošajiem jautājumiem. 03.07.2015. Pieejams: tap.mk.gov.lv/doc/2015_07/TMZino_030715_JHAC.1405.doc [aplūkots: 03.03.2019.];
7. Kučs A., Burbergs M., Vispārējais Cilvēktiesību deklarācijai – 60, Jurista Vārds, 2008, Nr.48 (543). Pieejams: <https://www.juristavards.lv/doc/185384-visparejai-cilvektiesibu-deklaracijai-60/> [aplūkots: 16.03.2019.];
8. Kusiņš G., Normatīvo aktu jaunrade. Juridisko jēdzienu un normu abstraktums kā tiesību sistēmu veidojošs elements. Grām.: Mūsdienu tiesību teorijas atziņas. Rīga: Tiesu namu aģentūra. Melķesis E. zin.red., 1999;
9. Eiropas Savienības iestāžu un struktūru sniegti paziņojumi, Olaf Uzraudzības komitejas darbības pārskats, 2009. gada jūnijs – 2010. gada decembris, (2011/C 188/01). Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:188:0001:0052:LV:PDF>, [aplūkots: 02.05.2018];
10. Eiropas Komisija – Paziņojums presei; „Tiesības uz taisnīgu tiesu – jauni noteikumi nevainīguma prezumpcijas garantēšanai”. Pieejams: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-291_lv.htm, [aplūkots: 05.02.2018];

11. Judins A., Kronberga I., „Apcietinājums Latvijas kriminālprocesā”, Sabiedriskās politikas centrs „Providus”, 2011. Pieejams: http://providus.lv/upload_file/Publikacija_s/Kriminalt/Apcietinajums%20Latvijas%20kriminalprocesa.pdf [aplūkots:03.03.2019.];
12. Judins A., „Ar brīvības atņemšanu nesaistītie drošības līdzekļi”, Sabiedriskās politikas centrs „Providus”, 2008. Pieejams: http://providus.lv/upload_file/Publikacijas/Kriminalt/Judins_Brivibas%20atnems.pdf [aplūkots: 03.03.2019.];
13. Latvijas PSR kriminālprocesa kodeksa komentāri. B. Azāna visp. red. Rīga: Avots, 1986;
14. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2012;
15. Liede A., Latvijas PSR kriminālprocess (vispārīgā daļa) un tiesu pierādījumi. Rīga: Zvaigzne, 1970. Atkārtoti izdots Rīga: Zvaigzne ABC, 2010;
16. Leja M., Tiesības neliecināt pret sevi, Jurista vārds, 2013, Nr.32 (783). Pieejams: <https://www.juristavards.lv/doc/258738-tiesibas-neliecinat-pret-sevi/> [aplūkots: 20.05.2018.];
17. Latvijas Republikas prokuratūra. Aktualitātes. Prokuratūra tiesai nodevusi krimināllietu pret vīrieti, kurš, būdams aizturēts pēc zādzības izdarīšanas, slēpa savu patieso identitāti, uzdodoties par citu personu. Pieejams: <http://www.prokuratūra.gov.lv/lv/jaunumi/2017/aktualitates/prokuratura-tiesai-nodevusi-kriminallietu-pret-virietu-kurs-budams-aizturets-pec-zadzibas-izdarisanas-slepa-savu-patieso-identitati-uzdodoties-par-citu-personu-1534> [aplūkots 08.03.2019];
18. Meikališa Ā., Drošības līdzekļu kriminālprocesuālā reglamentācija Latvijas likumdošanā. Rīga, 1995;
19. Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K., Kriminālprocess shēmās A daļa. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2007;
20. Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K., Kriminālprocess Raksti 2005 – 2010. Rīga, Latvijas Vēstnesis 2010;
21. Meikališa Ā., Strada K., Kriminālprocesa tiesības. Vispārīgā daļa. Shēmas. Rīga: P&K tipogrāfija, 2000;
22. Meikališa Ā., Strada K., Kriminālprocesuālo terminu skaidrojošā vārdnīca. Rīga, Raka, 2000;
23. Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K., Taisnīgums kriminālprocesā. Grām: Kriminālprocess. Raksti. 2010- 2015. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2015;

24. Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K., Pārmaiņu laiks kriminālprocesā. Jurista Vārds, 2006, Nr.30;
25. Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K., Pārmaiņu laiks kriminālprocesā. III Kriminālprocesa dalībnieki. Jurista Vārds, 2006, Nr.21.;
26. Meikališa Ā., Kriminālprocesā aizskartā mantas īpašnieka tiesiskais statuss un tā problemātika. Jurista vārds, 2015, nr.13.;
27. Mits M., Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūra Latvijas Republikas Augstākās tiesas nolēmumos, Latvijas Republikas Augstākā tiesa, pētījums, 2012;
28. Ņesterova I., Tiesību sevi neapsūdzēt pamatojums. Juridiskā zinātne, Nr.4, 2013;
29. Ņesterova I., Tiesību neliecināt problēmjaucājumi, Tiesību interpretācija un tiesību jaunrade – kā rast pareizo līdzsvaru. Latvijas Universitātes 71.zinātniskās konferences rakstu krājums;
30. Ņesterova I., Tiesības sevi neapsūdzēt kriminālprocesā. Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte. Promocijas darbs. Rīga, 2013;
31. Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, Nr. 21, 1990;
32. Leja M., Tiesības neliecināt pret sevi, Jurista vārds, Nr.32 (783), 2013.gada 6.augusts;
33. Poudžuna I., „Psiholoģiskie faktori procesuālajās darbībās ar cietušo izmeklēšanas laikā”, Jurista vārds, 2008, Nr.42(547);
34. Stokholmas programma – atvērta un droša Eiropa tās pilsoņu un viņu aizsardzības labā, OV C 115, publicēts 04.05.2010; [18.05.2018. red];
35. Strada-Rozenberga K., Pierādīšanas teorija kriminālprocesā. Vispārīgā daļa. Rīga: Turība, 2002;
36. Strada-Rozenberga K., Nevainīguma prezumpcija – ES minimālie standarti un Latvijas kriminālprocess. Grām.: Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 6.starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Konstitucionālās vērtības mūsdienu tiesiskajā telpā I. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016;
37. Strada-Rozenberga K., Piespiedu ietekmēšanas līdzekļu juridiskām personām piemērošanas process un tā aktuālās problēmas Latvijas kriminālprocesā// Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K., Kriminālprocess. Raksti. 2010-2015. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2015;
38. Strada-Rozenberga K., Pierādīšana kriminālprocesā – aktualitātes Latvijas likumā, teorijā un praksē. Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti 2005-2010;

39. Strada-Rozenberga K., Juridisko personu nevainīguma prezumpcija kriminālprocesā. Juridisko personu publiski tiesiskā atbildība. Aktualitātes, problēmas un iespējamie risinājumi, Rīga, Latvijas Universitāte, 2018;
40. Zavackis A., Judins A., Dzenovska I., Kronberga I., Sīle S., „Atbalsts viktimizācijas prevencijai Latvijā”, Sabiedriskās politikas centrs „PROVIDUS”, 2013;
41. Zeppa-Priedīte V., Valsts amatpersonu kriminālprocesuālā imunitāte Latvijas kriminālprocesa tiesībās. Promocijas darbs, Rīga, 2010;
42. Ashworth A, Redmayne M, The Criminal process, 3rd edn, Oxford university press;
43. Asbjorn E., Gudmundur A., The Universal Declaration of Human Rights: A Common standart of Achievement, The Hague, 1999;
44. Commission Staff Working Document Impact Assessment Accompanying the document Proposal for measures on the strengthening of certain aspects of the presumption of innocence and of the right to be present at trial in criminal proceedings /*SWD/2013/0478 final*/, („Impact Assessment”), p 13. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52013SC0478&from=en> [aplūkots: 13.04.2019.];
45. Comparative Criminal Law and Enforcement: China. Pieejams: <https://law.jrank.org/pages/648/Comparative-Criminal-Law-Enforcement-China-Fair-trial.html> [aplūkots: 17.04.2019.];
46. De Jong F. and Van Lent L., The Presumption of Innocence as a Counterfactual Principle. Utrecht Law Review, 2016, p.33. Pieejams: <https://www.utrechtlawreview.org/articles/10.18352/ulr.324/galley/333/download/> [aplūkots: 03.03.2019.];
47. Galligan D. J. The Right to Silence Reconsidered, Current Legal Problems, 1988, No.41, p.76.; Pieejams: <https://doi.org/10.1093/clp/41.1.69> [aplūkots 04.03.2019.];
48. Markku S., Raija Hanski eds, Introduction to the International Protection of Human Rights, Institute for Human Rights, 1997;
49. Rights of suspects and accused, European Commission. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/criminal-justice/rights-suspects-and-accused_en [aplūkots: 16.04.2019.];
50. May R., Criminal evidence, 4th edn, London, Sweet&Maxwell, 1999;
51. Ruggeri S., Human Rights in European Criminal, Law Developments in European Legislation and Case Law after the Lisabon Treaty, 2015.

Normatīvie akti:

1. ANO Vispārējā cilvēktiesību deklarācija. Pieņemta 10.12.1948. [27.04.2018. red.];
2. ANO Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām. Pieņemts 16.12.1996. [01.05.2018 red.];
3. Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. Parakstīta Romā 04.11.1950. [28.04.2018.red.];
4. Konvencija par bērna tiesībām. Stājusies spēkā 02.09.1990. [21.04.2018. red.];
5. Eiropas Savienības Pamattiesību harta. Pieņemta 07.12.2000. [27.04.2018.red.];
6. Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2010/64/ES (2010.gada 20.oktobris) par tiesībām uz mutisko un rakstisko tulkojumu kriminālprocesā. Pieņemta 26.10.2010. [18.05.2018. red];
7. Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva Nr. 2012/13/ES (2012.gada 22.maijs) par tiesībām uz informāciju kriminālprocesā. Pieņemta 22.05.2012. [02.05.2018. red];
8. Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva (ES) 2016/343 par to, lai nostiprinātu konkrētus nevainīguma prezumpcijas aspektus un tiesības piedalīties klātienē lietas izskatīšanā tiesā kriminālprocesā. Pieņemta 09.03.2016. [02.05.2018. red];
9. Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvas (ES) 2016/800 (2016.gada 11.maijs) par procesuālajām garantijām bērniem, kuri ir aizdomās turētie vai apsūdzētie kriminālprocesā. Pieņemta 11.05.2016. Strasbūrā. [14.03.2019. red.];
10. Padomes Rezolūcija 2009/C295/01 par ceļvedi aizdomās turētu vai apsūdzētu personu procesuālo tiesību stiprināšanai kriminālprocesā. 30.11.2009. ES Oficiālais Vēstnesis. C 295.04.12.2009;
11. Priekšlikums Eiropas Parlamenta un Padomes direktīvai par to, lai nostiprinātu nevainīguma prezumpcijas un tiesību piedalīties klātienē lietas izskatīšanā tiesā konkrētus aspektus kriminālprocesā. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/HTML/?uri=CELEX:52013PC0821&from=LV>, [aplūkots 01.05.2018];
12. Līgums par Eiropas Savienību. Parakstīts Māstrihtā 07.02.1992. [10.04.2018.red.]
13. Zaļā Grāmata par nevainīguma prezumpciju. Pieņemts 26.04.2006 [18.05.2018. red.].
14. Latvijas Republikas Satversme: LR likums. Pieņemts 15.02.1922. [01.05.2018. red.];
15. Grozījumi Kriminālprocesa likumā. Pieņemts 27.09.2018 [20.02.2019.red.];
16. Kriminālprocesa likums. LR likums. Pieņemts 21.04.2005. [18.05.2018.red.];
17. Krimināllikums. LV likums. Pieņemts 17.06.1998. [02.03.2019. red.];
18. Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu procesā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likums. LV likums. Pieņemts 30.11.2017 [08.03.2019. red.];

19. Likumprojekta „Grozījumi Kriminālprocesa likumā” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/E6029B526E16BE95C225821F0036067B?OpenDocument#b> [18.05.2018.red.];
20. Likumprojekta „Grozījumi Kriminālprocesa likumā” papildinātais sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Pieejams: https://www.tm.gov.lv/files/11.../2014/Sab.../TMAnot_311014_KPL.doc [18.05.2018.red.];
21. Criminal Law of the People's Republic of China [Ķīnas tautas Republikas kriminālprocess]. Pieejams: <http://www.oecd.org/site/adboecdanti-corruptioninitiative/46814270.pdf> [aplūkots: 17.04.2019.];
22. Green Paper from the Commission. Procedural Safeguards for Suspects and Defendants in Criminal Proceedings throughout the European Union. 19.02.2003. point 2.2. Pieejams: http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2003/com2003_0075en01.pdf [aplūkots 18.05.2018.].

Juridiskās prakses materiāli:

1. ECT 07.10.1988. spriedums lietā Salabiaku pret Franciju, (iesnieguma Nr.10519/83). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57570> [aplūkots: 11.03.2019.];
2. ECT 25.05.1990. spriedums lietā Autronic AG pret Šveici, (iesnieguma Nr. 12726/87). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57630> [aplūkots: 03.03.2019.];
3. ECT 10.02.1995. spriedums lietā Allenet de Ribemont pret Franciju, (iesnieguma Nr. 15175/89). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57987> [aplūkots: 17.04.2018.];
4. ECT 25.01.1996. spriedums lietā John Murray pret Apvienoto Karalisti, (iesnieguma Nr. 18731/91). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57980> [aplūkots: 17.05.2018.];
5. ECT 17.12.1996 sprieduma lietā Saunders pret Apvienoto Karalisti, (iesnieguma Nr. 19187/91). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58009> [aplūkots: 11.02.2019.];
6. ECT 25.01.2000. lēmums lietā Aannemersbedrijf Gebroeders Van Leeuwev B.V. pret Netherlands, (iesnieguma Nr.3202/96). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-5050> [aplūkots: 03.03.2019.];
7. ECT 02.05.2000. spriedums lietā Kondrons pret Apvienoto Karalisti, (iesnieguma Nr. 35718/97). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58798> [aplūkots 17.03.2019.];

8. ECT 21.12.2000. spriedums lietā Hennijs un McGinness pret Īriju, (iesnieguma Nr. 34720/97). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59097> [aplūkots 17.04.2019.];
9. ECT 20.03.2001. spriedums lietā Telfners pret Austriju, (iesnieguma Nr. 33501/96). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59347> [aplūkots: 11.02.2019.];
10. ECT 25.07.2002. spriedums lietā Sovtransavto Holding pret Ukrainu, (iesnieguma Nr. 48553/99). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60634> [aplūkots: 03.03.2019.];
11. ECT 08.10.2002. spriedums lietā Bekles pret Apvienoto Karalisti (iesnieguma Nr.44652/98). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60672> [aplūkots: 05.03.2019.];
12. ECT 05.11.2002. spriedums lietā Allan pret Apvienoto Karalisti, (iesnieguma Nr. 48539/99). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60713> [aplūkots: 10.02.2019.];
13. ECT 25.09.2003. spriedums lietā Vasileva pret Dāniju, (iesnieguma Nr. 52792/99). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61309> [aplūkots: 11.02.2019.];
14. ECT 29.06.2007 spriedums lietā O'Halloran un Francis pret Apvienoto Karalisti (iesnieguma Nr. 15809/02). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-81359> [aplūkots: 01.03.2019.];
15. ECT 24.09.2009. spriedums lietā Pishchalnikovs pret Krieviju, (iesnieguma Nr. 7025/04). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-94293> [aplūkots: 01.03.2019.];
16. ECT 18.03.2010 spriedums lietā Krumpholz pret Austriju, (iesnieguma Nr.13201/05). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-97815> [aplūkots: 01.03.2019.];
17. ECT 18.02.2010. spriedums lietā Zaičenko pret Krieviju, (iesnieguma Nr. 39660/02). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-97346> [aplūkots: 15.05.2018.];
18. ECT 12.01.2012 spriedums lietā Davzhenko pret Ukrainu, (iesnieguma Nr. 36650/03). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-108549> [aplūkots: 18.05.2018.];
19. Eiropas Savienības tiesas 2009.gada 23.decembra spriedums lietā C-45/08;
20. LR Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2006.gada 9.novembra lēmums lietā SKK - 670/2006. Pieejams: www.at.gov.lv/downloadlawfile/4182 [aplūkots: 03.03.2019.];
21. LR Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2008.gada 18.augusta lēmumu lietā Nr. SKK-461/2008. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs> [aplūkots: 18.02.2019.];

22. LR Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2009.gada 17.aprīļa lēmumu lietā Nr.SKK-155/2009. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs> [aplūkots: 29.02.2019.];
23. LR Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2012.gada 17.decembra lēmums lietā Nr. SKK- 174/2012. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs> [aplūkots: 14.02.2019.];
24. LR Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2015.gada 27.janvāra lēmums lietā Nr.SKK-23/2015. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs> [aplūkots 15.02.2019.];
25. LR Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2016.gada 9.februāra lēmumu lietā Nr.SKK-92/2016. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs> [aplūkots:14.02.2019];
26. LR Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2017.gada 8.maija lēmums lietā Nr.SKK– 232/2017. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots: 29.02.2019.];
27. LR Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2017.gada 18.oktobra lēmums lietā Nr.SKK-438/2017. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots 16.03.2019.];
28. LR Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2017.gada 14.decembra lēmums lietā Nr.SKK-558/2017. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots: 29.02.2019.];
29. LR Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2018.gada 6.novembra lēmums lietā Nr.SKK-643/2018. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs> [aplūkots: 15.02.2019.];
30. LR Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2018.gada 24.aprīļa lēmums lietā Nr.SKK-69/2018. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs> [aplūkots: 03.03.2019.];
31. LR Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2018.gada 19.jūnija lēmums lietā Nr.SKK-J-348/2018. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots: 16.02.2019.];
32. LR Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2018.gada 19.jūnija lēmums lietā Nr.SKK-197/2018. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots: 16.02.2019.];

33. LR Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2018.gada 27.novembra lēmums lietā Nr. SKK-515/2018. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots:15.02.2019.];
34. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2006.gada 20.decembra spriedums lietā 2006-12-01 „Par Prokuratūras likuma 1. panta pirmās daļas, 4. panta pirmās daļas, 6. panta trešās daļas, 22. panta un 50. panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 58., 82., 86. un 90. pantam”, Latvijas Vēstnesis, 28.12.2006., Nr.206;
35. Kurzemes apgabaltiesas 2018.gada 31.janvāra spriedums lietā Nr.15890018816 [nepublicēts];
36. Latgales apgabaltiesas 2018.gada 27.novembra spriedums lietā Nr.11331082117. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots: 16.02.2019.];
37. Latgales apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2013.gada 22.novembra spriedums lietā Nr.11110039312. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots: 15.02.2019.];
38. Latgales apgabaltiesas 2014.gada 8.maija spriedums lietā Nr. 11181183613 Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots: 19.02.2019.];
39. Rīgas apgabaltiesas 2017.gada 5.maija spriedums lietā Nr. 11351013616 Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots: 03.03.2019.];
40. Rīgas apgabaltiesas 2017.gada 8.maija spriedums lietā Nr. Lietas Nr. 12507002713 Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots: 10.03.2019.];
41. Rīgas apgabaltiesas 2017.gada 5.oktobra spriedums lietā Nr. 11089054712 [nepublicēts];
42. Balvu rajona tiesas 2013.gada 29.augusta spriedums lietā Nr.11110039312 [nepublicēts];
43. Cēsu rajona tiesas 2013.gada 8.oktobra spriedums lietā Nr. 11400090411. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots: 03.03.2019.];
44. Kuldīgas rajona tiesas 2018.gada 18.janvāra sprieduma lietā Nr. K19-0002-18/1 [nepublicēts];
45. Krāslavas rajona tiesas 2013.gada 21.oktobra spriedums lietā Nr. 15830202111. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots: 02.03.2019.];
46. Ogres rajona tiesas 2017.gada 15.maija spriedums lietā Nr. 11310085014. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots: 11.03.2019.];
47. Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas 2018.gada 23.novembra spriedums lietā Nr. C30490518 [nepublicēts];

48. Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 2015.gada 7.septembra spriedums lietā Nr. 15830211708. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots: 27.02.2019.];
49. Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas 2018.gada 2.maija spriedums lietā Nr. 11091136713. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots: 27.02.2019.];
50. Rīgas rajona tiesas 2014.gada 6.oktobra spriedums lietā Nr. 15890006013. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots: 14.03.2019.];
51. Rīgas rajona tiesas 2014.gada 10.janvāra sprieduma lietā Nr. 11354033812. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots: 27.02.2019.];
52. Rēzeknes tiesas 2017.gada 26.septembra spriedums lietā Nr. Nr.11823005616. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots: 14.03.2019.];
53. Zemgales rajona tiesas 2018.gada 16.oktobra spriedums lietā Nr.11370000517. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots: 11.02.2019.];
54. Tiesu prakse krimināllietās: notiesājoši spriedumi – atceltu attaisnojošu spriedumu vietā, attaisnojoši spriedumi–atceltu notiesājošu vietā, Latvijas Republikas Augstākā tiesa. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/files/docs/summaries/2007/atceltie%20spriedumi-2008.doc> [aplūkots: 04.03.2019.].

DOKUMENTĀRĀ LAPA

Maģistra darbs „Tiesības neliecināt kriminālprocesā” ir izstrādāts Latvijas Universitātes Juridiskajā fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autore: Egija Ščucka _____

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai.

Darba vadītāja: Dr.iur. profesore Kristīne Strada – Rozenberga _____

Recenzents: _____

Darbs iesniegts Krimināltiesisko zinātņu katedrā _____

Dekāna pilnvarota persona: _____

Darbs aizstāvēts maģistra gala pārbaudījuma komisijas sēdē

__._.2019. prot. Nr. _____.

Komisijas sekretāre _____